

STAV

EKSKLUZIVNO

SPECIJAL

TAJNI
UDBIN
ARHIV

1946-1983

Да ли сте
и савјет
Бег дјел

Да ли
свој
пред

Рађено у Од
Сарајево 3-

ЗАПИСНИК

о саслушању ИЗЕТБЕГОВИЋ АЛИЈЕ Мустафа, студент права
шта питања одговара :

Alija Izetbegović
Сарајевски набој Војног суда
и државе Сарајево

СЕРТИФИКАТ

IZETBEGOVIĆ
ALIJE

VIŠESTRANAČJA

DAYTONA

95 godina

30 godina

25 godina

Шта сте радили за
пације и гдје сте то
провели ?

Говорићу

1943.г. сам ма
дине сам отишао у којој са
правни факултет у Сарајево и уписао
дана и то сам за то вријеме станова
чином дому, а затим сам отишао код

Izvištaj o prađenju IZETBEGOVIĆ ALIJE
u ul. Riste Bescirovića br. 3/1
12.XII.1951 godine
Iz stana izlazi u 9.30 časova i odlazi u Ob
kući, gdje sam se kri
rajeva. Nisam za to c
a niti sam bilo gdje
bojeju barajeta oio s
se i dan s nalazim. Na
38. Diviziji.
u Sarajevu, gdje sam se kri
rajeva. Nisam za to c
a niti sam bilo gdje
bojeju barajeta oio s
se i dan s nalazim. Na
38. Diviziji.
u Sarajevu, gdje sam se kri
rajeva. Nisam za to c
a niti sam bilo gdje
bojeju barajeta oio s
se i dan s nalazim. Na
38. Diviziji.

INTERVJU

MIRO LAZOVIĆ / STJEPAN KLJUJIĆ / LEJLA AKŠAMIJA
/ MUHAMED SACIRBEY / MUHAMED MULAHMETOVIĆ

PIŠU

FIKRET MUSLIMOVIĆ / MESUD ŠADINLIJA / FARIS NANIĆ
/ NAĐA BERBEROVIĆ-DIZDAREVIĆ...

BS telecom SOLUTIONS

Smart and safe solutions

INFO 89.3 MHz
PRATI SEMAFORO
I ZNAKOVE

ITS
URBAN, INTERURBAN

TELECOM SOLUTIONS
BILLING, CUSTOMER RELATIONSHIP MANAGEMENT
CONTACT CENTER, SMS CENTER, BI/ANALYTICS

TOLLING
SMART CITY
SMART TRAFFIC MANAGEMENT
SMART PUBLIC TRANSPORT
SMART PARKING

Ista igra, drugi igrači

PONOVO ZABORAVLJAJU DA NEKO IGRA I U ODBRANI

“Na kraju želim da kažem da nisam učinio nikakvu štetu Jugoslaviji. Tu štetu učinili su joj oni koji su inicirali ovaj proces. Uskogruda i lokalistička gledanja nanijela su već do sada krupne štete ovoj zemlji. To se ponovilo i u slučaju ovog procesa. Njega su mogli pokrenuti samo ljudi čiji horizonti ne sežu dalje od atara ovog grada”, izrekao je Alija Izetbegović 16. augusta 1983. godine u svojoj završnoj riječi na montiranom suđenju, nakon kojeg završava na dugogodišnjoj robiji. Iz zatvora je izašao 25. novembra 1988. godine. U Predsjedništvo Bosne i Hercegovine ušao je 25. novembra 1990. Ostalo je historija koja nas upućuje da je obilježavanje Dana državnosti ove zemlje usko povezano sa životom i djelom ovog čovjeka. Ništa nije slučajno, bez sumnje tvrdimo ravnaajući se teističkom logikom. Specijalno izdanje sedmičnika *Stav*, posvećeno obljetnicama tri vrlo značajna datuma u historiji Bosne i Hercegovine, koji su se navršili u 2020. godini, prisilio nas je da duboko zarovimo u arhivu koja do sada nije bila poznata javnosti. Pritom zapažamo još jednu neslučajnu koincidenciju: 1. marta 1946. godine prvi put uhapšen je Alija Izetbegović; 1. marta 1992. godine uspješno je pod njegovim vodstvom i uz pomoć ostalih patriota Bosne i Hercegovine održan Referendum za nezavisnost. Međutim, u specijalnom izdanju *Stava* ne bavimo se opažanjima i znakovitim koincidencijama već dokumentiranim činjenicama i svjedočanstvima živih protagonista koji su imali zapažene ili ključne historijske uloge, a povodom 95 godina od rođenja Alije Izetbegovića, 30 godina od obnavljanja višestranačja u Bosni i Hercegovini i 25 godina od prihvatanja Dejtonskog mirovnog sporazuma. Ono što proizlazi iz nepoznate UDBA-ine arhive, a autoru ovog teksta su među prvim stvarima koje su mu zapale za uredničko oko, jeste posve u kontradikciji sa svim spletkama i lažljivim konstrukcijama koje su se pokušavale lijepiti Aliji Izetbegoviću. Mimo toliko puta demantirane laži da je bio pripadnik Handžar divizije ili da je s ostalim “Mladim muslimanima” bio proustaški orijentiran, jedna od podvala jeste i ta da je navodno bio agent KOS-a ubačen u redove bosanskohercegovačkih patriota. Ovu suludu tvrdnju lahko demantira prezentirana historija isljeđivanja Alije Izetbegovića, a treba istaći da su objavljeni dokumenti tek mali dio građe koja zbog svoje obimnosti nije prikladna za časopisni prostor. Naravno, Alija Izetbegović više je od konkretne političke ličnosti, on je postao simbol na koji se nasrće s ciljem uništavanja svih pozitivnih državotvornih vrijednosti koje predstavlja. Pritom se nasrće i na njegove saputnike. Nedavno se neko usudio izreći da je Izetbegovićev zatvorski sapatnik Mustafa ef. Spahić također dio iste KOS-ovske klike. A Spahiću je, pribilježio je to i sam Alija u svom *Zahtjevu za zaštitu zakonitosti* iz 1986. godine, ponuđeno da na istražnom ispitivanju 1983. potpiše zapisnik koji je sastavila UDBA i slobodno odšeta kući. Odbio je jer moral mu nije dopuštao da lažno tereti druge. To ga je koštalo pet godina robije. Ovdje je važno primijetiti da je upravo na ovakvom moralu izrasla i čelična generacija koja je uz liderstvo Alije Izetbegovića osigurala da se i u 2020. godini slave 1. mart i 25. novembar. Međutim, sa žalošću primjećujemo da suđenje iz 1983. godine suštinski nikad nije završilo. Ista igra, drugi igrači. No ponovo zaboravljaju da neko igra u odbrani i da neće predati utakmicu. A ima nas i u napadu.

Filip Mursel Begović, glavni urednik

UVODNIK

- 3 Ponovo zaboravljaju da neko igra i u odbrani

UVODNE RIJEČI

- 6 Zašto su sakrili podatak da je Alija Izetbegović pohađao sarajevsku Prvu gimnaziju
- 10 Alija Izetbegović – od disidentstva, preko višestranačja, do državnštva i mira

95 GODINA ALIJE IZETBEGOVIĆA

- 14 “ZAPISNIK o saslušanju IZETBEGOVIĆ ALIJE, sin Mustafe, student prava”
- 18 Dragi moj Ali, ruka mi dršće od slabosti
- 20 Historija isljeđivanja Alije Izetbegovića
- 24 *ISKAZ ALIJE IZETBEGOVIĆA*
- 30 U Jugoslaviji je bilo mnogo više pravde za optužene koji nisu muslimanske nacionalnosti

- 34 Alija na sudu, Jugoslavija na ispitu

- 42 Nikada nije odustao i uvijek je nanovo praštao

- 44 Dajte nam što više sloboda i ne brinite za naše zdravlje

50 INTERVJU: *Lejla Akšamija*

Znala sam da moj otac ne pripada onoj vrsti ljudi koji gube hrabrost i sklanjaju se ustranu

- 55 Diplomatske aktivnosti Alije Izetbegovića rezultirale su priznavanjem nezavisnosti Bosne i Hercegovine

- 58 **INTERVJU:**
Ahmed J. Versi
- Alija Izetbegović uzor je svima koji se bore za obespravljene
- 60 Knjige Izetbegovića više čitane i izučavane u Turskoj nego kod nas
- 62 **INTERVJU:**
Muhamed Mulahmetović
- Široka platforma Fondacije doprinosi napretku BiH i boljitku njenih naroda
- 66 Alijini savjeti aktivistima SDA
- 30 GODINA VIŠESTRANAČJA
- 68 **INTERVJU:**
Miro Lazović
- Socijaldemokratija se mora vratiti odbrani Bosne i Hercegovine
- 74 "Strašni izbori 1990"
- 78 **INTERVJU:**
Stjepan Kljuić
- Voljeti Bosnu, ljubiti je kao domovinu je iscrpljujuća, mukotrpna stvar
- 25 GODINA DAYTONA
- 84 Četvrt stoljeća gorkog lijeka
- 92 **INTERVJU:**
Muhamed Sacirbey
- Ja znam da predsjednik Izetbegović nikad nije izdao
- 98 **INTERVJU:**
Kasim Trnka
- Dayton je bio Clintonov pragmatični potez, BiH ga mora napustiti i krenuti u briselsku fazu
- 102 Postdejtonske pobjede BiH

PARTNERI SPECIJALNOG IZDANJA STAV-a

Zmaja od Bosne 88,
71 000 Sarajevo, BiH
Telefon: 00387 33 944 396
e-mail: redakcija@stav.ba
urednik@stav.ba
pretplata@stav.ba

Marketing:
Telefon: 00387 33 944 206
00387 33 944 207
e-mail: marketing@simurgmedia.ba

Medijski partner
www.faktor.ba

Broj računa:
ZiraatBank BH:
186000-1074262123

Izdavač: Simurg media d.o.o.

Glavni i odgovorni urednik: Filip Mursel Begović

Zamjenica glavnog i odgovornog urednika: Amina Šećerović-Kašli

Izvršni urednik: Mahir Sokolija

Urednici: Nedim Hasić i Jakub Salkić

Urednik fotografije: Velija Hasanbegović

Grafička urednica: Vildana Demirović

Redakcija: Hamza Ridžal i Edib Kadić

Fotografije: Fotoslužba Faktora, Anadolija, EPA i FENA

Lektorica: Irma Kaltak Kapo

Saradnici: Alma Arnautović, Bojan Budimac, Mustafa Drnišić, Anes Džunuzović, Jasmin Grošić, Damir Hadžić,

Štampa:

Medin Halilović, Amir Hasanović, Jasmin Hodžić, Irfan Horozović, Sadik Ibrahimović, Sanjin Kodrić, Admir Lisica, Adem Mehmedović, Almir Mehonić, Fikret Muslimović, Faris Nanić, Izet Perviz, Safet Pozder, Elvir Resić, Amir Sijamhodžić, Mirza Sinanović, Nebojša Šerić Šoba, Kenan Šurković, Adis Tanović, Amir Telibećirović, Ognjen Tvrtković, Fahrudin Vojić, Sanadin Voloder

Suton d.o.o.

Časopis izlazi sedmično. Stavovi koje zastupaju autori nisu nužno i stavovi uredništva.

Copyright © 2015 Simurg media d.o.o. Sva prava pridržana. Nijedan dio ovog izdanja ne smije se umnožavati, kopirati ili na bilo koji način reproducirati i koristiti bez izdavačevog pismenog dopuštenja.

Vrijeme obljetnica - vrijeme podsjećanja

O NARODU KOJI SPORO PAMTI A BRZO ZABORAVLJA

Piše: Nađa Berberović-Dizdarević,
direktorica JU Muzej
"Alija Izetbegović"

Mnogi će, kada im to odgovara, samozadovoljno navoditi prigodne citate prvog predsjednika te ih potom brzo zaboraviti. To mnogo govori o njima, a, nažalost, i o nama; o narodu koji sporo pamti a brzo zaboravlja, o narodu koji podilazi svojim neprijateljima, a ponižava svoje lidere i intelektualce

Kao direktorici JU Muzej "Alija Izetbegović" ukazana mi je čast da napišem uvodne riječi za specijalno izdanje lista *Stav* povodom sedamnaeste godišnjice smrti prvog predsjednika nezavisne Republike Bosne i Hercegovine i 95 godina od njegova rođenja, te povodom trideset godina od obnove višestranačkog života i 25 godina od potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma. Ovaj je zadatak i privilegija i velika odgovornost. Obraćajući se čitaocima iz ugla direktorice Muzeja, mogu s ponosom govoriti o projektima ove ustanove – naučni simpoziji i konferencije, izdavačka djelatnost, interaktivne radionice za učenike, literarna takmičenja učenika osnovnih i srednjih škola, likovne kolonije akademskih slikara, umjetničke izložbe... Svaki od ovih projekata predstavlja izazov za Muzej s malim brojem uposlenika jer nam je cilj da projekti obuhvate više stotina učesnika, iz svih krajeva Bosne i Hercegovine, te da su usmjereni na raznovrsne naučne i stručne aktivnosti. Projekti su namijenjeni svim kategorijama, od učenika do akademskog nivoa, uz prezentiranje rezultata u vidu kataloga za najmlađe saradnike, zbornika radova, izložbi umjetnika uz prateće materijale, godišnje organiziranje svečane akademije, kao i redovne muzejske postavke i svakodnevne aktivnosti Muzeja – prijem posjetilaca, pojedinačno ili u grupama.

Za čitaoce koji nisu upoznati s radom Muzeja navest ću nekoliko osnovnih informacija: JU Muzej "Alija Izetbegović" osnovan je na četvrtu godišnjicu smrti Alije Izetbegovića, 19. oktobra 2007. godine. Muzej je inicijalno osnovan kao dependansa Muzeja "Sarajevo", da bi odlukom Skupštine od 31. decembra 2009. godine postao zasebna javna ustanova. Kolekcija Muzeja smještena je u starom dijelu grada Sarajeva u dvjema kapi-kulama – Ploča i Širokac, povezanih kamenim bedemom. Objekt ima historijsku vrijednost jer su ove kapi-kule i kapi-kula na Carini izgrađene zajedno s pet tabija, a gradnja je završena 1739. godine. Osnivanjem Muzeja maksimalno je iskorištena unutrašnjost, uz restauraciju kapi-kula koje su među simbolima grada. Stalna muzejska postavka posjetiocima nudi pregled društvenih, političkih i intelektualnih aspekata života prvog predsjednika Predsjedništva Bosne i Hercegovine. Osim toga, posjetioci su u prilici upoznati se s događajima iz savremene bosansko-hercegovačke historije. Muzej podržava i naučno-istraživačke radove studenata, te izrade doktorskih disertacija intelektualaca i naučnika, stavljajući im na raspolaganje svoju biblioteku i historijski arhiv.

Naš kolektiv sačinjavaju akademski obrazovani mladi ljudi puni naučnog i mladalačkog entuzijazma, istinski opredijeljeni za očuvanje i unapređenje društvene,

kulturne, historijske i naučne vrijednosti Muzeja. Uposlenici Muzeja daju sve od sebe da osiguraju dignitet i opravdaju naziv ove kulturne ustanove, susrećući se svaki dan s ozbiljnim izazovima koji uveliko otežavaju naš rad. Iako je sistematizacijom predviđeno jedanaest radnih mjesta, u Muzeju je od njegovog osnivanja zaposleno ukupno pet uposlenika. Do današnjeg dana, u periodu od trinaest godina, resorno ministarstvo nikad nije odobrilo budžet za upošljavanje dodatnog kadra. Da bi ovako važna institucija funkcionirala, a trenutno ima minimalan broj zaposlenog kadra, neophodno je angažirati vanjske saradnike. Međutim, zbog nedavno usvojenog moratorija, to nam je onemogućeno. Muzej već neko vrijeme funkcioniše bez Upravnog odbora jer je, kao što je poznato široj javnosti, moratorijem zabranjeno njegovo imenovanje. Bez Upravnog odbora javne su ustanove gotovo potpuno paralizirane. Kulturne ustanove taoci su i žrtve političkog revanšizma. Naš muzej ne posjeduje vlastiti muzejski depo. Prostor kapi-kula, bez obzira na to što predstavlja nacionalni spomenik velike kulturne i historijske vrijednosti, skučen je, mračan, hladan i neadekvatan za održavanje muzejskih aktivnosti. Od svih dvanaest kulturnih javnih ustanova u Kantonu Sarajevo, Muzej "Alija Izetbegović" najmanja je kulturna javna ustanova, kako brojem uposlenika,

tako i sa svojim ukupnim budžetom. Naš administrativni ured smješten je u skromnim prostorijama u kojim se svojevremeno nalazio ski-centar.

Zašto sve ovo pišem? Iz jednostavnog razloga – ovdje je riječ o analogiji. Društveni odnos prema ovoj značajnoj instituciji savršeno odražava njen odnos prema osobi po kojoj ova institucija nosi naziv – Aliji Izetbegoviću. Mnogi će, kada im to odgovara, samozadovoljno navoditi prigodne citate prvog predsjednika te ih potom brzo zaboraviti. To mnogo govori o njima, a, nažalost, i o nama; o narodu koji sporo pamti a brzo zaboravlja, o narodu koji podilazi svojim neprijateljima, a ponižava svoje lidere i intelektualce. Poražavajuće je da nam više smetaju ploče s citatima našeg predsjednika nego činjenica da u vlasti imamo ratne zločince. Uzmimo u obzir činjenicu da glavni grad Bosne i Hercegovine ne posjeduje nijedan cjeloviti trg ili značajniju instituciju koji nose naziv po njenom prvom predsjedniku. Odnosno, mogli bismo reći da je riječ o “polunazivu” ili “polutrgu” jer je puni naziv Trg oslobođenja – “Alija Izetbegović”. Muzej “Alija Izetbegović” jeste institucija, ali funkcionira i preživljava zahvaljujući motivaciji i entuzijazmu svog malog kolektiva, a ne zahvaljujući svesrdnoj pomoći države.

U Sarajevu ne postoji ulica, škola ili univerzitet koji nose ime prvog predsjednika nezavisne Bosne i Hercegovine. Onog momenta kada su postavljene skromne ploče s citatima Alije Izetbegovića u Gimnazijskoj ulici nastao je skandal, a neki su nadobudno pozvali na njihovo uklanjanje, čak spominjući “kult ličnosti”. Ironično, to su uglavnom one iste osobe koje su gradile kult jedne druge ličnosti, s čijim su imenom na usnama ponosno nosili štafete.

Ako su razlozi za zanemarivanje Alije Izetbegovića političke prirode, postavlja se pitanje: Zašto se u Bosni i Hercegovini makar ne cijene intelektualni i diplomatski doprinosi Alije Izetbegovića? Čitav svijet, od istoka do zapada, izuzetno poštuje i uvažava lik i djelo prvog predsjednika Bosne i Hercegovine. O tome svjedoči kolekcija od nekoliko desetina nagrada i priznanja kojima je Izetbegović odlikovan za svog života, kao i činjenica da su neka njegova djela, poput knjige *Islam između Istoka i Zapada*, prevedena na više od deset svjetskih jezika. O njemu su pisali i govorili mnogobrojni strani i domaći intelektualci i političari; Kofi Annan, Bernard-Henry Lévy, Richard Sklar, Colin Powell, Aleksandar Ivanko, Tvrtko Kulenović, Enes Karić, Hilmo Neimarlija, Predrag Matvejević, Abdulah Sidran i mnogi drugi. Lord David Owen svojevremeno je izjavio kako je Izetbegović bio izuzetno hrabar čovjek koji je “odigrao ključnu ulogu u opstanku Bosne i Hercegovine”. Paddy Ashdown isticao je da je od trenutka kada se susreo s Izetbegovićem imao izraziti osjećaj divljenja i izuzetnog poštovanja prema njemu, te više puta naglasio: “Duboko sam uvjeren da bez njega ova zemlja ne bi postojala.” Poznati francuski filozof i intelektualac Bernard-Henry Lévy izjavio je tokom posjete Muzeju “Alija Izetbegović” 2019. godine: “Alija Izetbegović bio je čovjek koji je svim svojim bićem, dušom i tijelom mrzio samu ideju rata, ali kada je došao trenutak da bude uvučen u rat zbog same agresije, zbog potrebe da spasi svoj narod, ne samo da je ušao u rat nego je izašao kao pobjednik. Ta ideja mudrog čovjeka, čovjeka od knjige, vjernika, koji je prisiljen ratovati i koji to čini uspješno, ispunjavajući svoju dužnost i koji pritom

još izlazi kao pobjednik za mene je jedna od najdirljivijih ideja općenito.”

Opsežan je spisak nagrada i odlikovanja kojim je Alija Izetbegović nagrađen tokom života za poticanje i unapređenje ideja ljudskih prava, demokratije i mira. Dio ovih priznanja izložen je u stalnoj postavci Muzeja “Alija Izetbegović”. Jedna od najznačajnijih nagrada koju je Izetbegović primio tokom života jeste “Orden nezavisnosti” države Katar, najveće državno odlikovanje. Ratne godine 1993. odlikovan je nagradom “Kralj Fejsal” za doprinos i služenje islamu. Tokom 2001. godine dobio je i nagradu za “islamsku ličnost godine”. Godine 1999. odlikovan je nagradom Foruma “Crans Montana” za promoviranje ljudskih prava i Godišnjom nagradom američkog Centra za demokratiju. Tu su i nagrade pape Ivana Pavla II, poklon od Američkog senata, Srebrna kutija iskrenog prijatelja Bosne i Hercegovine Helmuta Kohla, plakete UNESCO-a, levha u sedefu – poklon Jasera Arafata, nagrada evropske krovne kuće fudbala UEFA-e iz 1998. godine i mnoge druge.

Ako su Izetbegovića uvažavali i cijevali političari i intelektualci širom svijeta, ako je cijeli svijet u njemu prepoznavao i dan-danas prepoznaje jednog od najznačajnijih savremenih evropskih i islamskih mislilaca, humanistu i kozmopolitu, odvažnog lidera, državnika i diplomatu koji promovira principe demokratije i ljudskih sloboda, zašto ga ne cijene neki građani Bosne i Hercegovine? Da li pokušaj brisanja kolektivnog sjećanja na Agresiju te na odbranu države, u kojoj je ključnu ulogu odigrao vrhovni komandant Armije Bosne i Hercegovine Alija Izetbegović, za krajnji cilj ima pokušaj izjednačavanja agresora i žrtve i na taj način umanjenja i/ili relativizaciju krivice za četverogodišnju agresiju na Bosnu i Hercegovinu? Odgovor je očigledan.

Alija Izetbegović bio je odvažni lider u sudbonosnom trenutku borbe za opstanak bošnjačkog naroda i države Bosne i Hercegovine. Njegova borba uvijek je bila časna i dostojanstvena, a na životnom putu vodili su ga principi demokratije, pravde i tolerancije. Svi pokušaji degradacije njegovog lika i djela i svega što on predstavlja zapravo su pokušaji degradacije i uništenja bošnjačkog identiteta. I zato vas pozivam da pamtimo i opominjemo, da cijenimo, afirmiramo i čuvamo našu historiju, kulturu i tradiciju s ponosom i dostojanstvom. Zaborav vodi u propast, a zaboravljena se historija ponavlja. “Čuvajte i očuvajte svoju naciju i ime Bošnjak, vjeru i tradiciju. Gubitak identiteta plaća se ropstvom i poniženjem”, svojevremeno je izjavio Alija Izetbegović, a ove njegove riječi, čini mi se, nikada nisu bile relevantnije nego što su danas. ■

Ako su Izetbegovića uvažavali i cijevali političari i intelektualci širom svijeta, ako je cijeli svijet u njemu prepoznavao i dan-danas prepoznaje jednog od najznačajnijih savremenih evropskih i islamskih mislilaca, humanistu i kozmopolitu, odvažnog lidera, državnika i diplomatu koji promovira principe demokratije i ljudskih sloboda, zašto ga ne cijene neki građani Bosne i Hercegovine? Da li pokušaj brisanja kolektivnog sjećanja na Agresiju te na odbranu države, u kojoj je ključnu ulogu odigrao vrhovni komandant Armije Bosne i Hercegovine Alija Izetbegović, za krajnji cilj ima pokušaj izjednačavanja agresora i žrtve i na taj način umanjenja i/ili relativizaciju krivice za četverogodišnju agresiju na Bosnu i Hercegovinu? Odgovor je očigledan

MUZEJ "ALIJA IZETBEGOVIĆ" SA PONOSOM PREDSTAVLJA

KOMPLET IZABRANIH DJELA ALIJE IZETBEGOVIĆA

KOMPLET IZABRANIH DJELA ALIJE IZETBEGOVIĆA BIT ĆE DOSTUPAN U SUVENIRNICI
MUZEJA "ALIJA IZETBEGOVIĆ" I KNJIŽARAMA "ILUM". NARUDŽBE SE VRŠE PUTEM MAILA
muzejalijaizetbegovic1@gmail.com ILI POZIVOM NA BROJ +387 33 574 271

OFICIJELNI
DISTRIBUTER

Tri značajne godišnjice za Bosnu i Hercegovinu

ALIJA IZETBEGOVIĆ OD DISIDENTSTVA, PREKO VIŠESTRANAČJA, DO DRŽAVNIŠTVA I MIRA

Piše: Faris NANIĆ

U godini korona krize poklopile su se tri značajne godišnjice za Bosnu i Hercegovinu. Navršava se 95 godina od rođenja prvog demokratski izabranog predsjednika Predsjedništva Alije Izetbegovića, trideset godina obnovljenog višestranačja u Bosni i Hercegovini nakon 49 godina hibernacije pod dva totalitarizma i 25 godina od potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma, kojim je okončana agresija na zemlju i uspostavljen, pokazalo se, trajni mir.

IZETBEGOVIĆEV KONCEPT DEMOKRATSKE TRANZICIJE

Iako su posljedice krize zasjenile ove godišnjice i premda je sve veća opstrukcija provedbe Dejtonskog sporazuma ozbiljno ugrozila funkcioniranje države te zaprijetila njezinoj stabilnosti, njihovo je obilježavanje značajno s više aspekata. Prvenstveno zato što postoji njihova nesumnjiva veza. Alija Izetbegović pokretač je i vodeći osnivač te dugogodišnji predsjednik Stranke demokratske akcije, prve izvorne građanske stranke osnovane u BiH. Ta stranka bila je vodeća politička snaga zemlje u tranziciji u višestranačku demokratiju, tržišnu ekonomiju i nezavisnost države, kao i u organizaciji njezine odbrane od agresije i vođenju pregovora o miru te potpisivanju Dejtonskog sporazuma.

O 95. godišnjici rođenja Alije Izetbegovića dobro je podsjetiti se na činjenicu da su njegov životni put i misaoni proces te djela koja je napisao, posebno činjenica da je kao politički disident u komunističkom režimu bio zatočenikom zagovora slobode, bili uvertirom u njegovo političko djelovanje, prvenstveno kao jednog od korifeja preobrazbe društva iz jednopartijskog idejnog monolitizma do višestranačkog pluralizma. Kao politički zatvorenik i disident, borio se za slobodu misli i djelovanja, govora i udruživanja, pa je potpuno logično, po izlasku na slobodu, inicirao i organizirao formiranje demokratske političke stranke u višestranačkom sistemu u kojem je te slobode jedino moguće ostvariti. Stoga je njegova ličnost neraskidivo vezana za demokratske procese u zemlji, pa je veza obljetnice njegova rođenja i višestranačja samorazumljiva. Naravno, višestranačje u Bosni razvilo bi se i bez njega, samo je

Trideseta godišnjica višestranačja u BiH prilika je da se podsjetimo kako je vizija BiH kao demokratske (ne bilo kakve ili jednostranačke) zajednice ravnopravnih naroda i građana, države po svim atributima državnosti, uz reafirmaciju bošnjačkog nacionalnog i kulturnog identiteta u novim okolnostima, koju je Izetbegović sa svojom strankom ponudio, postala temeljnim postulatom od kojeg se, načelno niti danas, u krizi, bolje reći općoj zloupotrebi nekih aspekata i odredbi Dejtonskog sporazuma, nije odustalo. Nije pretenciozno u razmišljanju povezati tri godišnjice, iako se jedna odnosi na ličnost, druga na društveni prevrat, a treća na dalekosežan mirovni sporazum. Sve tri, naime, imaju jednu poveznicu – Aliju Izetbegovića, koji je i u prevratu i u postizanju mira imao ključnu ulogu

pitanje u kojem bi smjeru otišlo. Njegova i svijest njegovih saradnika o slobodi kao preduvjetu ljudskog dostojanstva i razvoja bili su ključni za ne samo njihovo javno djelovanje već i za utjecaj na druge dionike demokratske tranzicije u aspektu norme kako je svačija sloboda ograničena tuđim pravima, ali i specifičnosti Bosne i Hercegovine kao izrazito multikulturalne političke zajednice. Upravo je SDA, pod Izetbegovićevim vodstvom, izrasla u snagu koja je artikulirano naglašavala višeslojnost bosanske stvarnosti, ne zanemarujući niti potiskujući višeslojnost identiteta njezinih građana, naravno, prvenstveno Bošnjaka. To je okvir koji je u najtežim iskušenjima dvostruke agresije i programa stvaranja etnički čistih teritorija očuvao državu jer je njime stekla legitimaciju na međunarodnom planu, a time dobila podršku za opstanak i ravnopravno članstvo u međunarodnoj zajednici.

Trideseta godišnjica višestranačja u BiH prilika je da se podsjetimo kako je vizija BiH kao demokratske (ne bilo kakve ili jednostranačke) zajednice ravnopravnih naroda i građana, države po svim atributima

Nisu se niti u jednom trenutku službeno pregovori vodili između predstavnika triju naroda, pa tako niti Dejtonski sporazum nije sporazum nekih etničkih vođa o podjeli teritorije. To je mirovni sporazum triju država - subjekata međunarodnog prava (Bosne i Hercegovine, tadašnje Jugoslavije i Hrvatske) o preustroju i internoj reorganizaciji međunarodno priznate države BiH, uz poštivanje temeljnih vrijednosti demokratije i ljudskih prava. Taj je preustroj, slovom samog Sporazuma, evolutivan i dinamičan

Upravo je SDA, pod Izetbegovićevim vodstvom, izrasla u snagu koja je artikulirano naglašavala višeslojnost bosanske stvarnosti, ne zanemarujući niti potiskujući višeslojnost identiteta njezinih građana, naravno, prvenstveno Bošnjaka. To je okvir koji je u najtežim iskušenjima dvostruke agresije i programa stvaranja etnički čistih teritorija očuvao državu jer je njime stekla legitimaciju na međunarodnom planu, a time dobila podršku za opstanak i ravnopravno članstvo u međunarodnoj zajednici

državnosti, uz reafirmaciju bošnjačkog nacionalnog i kulturnog identiteta u novim okolnostima, koju je Izetbegović sa svojim strankom ponudio, postala temeljnim postulatom od kojeg se, načelno niti danas, u krizi, bolje reći općoj zloupotrebi nekih aspekata i odredbi Dejtonskog sporazuma, nije odustalo. Suverena i demokratska BiH, balansirano višenacionalna i građanska stvarno jeste koncept koji su Izetbegović i njegova stranka te ostali dionici izgradili već na samom početku, 1990. godine. Od njega se niti u najtežim vremenima, kada su međunarodni posrednici demonstrirali priličnu naklonost za priznavanje svršenog čina genocida i etničkog čišćenja, najviše Bošnjaka te uspostavu jednoetničkih političkih formi, nije odustalo, nije ga se napustilo.

DEJTONSKI SPORAZUM

Odbrana od agresije i vođenje paralelnih pregovora pod nepovoljnim uvjetima, sazivanje Bošnjačkog sabora, ali i inkluzivnost prema legitimnim predstavnicima drugih naroda u BiH, nakon što su njihovi izabrani predstavnici izašli iz vlasti i počeli formirati etničke paradržave, taj su koncept i to opredjeljenje samo potvrdili. Sloboda i dostojanstvo ostali su premisama političkog i vojnog djelovanja sve četiri teške ratne godine, a koncept BiH koji su branili SDA i Izetbegović, unatoč svim bolnim kompromisima u Daytonu, bio je sačuvan i ugrađen u temeljna rješenja sporazuma, posebno Ustava. Naravno, baš kompromisa radi koji je bio priličnom političkom moći nametnut, neki instrumenti koje je sporazum inaugurirao, rješenja o politički asimetričnoj entitetskoj podjeli, primatu nacionalnog nad građanskim, može se reći da je taj koncept donekle narušen, ali ne u načelima. Sama ugrađena odredba iz Općeg sporazuma o izmjenama u cilju jačanja državnih kapaciteta za integrativne

procesе i ispunjavanje međunarodnih obaveza već je mnoge deformacije vratila u zonu elastičnosti ili ih potpuno otklonila. I to je proces, baš kako je Izetbegović u više navrata naglašavao, pozivajući na strpljivost. Zato je jasno da postoji gotovo jednoznačna veza između Dejtonskog sporazuma i obnove višestranačja u BiH, odnosno da se pri obilježavanju 25. godišnjice Dayton ne može zaobići i godišnjica višestranačja, odnosno, ako baš hoćete, osnivanja SDA.

Iako je riječ o zoni spekulativnog, pitanje je bi li se mirovni pregovori vodili i završili na isti način da ih nije vodio Alija Izetbegović, ne samo kao bošnjački lider već i kao legalan i legitiman predstavnik građana, odnosno države Bosne i Hercegovine. Nisu se niti u jednom trenutku službeno pregovori vodili između predstavnika triju naroda, pa tako niti Dejtonski sporazum nije sporazum nekih etničkih vođa o podjeli teritorije. To je mirovni sporazum triju država – subjekata međunarodnog prava (Bosne i Hercegovine, tadašnje Jugoslavije i Hrvatske) o preustroju i internoj reorganizaciji međunarodno priznate države BiH, uz poštivanje temeljnih vrijednosti demokratije i ljudskih prava. Taj je preustroj, slovom samog Sporazuma, evolutivan i dinamičan, traje u vremenu i cilj mu je cjelovita, demokratska i stabilna država u kojoj se poštuju i njeguju građanska i nacionalna prava njegovih naroda, ali i prava nacionalnih manjina. Pri tomu, instrumenti zaštite nacionalnog interesa ne mogu biti preprekom normalnom političkom životu i ekonomskom razvoju. Svi ovi principi počivaju na osnovnom konceptu države koji je zorom višestranačja u Bosni i Hercegovini zacrtala SDA pod Izetbegovićevim vodstvom. Iako se čini da je Dejtonski mirovni sporazum inaugurirao etnički princip kao dominantan i presudan, da njegov instrumentarij, posebno zaštite

vitalnog nacionalnog interesa, zloupotrebom postaje ne samo kočnicom progressa već i omčom koja vodi u etničku teritorijalizaciju i posljedično secesiju i raspad države, njegovi su ciljevi potpuno drukčiji, što uostalom i procesi do 2007. godine dokazuju.

Zato nije pretenciozno u razmišljanju povezati tri godišnjice, iako se jedna odnosi na ličnost, druga na društveni prevrat, a treća na dalekosežan mirovni sporazum. Sve tri, naime, imaju jednu poveznicu – Aliju Izetbegovića, koji je i u prevratu i u postizanju mira imao ključnu ulogu. Danas se postavljaju mnoga pitanja egzistencijalne prirode, pa se nanovo govori o nemogućnosti opstanka Bosne, o krizi iz koje nema izlaza bez radikalne promjene Dejtonskog sporazuma u smjeru potpunog prevladavanja građanskog principa. No i jedno i drugo su tlapnje. Sporazum je, u tradiciji Bosne, inaugurirao oba principa, nacionalni i građanski, pod uvjetima kompromisa koje je trebalo postići zbog tadašnjeg odnosa snaga u međunarodnoj zajednici. I tako fundiran će i ostati. Na političkim liderima, posebno većinskih političkih stranaka Srba i Hrvata, jeste da mudro pristupe potrebnim izmjenama, o njima strpljivo i uz poštivanje i tuđih interesa, strahova i uvjerenja, pregovaraju i sačuvaju oba principa

Iako se čini da je Dejtonski mirovni sporazum inaugurirao etnički princip kao dominantan i presudan, da njegov instrumentarij, posebno zaštite vitalnog nacionalnog interesa, zloupotrebom postaje ne samo kočnicom progressa već i omčom koja vodi u etničku teritorijalizaciju i posljedično secesiju i raspad države, njegovi su ciljevi potpuno drukčiji, što uostalom i procesi do 2007. godine dokazuju

te eliminiraju nelagode. Pri tomu se valja odreći maksimalističkih zahtjeva, posebno ucjena i posvetiti se interesima vlastitih birača, građana i pripadnika naroda u državi Bosni i Hercegovini.

Izetbegović je taj strpljiv graditeljski put uvijek zastupao, bilo prilikom obnove višestranačja i parlamentarnog života, za vrijeme agresije i genocida i pregovora pod zajedničkim okriljem UN i EU, kasnije i Kontakt grupe, do postizanja mira kao šanse za razvoj. Jedino u tom slučaju mira koji daje priliku razvoju Izetbegović je pristajao na diktat politike nad pravom. Superpozicija svijesti o značaju i vezama ove tri godišnjice mogla bi biti poticajem za ono što nam, za razliku od zazivanja podjele i propasti Bosne ili radikalnih i nemogućih promjena Dejtonskog sporazuma, stvarno treba, promjenu paradigme ponašanja, rada, planiranja. Treba postaviti set novih ciljeva, izgraditi više kriterija u njihovoj funkciji, odrediti metode i postaviti zadatke. Zvuči možda otrcano, kao ponavljanje neke dosadne lekcije, ali mnoge su uspješne zemlje dokazale kako je to jedini modus, jedini način da se društvo prvo pokrene, a onda i krene na put razvoja u miru i saradnji, uz očuvanje svih slojeva složenih identiteta, nacionalnih, državotvornih, vjerskih i kulturnih. ■

Akos.ba

Vaš izvor pozitivne energije svaki dan!

Pratite nas na:

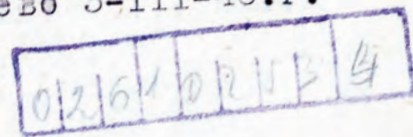
/AKOS.ba.portal

/akos.ba

Рађено у Одељењу ОЗН-е за град
Сарајево 3-III-46.г.

ЗАПИСНИК

21

о саслушању ИЗЕТБЕГОВИЋ АЛИЈЕ Мустафин, студент права

ZAPISNIK O SASLUŠANJU IZETBEGOVIĆ ALIJE, SIN MUSTAFE, STUDENT PRAVA 1946.

(OZN za grad Sarajevo)
(3.3.1946)

Na opšta pitanja odgovara:

“Zovem se Izetbegović Alija, sin sam Mustafe i Hibe, rođen sam 1925. g. u Bos. Šamcu, neoženjen, po zanimanju sam student prava, stanujem u Toplik 13.

Osnovnu školu i gimnaziju sam završio u Sarajevu, te sam 1943. g. maturirao, iste godine sam upisao pravni fakultet u Zagrebu. Kako je bila mobilizacija za neprijateljsku vojsku 1943. g., to sam ja iz Zagreba pobjegao u Sarajevo da ne bih bio mobilisan i došao sam kući, gdje sam se krio stalno do oslobođenja Sarajeva. Nisam za to čitavo vrijeme radio ništa a niti sam bilo gdje sarađivao. Odmah po oslobođenju Sarajeva bio sam mobilisan u J.A. gdje se i danas nalazim. Na dužnosti sam u komandi pozadine 38. divizije.”

(16.3.1946, nastavak saslušanja)

Pitanje: Od kada pripadate organizaciji M.M.?

“Zvanično pripadam od 1943. g., jer je te godine počelo formalno upisivanje u ovu organizaciju, a stvarno sam u toj organizaciji od 1940.g. kada je počela po malo da se stvara.”

Pitanje: Kako, kada je došlo do toga da se stvori jedna takva organizacija i ko je sve učestvovao u njenom stvaranju?

“Grupa studenata beogradskog univerziteta koja je završila školu ovdje došla je na misao o stvaranju jedne muslimanske omladinske organizacije, koja je pred sebe trebala da postavi kulturno-prosvjetno podizanje muslimana.

Poslije diskusija koje su vođene o samoj organizaciji i načinu njenog djelovanja, bilo je zaključeno da se sazove osnivačka skupština, ...te je ta skupština sazvana u martu 1941. g.”

Pitanje: Šta je bilo sa tom organizacijom za vrijeme okupacije?

“Odmah po okupaciji je došlo do ponude nama od strane jedne grupe ustaški orijentisanih omladinaca da mi uđemo u sklop ustaške mladeži, što smo odbili. Kako pravila, koja su bila dana na odobrenje jugoslovenskim vlastima, nisu bila odobrena niti od ustaških vlasti, to smo se mi samo okupljali u prostorijama El-Hidaje, a nekog rada nije bilo.

Naša organizacija je bila čisto islamska, nije bilo, barem s našeg stanovišta, političkih primjesa, a stav prema ustaštvu je bio posve negativan... Fuzijom sa El-Hidajom, snaga organizacije Mladih muslimana je naglo pala, te je to značilo olakšanje za ustaše, ma da kler nije ustaški djelovao među omladinom..”

Pitanje: Ako organizacija nije bila na pozicijama ustaštva, kome je onda koristila ta organizacija i kako su je ustaše tolerisale kao sebi neprijateljsku organizaciju?

„Politički ispadi prema ustašama nisu postojali, mada je bilo stvarne mržnje prema njima, a ni ustaše nisu nalazili načina da je onemoguće u djelovanju..”

Pitanje: Zašto nisu nalazili načina?
„Zato što smo bili pod okriljem sveštenstva..”

Pitanje: Šta iz toga proizilazi?
„To još ne znači da su oni prema sveštenstvu imali povjerenja, ali im nije bilo politički zgodno da napadaju sveštenstvo..”

Pitanje: Kome je onda koristila i kome je trebala organizacija Mladi muslimani?
„Mi smo mislili da koristi i da je trebala muslimanima, a ustaše su je tolerisali što nisu nalazili načina da joj onemoguće rad i što su se bojali gorih posljedica..”

Pitanje: Ako je koristila muslimanima, u čemu se ogledala ta korist i da li je bilo stvarno neke koristi muslimanima od nje? (poslije dužeg razmišljanja) „Mladi muslimani su bili duboko privrženi narodu, jer među njihovim redovima nije bilo izdajnika.”

Pitanje: Kažete da među Mladim muslimanima nije bilo izdajnika; a šta je sa Karađozovićem, Muftićem i drugima koji su pobjegli iz svoje zemlje i šta je sa onima, upravo sa vama ovdje, što ste to isto namjeravali?
„Prvo meni nije poznato da su gore navedeni pobjegli, jer ne znam gdje se nalaze, a drugo, da su ovi namjeravali da pobjegnu, nije mi poznato.”

Pitanje: Kažete da ste mrzili ustaše; opet se nameće pitanje zašto niste vodili aktivnu propagandu protiv ustaša, nego ste dozvolili da ta omladina ide i u neprijateljsku vojsku?
„Ta propaganda je bila suvišna, jer je bila rezervisanost muslimanske omladine prema njima i nije bilo opasnosti dubljeg prodiranja ustaštva među muslimansku omladinu.”

Pitanje: Odakle onda ovoliki broj ustaša, SS-ovaca koji su bili u tim redovima sem katolika?
„Prvo, poznato je da je broj muslimanske omladine u tim redovima bio minimalan, drugo Mladi muslimani ne mogu snositi odgovornost za odlazak muslimana u ustaše, jer je većina njih otišla 1941-42., kada organizacija nije imala još nikakav uticaj, i treće, u SS-ovce se išlo mobilizacijom, a dio koji je otišao bio je uglavnom svijet sa sela, na koji Mladi muslimani nisu imali nikakav uticaj.”

Pitanje: Kakav je bio vaš odnos prema drugim udruženjima, prema IVZ-u, Vakufu, itd?
„Najbliži odnos je bio prema Merhametu, koji se odražavao u pomaganju ovog udruženja oko zbrinjavanja muhadžera. Inače nekih drugih odnosa sa ostalim udruženjima nije bilo.”

Pitanje: Da li vam je šta poznato o prikupljanju oružja?
„O tome mi nije ništa poznato.”

Pitanje: U kakvom stanju je vašu organizaciju zateklo oslobođenje Sarajeva?
„Ja sam se dva mjeseca pred oslobođenje Sarajeva razbolio od tifusa, tako da sam u danima oslobođenja još ležao kao rekonvalescent i ne mogu znati šta se zbivalo sa organizacijom.”

Pitanje: Da li kasnije održavani kakvi sastanci bas nekoliko iz rukovodstva vaše organizacije?
„Nekih naročitih sastanaka nije bilo sve do septembra... To je djelomično bio i rezultat toga što je veći dio naših ljudi bio otišao u vojsku.”

Pitanje: Prema tome bi značilo da ste se počeli sastajati tek u septembru?
„Prvi put smo se sastali kod moje kuće, po pitanju učestvovanja na omladinskoj konferenciji u GNO.”

Pitanje: Na čiju inicijativu je sazvan taj sastanak?
„Na moju i Čamparinu.”

Pitanje: Šta je pretresano i šta je odlučeno na tom sastanku?
„Bilo je pretresano pitanje napada na nas od strane omladinskih antifašističkih organizacija, te je govoreno kako mi želimo da sabotiramo rad, a da bi to dalje izbjegli, na tom sastanku smo odlučili da učestvujemo u radu Preporoda, jer je to bilo udruženje sa najmanje političke boje.”

Pitanje: Šta ste pretresali još na tom sastanku?
„Bilo je pretresano pitanje moga nastupa, gdje ja ne bih istupio kao mladi musliman, ali kako sam već bio poznat kao takav i govor je dobio takav karakter. Imali smo namjeru da istaknemo na toj konferenciji izvjesne stvari koje su bliske našim nastojanjima i shvatanjima, kao što je slučaj sa prosvjetnim i socijalnim podizanjem muslimana, a isto tako da se istaknu i razlike u shvatanjima koje su već postojale među nama i koje su sprečavale naše puno angažovanje u antifašističkim organizacijama.”

Pitanje: Šta ste učinili kod muslimanske omladine, odnosno kod vašeg članstva i vama bliskih omladinaca pred tu konferenciju?

“Poznato je od ranije da su naši članovi i simpatizeri posjećivali konferencije Preporoda, a mi smo obavijestili one naše članove, većinom žene, koje nisu dolazile tako često na te konferencije... Cilj njihovog pozivanja je bio da svojim učestvovanjem pokažu da žele raditi.”

Pitanje: Kakve ste zaključke donosili o odnosu pristupanja mladomuslimana u antifašističke organizacije i njihovog angažovanja, odnosno neangažovanja u njima?

“Ja mogu samo da govorim o našem gledištu, a ne o našem uticaju. Naše je gledište bilo da naši članovi ne smiju bojkotovati te organizacije i rad u njima.”

Pitanje: Šta ste pretresali još na vašim sastancima i kakve ste odluke donosili u pogledu daljnjeg rada?

“To su bili sastanci prijatelja i istomišljenika na kojima se uglavnom govorilo o islamskim naučnim i idejnim problemima, a zatim o političkim događajima. Nije bilo nikakvih zaključaka za akciju i djelatnost.”

Pitanje: Šta ste poduzimali u cilju izgradnje vašeg članstva?

“Mi smo pretresali sve ono što je u vezi sa Mladim muslimanima, pa smo tako davali i naše radove, u obliku predavanja o islamu, o alkoholu, izvatke iz knjiga o tim stvarima i sl. Te stvari su davane na čitanje članstvu koje je ono obrađivalo i čitali su ih ili iz rukopisa ili smo to prepisivali na mašini. Tu je bilo i mojih radova...”

Pitanje: Ko je prepisivao te radove?

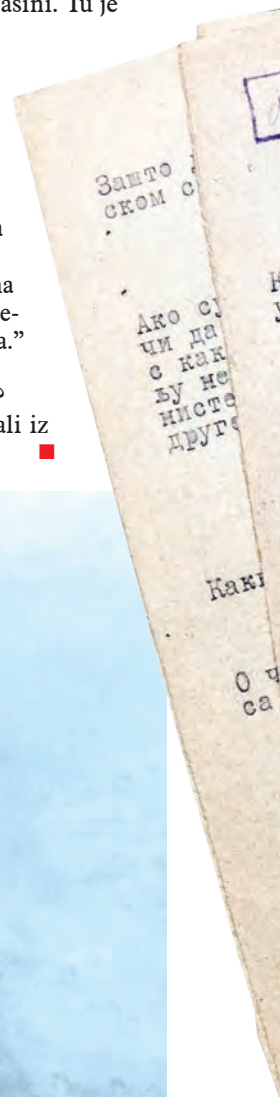
“Ja sam prepisivao svoje radove na vlastitu inicijativu u kancelariji divizije, dok mi nije poznato da li je još neko to prepisivao.”

Pitanje: Kako je vaše članstvo došlo na ideju da bježi u druge zemlje?

“Ja držim da je to došlo otuda što je bilo napada na nas i prijetnje onemogućenja školovanja, pa su htjeli da idu tamo. Uostalom ta pojava nije bila opšta.”

Pitanje: Da li su bili opravdani napadi na vas?

“Držim da nisu bili, jer vjerujem da su poticali iz nerazumijevanja.” ■

NAZIV DOKUMENTA: PODACI O ALIJI IZETBEGOVIĆU (“FRANC“, 3. januar 1946)

U daljem razgovoru, Alija je, objašnjavajući mu stav organizacije mladih muslimana, rekao da oni nisu protiv države, jer da po vjerskim propisima svaki musliman mora da poštuje državu u kojoj živi, ali da su protiv pokreta, zato što pokret ide protiv religije.

“Prema državi mi moramo biti lojalni građani”, rekao je Alija.

Dalje tvrdi da bi život muslimana u Rusiji bio sjajan, samo kada bi se još priznavala vjera, i da bi tada bio mnogo bolji nego što je život muslimana u engleskim kolonijama. Povodom toga kaže da će napisati jednu knjigu o razlici života pod Rusijom i Engleskom, a da će ta knjiga biti legalna, pošto neće zalaziti u vjerska pitanja. Za knjigu o kojoj je govorio 3. istog ovog mjeseca, a koja se ima ilegalno štampati, kaže da nije još štampana, ali da je sav

materijal sakupljen i da se prave neke ispravke. U toj knjizi kaže da će biti iznesen život muslimana u prošlosti, u sadašnjosti i život muslimana kakav bi stvarno trebao da bude, o emancipaciji žena, itd.

Tražio je od ovoga našeg druga da mu donese sve bolje knjige od Lenjina da ih pročita, pošto sada ima strpljenja da čita takove stvari. Tog dana, kada ga je naš drug zatekao da čita *Kapital*, i kada je htio da vidi koja je druga knjiga što je stajala na stolu, a bila je iste veličine kao *Kapital*, Izetbegović mu nije dao da vidi. Nadalje kaže da mladi muslimani danas ništa ne rade s čim bi bili upadljivi, da bi izbjegli hapšenja i izbacivanja iz škole i ureda. “Danas je jedini cilj da se održimo i da se vaspitavamo”, kaže Alija.

Да ли сте
и савјет
њег дјел

Да ли
свој
пред

Како
лиди

Да ли
студен
са нег
ким л
вашег

У к
и д
виш
ман

Рађено у Оделењу ОЗН-е за град
Сарајево 3-III-46.г.

ЗАПИСНИК

о саслушању ИЗЕТБЕГОВИЋ АЛИЈЕ Мустафин, студент права

На општа питања одговара :

I.

Зовем се Изетбеговић Алија синџа сам Мус-
тафе и Хибе р. Пабија, рођен сам 1925.г. у Бос.
Шамцу, нежењен, по занимању сам студент права,
становим у Топлик 13.
Основну школу и гимназију сам завршио у
Сарајеву, те сам 1943.г. матурирао у Сарајеву,
исте године сам уписао на правни факултет у
Загребу.

Како је била мобилизација за непријатељск
војску 1943.г. то сам ја из Загреба побјегао
у Сарајево да не би био мобилисан и дошао сам
кући, гдје сам се крио стално до ослобођења Са-
рајева. Нисам за то читаво вријеме радио ништа
а нити сам било гдје сарађивао. Одмах по осло-
бођењу борајета био сам мобилисан у Ј.А. гдје
се и данас налазим. На дужности сам у осло-
бовадине 38. Дивизије.

Од ближе родбине имам оца, који сада ради
у Гази Хусрефбегову вакуфу, мајку, димачицу, и
три брата од којих су два старија који се
сада налазе у Градаццу, од којих је један зубо-
техничар и има своју ординацију, а други му је
помоћник. Овоме зуботехничару је име Сабрија,
а млађему Бахрија. Затим млађег брата имам код
куће је сада научник у жељезничкој радиони.
Имам поред њих још три сестре, од којих су дви
удате, а најмлађа је код куће.

Нисам био члан ни једног удружења, али сам
био члан организације "Младих муслимана" и то
само до априла 1944.г. када сам напустио органи-
зацију и више нисам припадао ни једној органи-
зацији.

II.

Позван је да говори истини и на посљедице у колико се би тога
придржавао, након чега је обећао да ће говорити истину

Говорићу истину

Н. Телбег

Шта сте радили за вријеме оку-
пације и гдје сте то вријеме
провели ?

Н. Телбег

У јулу мјесецу 1943.г. сам матурирао на ов
дашњој првој гимназији у којој сам био сталан
члан, а након матуре у августу мјесецу исте го-
дине сам отишао у Загреб и уписао сам се на
правни факултет. Остао сам у Загребу свега 15
дана и то сам за то вријеме становао у Удлан-
чином дому, а затим сам отишао код брата у Бос.

Kad ćeš mi doći

DRAGI MOJ ALI, RUKA MI DRŠĆE OD SLABOSTI

Dopisnice Halide Izetbegović (1946 – 1948.)

CENZURA

ФЕДЕРАТИВНА НАРОДНА РЕПУБЛИКА ЈУГОСЛАВИЈА
ФЕДЕРАТИВНА НАРОДНА РЕПУБЛИКА ЈУГОСЛАВИЈА

Дописница - Dopisnica

ам. 1.50 din.

Alijo Izetbeg
Kazneno-popravljeni dom
glavne kuće soba 3
Zenica

CENZURA

ФЕДЕРАТИВНА НАРОДНА РЕПУБЛИКА ЈУГОСЛАВИЈА
ФЕДЕРАТИВНА НАРОДНА РЕПУБЛИКА ЈУГОСЛАВИЈА

Дописница - Dopisnica

ам. 1.50 din.

Izetbegović Fatima
Zenica

Sarajevo
Toplik ul.13.

Dragi!

Pisala bih Ti dugo, dugo toliko dugo da melak
mi kada zamislila. Ti kad bi čitao to dugo pismo pro-
čitao bi samo: Kad ćeš mi doći srećo, moja mado-
moja, dušo moja ja ne mogu više bez Tebe jer
Tolom dišem i živim. Kažila Ti ja kloneš izajini
Te. Davno si otisao, davno si me uspravio u stra-
žni polu-nostri same. Ne poliko puta si me podrmao
i rekao mi ustani, malo, nesrećo moja malo, ustani,
gledaj me, podigni se, ja sam tu! Ti si me i tek
stavljajući se prenuć, Ti si me nestajao.
Uklo si da me dokivao lastranome smu-
Vrati se, neću mi da više nikada neću razpoh
ovakvom smom
dvojica dila

Sarajevo.
3/11/47
Dragi moj Ali,
pišem Ti u parku.
Ruka mi dršće od slabosti.
Mislim da si čuo za moju
belest, koja me puni čurom
i dnu. Ja Ti pisam prije
o tome misla kćela pisati jer
kudam da mi Ti otuđa ne može
misla pomoći. Kažem da se još
za to priuće, donosim je na, ma
da misli o mojoj sreći.
Hajrija mi je rekla da Ti je već
davno pisala o nečemu.
Ne moj Ali, ne smiješ se setiti
ti na mene. Ja bižićam da me
više još dugo prahiti ovi nprad-
pa i kad se odavde ne, misleći
ja in se boriti nidošiti. Borit in
se do smrti.
Opila sam uče kine
dileja dole o.

Sarajevo-

Dragi Ali,
dali primaš sva pisma koja Ti je
šaljemo? Ako primaš neka Te nećudi što
Ti ovako često pišem. Ali da Ti ne pomene
da i te moji pišu, i oni malo prijatelju, koji
su Ti prijatelji pri posjeti. Piši mi, a dat ćeš mi
je kad dođeš. Svi naši su dobro. Često se viđam
sa Tvojima, vele da Ti pišu. Molim li ih u se pis-
meno, kad su mi dozvolili da Te vidim. Je li
Ti prijatelj o Tebi kakav izgledaš? pa su se
malo razgovarali. Piši kad moćes!
M.S. od zvijez, Vole Te vjerno Tvoje M.S.

Sar. 25-11-91

Jedini dragi moj,
Od kako sam otišao od Tebe
ništa o Tebi neznam. Da mi je
bar znati da li primaš moje karte.
Prečesto Te sajam, i svi sam se
dugo mučila u snu, sažalio sam
da si mi daleko, ali sljep.
Kako si se razvijao? Ja bih
bila vrlo dobro da mi nije čineva
ka pjesec i po dana prebolila sam 11
čineva. Vele da in se...

Alija Izetbegović
Garnizonski matron Vojnog Zuda
II Armije I sprat so bo 3

Sarajevo

МАРКУ 1.50 дин. ФЕДЕРАТИВНА НАРОДНА РЕПУБЛИКА ЈУГОСЛАВИЈА
ДОПИСНИЦА - DOPISNICA
МАРКУ 1.50 дин. ФЕДЕРАТИВНА НАРОДНА РЕПУБЛИКА ЈУГОСЛАВИЈА
Алија Изетбеговић
Казнено-поправни-дом
Београд
ИЗЕТБЕГОВИЋ
Алија

HISTORIJA ISLJEĐIVANJA ALIJE IZETBEGOVIĆA

1951–1984.

UDBA

076192837

Izveštaj o praćenju IZETBEGOVIĆ ALIJE nastanjenog
u ul. Riste Besarovića br. 3/1
12. XII. 1951 godine

Iz stana izlazi u 9.30 časova i odlazi Obalom do Principovog mosta, skreće u ulicu JNA i odlazi na Baš čaršiju. Tu razgleda izloge i gleda po pijaci. Susreće se sa tri starije žene i sa njima polako odlazi prema Kovačima gdje te žene izostaju a Alija odlazi uz Kovače. Zatim se vraća nazad gdje se sreće opet sa jednom od gore navedenih žena i snjom razgovara desetak minuta. Ova žena stanuje u Halibbaši sa ulici broj 31. Sa njom se rastaje i odlazi u svoj stan.

Iz stana izlazi posle podne u 16 sati skupa sa ženom. Odlazi u Gradski magazin, zadržava se nekoliko minuta i po izlasku produžuje Štrosmajerovom ulicom, razgleda izloge, ulazi u ulicom Vase Miskina. Opet zadržava se nekoliko minuta i po izlasku odlazi ulicom Vase Miskina. Opet svraća u jednu prodavaonicu obuće, zadržava se opet par minuta. Obišao je još nekoliko radnji, izgleda u namjeri da kupi cipele. Posle toga se vraća kući. Iz stana ponovno izlazi u 18.20 časova, sastaje se sa jednim čovjekom na Zrinjskom mostu, i sa njime produžava polako šetajući do Begove džamije i tu se rastaje. Ovaj muškarac stanuje u Titovoj ulici br. 27 na tavanu. Svraća se u krojačku radnju gdje mu se izgleda šije kaput, zadržava se kratko vrijeme i opet odlazi u svoj stan.

13. XII. 1951 godine
Iz stana izlazi u 9 sati sa tašnom u ruci i odlazi na tramvaj kod Katedrale. Tramvajem ide do Čengić vile. Izlazi iz tramvaja i na lijevoj strani mosta sastaje se sa Fazović Hadžom rođenim u Travniku, zaposlenim u "Niskogradnji" kao monter. Fazlić je čekao na mostu i ispalo je kao da su imali ugovoren sastanak. Prilikom sastajanja otvorili su tašnu i jedan drugom su davali neke papire. Zadržali su se oko 2 minute i odmah rastali. Tada je i napušten.

14. XII. 1951 godine
Iz stana izlazi u 9 sati i odlazi u preduzeće "Niskogradnja" u Dobrovoljačkoj ulici. Odatle izlazi u 11 časova sa dvije ženske i jednim muškarcem. Zajedno idu do muške gimnazije gdje se rastaju a Izetbegović odlazi u svoj stan. U 15 sati izlazi iz stana i odlazi na radilište "Niskogradnja" u Dalmatinskoj ulici gdje pita radnike da li mu dozvoliti da uzme sitnog pijeska. Kada su mu dozvolili, on je napuštao tašnu i otišao u svoj stan. Napušten je u 21 sat.

15. XII. 1951 godine
U 9 sati izlazi iz stana i odlazi u preduzeće "Niskogradnja" u Dobrovoljačkoj ulici ali nije primjećen kada je izašao. U 13.30 sati ponovno dolazi u preduzeće "Niskogradnja" zadržaje se nekoliko minuta i odlazi u svoj stan. U stanu se zadržaje nekoliko minuta, ponovno izlazi, odlazi ulicom JNA, Čemalušom, Titovom i odlazi u Dalmatinsku ulicu u Savez boraca. Izašao je na drugi izlaz i otada ga više nismo ni vidjeli.

Sarajevo, 17. XII. 1951 godine

Rukovodilac:

/ Mandraps Slavko /

01.11.1980

Br. 265/17
17.11.1980

OPUŠTANJE UDB ZA SRE

NIKŠIĆ

Izetbegović Alija nalazi se u Nikšiću kao tehnički rukovodilac preduzeća "Niskogradnja", na izvođenju radova u Nikšiću i okolici.

Kako je on jedan od bivših rukovodilaca organizacije "mladi muslimani", koja je djelovala na terenu naše Republike do 1949. godine, a prema našim podacima je i danas neprijateljski raspoložen, to Vas molimo, da uspostavite kontrolu nad njim. Kako smo obavješteni, on će tamo ostati duže vremena, možda i dvije godine.

Kako smo obavješteni, da je Alija osnovao i neku kuhinju na gradilištu, u kojoj se kuha samo za muslimane, kao i to da oko sebe okuplja muslimane i da na njih utiče u vjerskom i političkom pogledu, zbog toga je potrebna ozbiljna kontrola nad njim.

U koliko bi dobili neke podatke o Izetbegoviću, da nastavlja da oživi organizaciju "MM", te bude pominjao lica iz Sarajeva, molimo Vas, da nas o tome obavjestite.

Kod nas je registrovan u krg. "A". Mislimo, da vam njegov materijal nije potrebno da dostavljamo, obzirom da mu se u Sarajevu nalazi porodica i on često dolazi u posjetu.

Za neke bliže podatke možete se obratiti upravniku gradilišta "Niskogradnja" Vladi Kovačeviću.

Smrt fašizmu - Sloboda narodu.

NAPODAVA PETAJI
PRILAZIŠĆI GORU
OPUŠTANJE UDB ZA SRE

Br. 265/17
17.11.1980
NIKŠIĆ

NAŠELNIK,

/ Ilić Neđo /

STROGO POVJERLJIVO

PRIMETI: Podaci o neprijateljskom radu, Izetbegović Alija, tehničkog rukovodilca Uprave gradilišta Preduzeća "Niskogradnja" u Nikšiću.

Iz izveštaja "Dole",
od 23.1.1956. godine.

Razgovarao sam jednom prilikom sa Alijom Izetbegovićem nešto o nekom zlikovcu broj 1, koji je kao takav nekoliko puta u SAD osuđivan na smrt, te je ovaj napisao neku knjigu u zatvoru, protivu sustava, te je izazvao veliku interesovanost javnog mnjenja u Americi, na osnovu koje knjige je morala biti poništena prvostazna presuda. Pitao sam Aliju, kako tako jedan bijednik i zatvorenik može iz zatvora djelovati na državni aparat i sustvo, da sa moralno obnoviti sustvo. Na ovo mi je Alija rekao: "Ovaj u svojoj knjizi iznosi, pod kakvim je sve okolnostima odgojan, u kakvoj se sredini razvijao, objašnjavajući da je rastao među gansterima kao i drugim propalicama. Pojam lične slobode u Americi je mnogo veći nego kod nas, ili ma u kojoj drugoj zemlji. Tamo se, u SAD ljudi sa slobode brane, pa čak i ako drugog čovjeka ubije".

Ja sam izlaganje Alijino shvatio, da on smatra da je u Americi demokratija mnogo šira i pristupačnija ljudima, nego ma u kojoj drugoj zemlji, pa čak nego i ova kod nas.

1732
6.11.1980.god.

01.11.1980

CENTAR SDBSARAJEVO -03-

CENTRU SDB DOBOJ

Molimo vas da nam dostavite detaljnu provjeru podataka za IZETBEGOVIĆ ALIJU, sin Mustafe, rođen 1925. godine u Bos.Šamcu, Musliman, državljanin SFRJ, završio Pravni fakultet zaposlen u ŽTP - OOUR "Institut za projektovanje" - Sarajevo, na radnom mjestu pravnog referenta. Nije član SKJ. Nastanjen je u Sarajevu, ulica Hasana Kikića broj 3., kao i za članove njegove uže porodice po mjestu rođenja. Ustvari, u provjeri treba dati akcenat na Izetbegovićeve roditelje i užu porodicu, obzirom da se imenovani vodi kao /POO ovog Centra/.

Provjera je potrebna u operativne svrhe.

DŽ.N i S.M/SS.-

Amir Salihagić

Centar SDB SARAJEVO

Dana: 24.novembra 1980.god.

SLUŽBENA ZABILJEŠKA

o ostvarenom uvidu u dosije obrade nad
IZETBEGOVIĆ ALIJOM

Operativni tretman nad IZETBEGOVIĆ ALIJOM
se vodi u vidu POO od februara 1979., zbog djelovanja sa pozicija muslimanskog nacionalizma.

Za obradu je zadužen operativni radnik DŽUBUR NAZIF
od septembra 79.g.; a prije toga obradu je vodio još jedan operativnih radnika.

Na obradu su usmjereni saradnici -
i operativne veze -
Od OTS se primjenjuju -

Obrada se vodi u cilju provjeravanja indikativnih podataka o vezi Izetbegovića sa licima sudjenim zbog djelatnosti u "MM" organizaciji. Od momenta zavođenja obrade nije se došlo do novih saznanja, prije svega, zbog toga, što nema nikakvih izvora obavještenja. Nisu utvrđene veze Izetbegovića, sem onih za koje se znalo u vrijeme zavođenja obrade. Radna grupa smatra da obradu treba intenzivirati, utvrditi veze i ći na njihovu selekciju i diferencijaciju sa ciljem anežiranja i usmjeravanja na Izetbegovića. U tom cilju treba primjeniti i OTS "Moravu".

ČLANOVI RADNE GRUPE:

1. _____
2. _____
3. Džubur Nazif
4. Džubur Nazif
5. Vlahović
6. _____

Centar SDB Sarajevo

Očeljenje: 01

Linija rada: muslimanski klero-na-
cionalizam

01261/92.13.21

Reg.broj

Dat.evid.

PRIJEDLOG

Za zavodjenje prethodne operative obrade na osnovu člana 36. Pravila o
radu Službe državne bezbjednosti za:

IZETBEGOVIĆ ALIJOM, sinom Mustafe, rođen 1925. godine u Bosanskom
Šamcu, državljanin SFRJ, Musliman, nije član SK, završio Pravni fakultet
zaposlen u ŽTP - Institut za projektovanje - Sarajevo, na radnom mjestu
pravnog referenta, stalno nastanjen u Sarajevu, u ulici Hasana Kikića broj
3, nema R.R.

Razlozi

Izetbegović Alija, suđen je zbog pripadništva bivšoj terorističkoj
organizaciji "Mladi Muslimani", na vremensku kaznu od 3. godine. U posljednje
vrijeme izražena je kod -jega neprijateljska aktivnost u pogledu oživljava-
nja ideja "mlađomuslimana" i njegova povezanost sa licima koja su suđena za
ista djela kao i on.

Do sada smo imali podataka o njegovom neprijateljskom djelovanju
vezano za oživljavanje ideja "MM", kroz članak "Moral i religija", objavlje-
nog u "Takvimu" /islamsko glasilo koje se izdaje jedanput godišnje sa ra-
znim vjerskim prilozi i vjerskim kalendarom/. Ovak članak Izetbegović je
objavio pod pseudonimom "L.S.B.", a sadržajno je prožet idejama "mlađomu-
slimana", što smo pisali u inf.str.pov.broj 15 od 3. januara 1979.godine.

Što se tiče drugog našeg zapažnja vezanog za njegovo povezivanje
sa licima koja su suđena za djela protiv naroda i države ističemo i to da
su ta lica većinom završili pravni fakultet i da su zaposlena van Islamske
zajednice. Najbliže njegova veza su: Hafizović Mujo /pravnik u "Svjetlosti",
zagovarač ideje o uvođenju "Kazana za Muslimane" i član sekte "Derviši",
Karabdić Salih /suđen po "MM"/, posjeduje advokatsku radnju, zagovarao ide-
ju o promjeni naziva Pokopnog društva "Bakije" u Muslimansko pokopno društvo i
tražio da se u njemu ne sahranjuju ateisti/, Traljić Mahmut /suđen po "MM"/,
pravnik u biblioteci Vijednica/, te Traljić Edhem /pravnik u "Hidrograđnji",
suđen po "MM"/.

Iz navedenog obrazloženja predlažemo zavodjenje POO nad IZETBEGOVIĆ
ALIJOM, s ciljem provjeravanja navedene neprijateljske djelatnosti, te nje-
nog dokumentovanja i presijecanja.

P O T V R D A
O ULAŽENJU U STAN I DRUGE PRO-
STORIJE

Gradjanin-ke IZETBEGOVIĆ ALIJA, sin - kći Mustafa
rođen-a 8.8.1925.g. u Bos. Šamcu, nast-
njen-a u Sarajevu, ulica - selo Hasana Kikića
broj 14/3.

Razlozi ulaženja u stan i druge prostorije:

Pretraz stana.

Prilikom pretraze stambenih prostorija Izetbegović Alije, vlasnik
i svjedoci, nemaju primjedbi na rad radnika RSUP-a SR BiH.

Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina
REPUBLICKI SEKRETARIJAT ZA UNUTRAŠNJE
SLUŽBA DRŽAVNE BEZBJEDNOSTI
CENTAR GORAŽDE

Op. radnik: Omeragić Esad
Linija rada: 03

PRIJEDLOG
za zavodjenje OPERATIVNE OBRAD

IZETBEGOVIĆ ALIJA, sin
8.8.1925. godine u Bosanskom Šamcu
ul. Hasana Kikića broj 14, Musliman
nju diplomirani pravnik, penzioner
suda u Sarajevu na kaznu zatvora
počinjenog krivičnog djela iz čl.
stav 1 KZ-a SFRJ, nalazi se na i
sporedjen na radno mjesto u tvo
dnik.

R A Z L O Ž I:

Izetbegović Alija je
slimanskog nacionalizma osuđen
14 godina i nalazi se na izdrž
godine.

Izetbegović je i na
nastavio sa nep. djelatnošću
32,47,83,89 iz 1984. godine i
ntarima ističe da je čitav p
"glumi demokratija", "izreži
dataka o njima štampa "lažno
log kako bi se na taj način

Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina
REPUBLICKI SEKRETARIJAT ZA UNUTRAŠNJE
Služba državne bezbjednosti
CENTAR SARAJEVO

Broj: 10463

Datum: 13.5.83

P O T V R D A
O ULAŽENJU U STAN

Gradjanina-ke IZETBEGOVIĆ
rođen-na 8.8.1925 u
SARAJEVO, ulica-selo

Razlozi ulaženja u stan

PROVJERA
MATERIJALA

01216/1021354

Hercegovina
POSLOVE
I

Registarski broj: 2-573
Datum evidentir.: 20.6.1984

ad Izetbegović Alijom

Mustafe i Habibe Džabija, rođen
u, stalno nastanjen u Sarajevu
men, državljanin SFRJ, po zanimanju
er, osuđen od strane Okružnog
u trajanju od 14 godina zbog
ana 136, stav 1 u vezi čl. 114
zdržavanju kazne u KPD Foča, ra-
nici namještaja "Drina" kao ra-

zbog djelatnosti sa pozicija mu-
n na kaznu zatvora u trajanju od
avanju u KPD Foča od 11.11.1983.

kon dolaska na izdržavanje kazne
o čemu je pisano u informacijama broj
nekoliko op. depeša. U svojim kome-
proces, u kome se po njegovim riječima
ran". Mišljenja je da je većinu po-
objavila", jer je za to dobila "na-
obrazložile visoke kazne zatvora".

Hercegovina
POSLOVE
osti

DRUGE PROSTORIJE

ALIJAH, sin-ke MUSTAFA,
D. SAMIR, nastanjen-a broj 14
H. KIKICA

druge prostorije:
INKRIMI MIRAJUĆEG

01216/1021354

2.

Naglašavao je da sve to predstavlja "podvalu UDB-e kako bi što više kompromitovala Muslimane kod ostalih nacija". Istakao je da je cilj grupe koja je osuđena bio da se izbori ravnopravnost Muslimana sa ostalim nacijama.

Izrazio je neslaganje konstatacijama koje je izrekao u intervjuu televiziji Savezni sekretar za unutrašnje poslove. Pokušao je "polemisati" sa njim i uputiti mu pismo u kome optužuje Saveznog sekretara da je "obmanut i neobavješten", te mu sugeriše da pročita njegovu presudu kako bi se "uštedila ovoj zemlji jedna krupna sramota".

Izetbegović je nastavio kontakte sa ostalim osuđenici-
ma iz grupe muslimanskih nacionalista iz Sarajeva koji se nalaze na izdržavanju kazne u KPD Foča. Prijetio je i štrajkom gladju ukoliko se ne udovolji nekim njegovim zahtjevima.

U stalnom je kontaktu sa članovima uže porodice koji ga redovno posjećuju i pišu mu pisma, pri tome izražavajući svoju podršku i navodno podršku drugih ljudi koji ga "cijene i poštuju".

U cilju svestranijeg zahvatanja Izetbegovićeve nep-
djelatnosti kao i njenog dokumentovanja, predlažemo da se nad-
njim zavede OPERATIVNA OBRADA.

Goražde, 29.5.1984. godine

Predlaže op. radnik:
Omeragić Esad

SAGLASAN
NAČELNIK CENTRA
Rados Tanović

ODLUKA

Na osnovu člana 37 Pravila o radu SDB odobrava se za-
vođenje OPERATIVNE OBRADE nad Izetbegović Alijom.
Sarajevo,

PODSEKRETAAR SDB
Jerko Bradica

Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina
REPUBLICKI SEKRETARIJAT ZA UNUTRAŠNJE POSLOVE
Služba državne bezbjednosti

Broj: 1046
Dana: _____ 19____ godine.

Na osnovu člana 210. stav 1. i 2. Zakona o krivičnom
postupku i člana 3. Osnovnog zakona unutrašnjih poslova, i z d
a j e s e:

POTVRDA
O ULAZENJU U STAN I DRUGE PROSTORIJE

Gradjanin-ke BERBEROVIĆ SABINA, sin-ke ALIJE IZETBEGOVIĆA,
rodjen-a 7.5.1954 u SARAJEVU
nastanjen-a u SARAJEVU
Ulica - 44a
broj 44a

KI 98/83 /B

Zapisnik o ispitivanju okrivljenog

Sastavljen na dan 28. MARTA 1983 godine kod istražnog sudije Okružnog
suda u Sarajevu u krivičnom predmetu protiv Izetbegović Alije
iz člana 133/2 KZ SFRJ zbog krivičnog djela

Istražni sudija,
Hadžikarić Abdulah
Zapisničar,
Bjelogrić Vukica

Javni tužilac
REŠIDOVIĆ EDINA-prisutna
Okrivljeni,
IZETBEGOVIĆ ALIJA-oriveden
Branilac,

Utvrđuje se da su došla sva pozvana lica osim:

- Okrivljeni u smislu člana 218. st. 1 ZKP daje o sebi slijedeće podatke:
- 1) Ime i prezime IZETBEGOVIĆ ALIJA
 - 2) Nadimak nema
 - 3) Ime i prezime oca Mustafa Izetbegović
 - 4) Ime i djevojačko prezime majke Hiba Džabija
 - 5) Gdje je rođen Bosanski Šamac
 - 6) Gdje stanuje Sarajevo ul. Hasana Hikića br.14 - sada u pritvoru
 - 7) Dan, mjesec i godina rođenja 8.8 1925.
 - 8) Narodnost i državljanstvo Musliman, državljanin SFRJ
 - 9) Čime se zanima diplomirani pravnik u penziji
 - 10) Porodične prilike oženjen - otac 3 punoljetne djece
 - 11) Da li je pismen pismen
 - 12) Kakve je škole završio osmogodišnje, gimnazija i pravni fakultet
 - 13) Da li je, gdje i kada služio vojsku, da li ima čin rezervnog podoficira, oficira ili vojnog službenika u JNA od 1945/46 u Sarajevu - bez čina
 - 14) Da li se vodi u vojnoj evidenciji i pri kom vojnom okrugu SO Centar - Sarajevo
 - 15) Da li je odlikovan nije
 - 16) Kakvog je imovnog stanja bez imovine - penzija 25.000,00 dinara
 - 17) Da li je, kad i zašto osuđivan suden 1946.g. od Vojnog suda na 3 god. zbog učešća u organizaciji MM - kaznu izdržao
 - 18) Da li je i kad izrečenu kaznu izdržao navodno ne vodi se
 - 19) Da li se protiv njega vodi postupak za koje drugo krivično djelo

ISKAZ ALIJE IZETBEGOVIĆA ISTRAŽNOM SUDIJI 1983.

Prije izlaganja odbrane ističem tri prigovora procesne prirode:

1. Optužnicom je obuhvaćeno trinaest lica od kojih sedam nema nikakve veze sa osnovnim predmetom optuženja (stvaranje grupe na osnovu Deklaracije); petoro optuženih uopće ne poznajem. Doći će do razvlačenja procesa, dezinformisanja javnosti neizbježnim mješanjem inkriminacija koje se stavljaju na teret meni i drugim optuženim, saslušavanjem 50 umjesto 25 svjedoka i sl. Motivi za ovako nešto nemaju mnogo zajedničkog sa željom da se utvrdi stvarna istina i očigledno idu na to da se oteža položaj optuženih, kako pred sudom, tako i pred javnošću,

2. Za ovo suđenje sud je podijelio pozivnice na ime i time obezbijedio selekcioniranu publiku umjesto javnosti. Procesni razlozi za isključenje javnosti u ovom procesu ne postoje pa ja tražim da se, u skladu sa zakonom, obezbijedi javni pretres. Ne osjećam se krivim i želim da moji sugrađani od mene, a ne od novinara "Oslobođenja", čuju šta jesam, a šta nisam rekao,

3. Treći prigovor tiče se pisanja štampe o ovom slučaju. Još prije početka ovog suđenja, dakle prije nego mi je pružena prilika da se izjasnim o onom što mi se stavlja na teret, dio štampe me proglasio nacionalistom, kontrarevolucionarem, neprijateljem i praktično me osudio bez suđenja. Ignorišući pretpostavku o nevinosti optuženog dok krivicu sud ne dokaže, što je načelo svakog civilizovanog zakonodavstva, novinari su, smatrajući valjda da u ovoj zemlji sudi policija i da je suđenje samo predstava čiji kraj i ne treba sačekati, podgrijavali javnost svojim shvatanjima patriotizma, ne prezaajući pri tom ni od otvorenih neistina (npr. da sam već osuđivan na 15 godina i odležao tu kaznu u vrijeme kad sam bio na slobodi i dobio svo troje djece, da Deklaracija sadrži stav po kom "Srbi imaju Srbiju, Hrvati Hrvatsku pa, prema tome, nama Muslimanima pripada BiH" itd.). Ovo je uvrijedljivo za sud, ali mi

nije poznato da je sud učinio išta da bi zaštitio, ako ne optužene, onda barem svoj integritet i zakon.

Ističem da će moja odbrana biti u punom skladu sa iskazom datim u prethodnom postupku.

Ne osjećam se krivim ni po jednoj tački optužnice. Za teško krivično djelo neprijateljske djelatnosti iz člana 136. optužba uspijeva da me tereti koristeći četiri načina:

- ona "Islamsku deklaraciju", koju sam ja napisao, proglašava programskim tekstom za okupljanje radi neprijateljske djelatnosti protiv Jugoslavije, što Deklaracija nije,

- putovanje u Iran radi upoznavanja ove zemlje i njene revolucije, pretstavlja se kao putovanje zamišljeno sa namjerom neprijateljskog djelovanja protiv Jugoslavije,

- pripisuje mi se da sam sudjelovao u pisanju teksta "Muslimani u Jugoslaviji", u čijem pisanju nisam učestvovao,

- konačno, optužba nevezana časokanja sa dugogodišnjim prijateljima uz TV i u društvu porodice pretvara u neprijateljsku propagandu protiv SFRJ.

Po navedenim tačkama optužbe izjavljujem sljedeće:

ISLAMSKA DEKLARACIJA

- Tačno je da sam napisao ovaj tekst. Napisao sam ga 1969–1970 godine, samostalno i na vlastitu inicijativu. Naime, već 40 godina, kao ubijedeni musliman, bavim se proučavanjem islama i problema islamskog svijeta, i o tome sam osim Deklaracije (u daljem tekstu ID), napisao još dvadesetak članaka i knjigu "Islam između Istoka i Zapada". Skoro svi članci su objavljeni u različitim časopisima u nas, a knjiga *Islam između istoka i zapada* treba da bude objavljena uskoro u SAD. Nijedan od ovih tekstova nije neprijateljskog karaktera niti je – sa izuzetkom ID – predmet optuženja.

ID sam pisao u dva maha. Prvobitno sam ovaj tekst zamislio kao monografiju o islamskom svijetu, stanju i kretanjima u njemu, pa sam 1966. i 1977. godine

napisao u tom obliku prvi dio – *Zaostalost muslimanskih naroda*. Tek 1969., smatrajući da sam uočio neke specifične pojave koje upravljaju stanjem u ovom svijetu, odlučio sam se da tekst pretvorim u deklaraciju i napisao sam dio II – *Islamski poredak* i dio III – *Neki problemi islamskog poretka danas*. Tekst sam u cijelosti završio 1970. godine i nisam ga više mijenjao (što se vidi iz naslovne strane i identičnosti svih prevoda koji su uslijedili). Dvije ideje dominiraju tekstom ID. Prva, izražena u I dijelu ID govori o ogromnom jazu između inteligencije i masa, tačnije između pozapadnjačene svijesti inteligencije i islamskog osjećanja masa. Otudenost inteligencije je pojava koja se susreće i u drugim zaostalim sredinama, ali po intenzitetu i posljedicama koje izaziva u muslimanskim zemljama ova pojava je bez presedana u istoriji. U osnovi ove pojave je sistem obrazovanja, o čemu sam u ID iznio nekoliko osnovnih činjenica.

Druga ideja, izložena u II dijelu ID, jesta činjenica da se islamski svijet ne može izmijeniti (obnoviti) bez islama. Dublja analiza odnosa i pojava u ovom svijetu ukazuje na islam kao jedinu realnu silu koja je u stanju pokrenuti muslimanske narode i dovesti do konstruktivnih promjena na duhovnom i društvenom planu. Deklaracija se, dakle, zalaže za emancipaciju muslimanskih naroda na osnovu vlastitih vrijednosti i tradicija.

Od ostalih misli i dijelova teksta u I dijelu napominjem kritiku odnosa prema zapadnoj civilizaciji (str. 4) kroz primjer Japana i Turske, statističke podatke o socijalnim razlikama i kulturnom stanju u nekim muslimanskim zemljama (str. 9), kritiku obrazovnog sistema (str. 10), specifičan islamski pristup obnovi (kroz ljude, a ne kroz zakone, str. 14).

U II dijelu izložene su teze za islamski poredak današnjice, koje daju viziju modernog i tolerantnog islama. Ukažujem na tezu 2. – jednakost svih ljudi, tezu 5 – protiv svih zloupotreba privatne imovine, tezu 7. – o republikanskom principu, tezu 8. – protiv totalitarizma

i kulta ličnosti, tezu 10. – o prihvatanju tekovina nauke i tehnologije, tezu 11. – o slobodi savjesti, tezu 14. – o ravnopravnosti žene, tezu 15. – cilj ne opravdava sredstvo, tezu 16. – o ponašanju muslimanskih manjina i tezu 17. – o odnosima islamske vlasti prema drugim manjinama. Sve ove teze su zasnovane na Kur'anu i pozivaju se na odgovarajući stavak Kur'ana.

U posljednjem, III dijelu ID razmatraju se neki problemi sa kojima će se suočiti islamski poredak današnjice te analiziran odnos islama prema dvjema najraširenijim religijama današnjice – hrišćanstvu i jevrejstvu, i dvama glavnim društvenim sistemima – kapitalizmu i socijalizmu.

Iz navedenog prikaza jasne su dvije činjenice:

- ID nije neprijateljski tekst,
- ID tretira probleme islamskog svijeta i ne odnosi se na Jugoslaviju.

Najubjedljiviji argument za dokazivanje pomenute dvije činjenice jeste iščitavanje integralnog teksta ID i predlažem da se ovo izvrši.

Postavlja se pitanje zašto i kako je optužba ID učinila predmetom optuženja.

Optužba koristi probani metod citata istrgnutih iz konteksta. Redovito se izostavlja subjekt (ili objekt i mjesto) radnje. Sintagmu “islamski svijet” i “islamske zemlje”, koju sam u ovom kratkom tekstu upotrijebio ravno 34 puta, optužba je u svim svojim citatima izbjegla. Ipak, objektivni čitalac ne bi ni ovako “prepariran” tekst ocijenio kao neprijateljski, niti u njemu našao aluzije na Jugoslaviju i prilike u njoj. Jer, “dijagnoza bolesti društva” data u I dijelu ID (obrazovni sistem u rukama stranaca, društvo bijede i raskoši i sl.) ne odnosi se na SFRJ, onda se ni “terapija” u smislu poziva na islamsko uređenje data u II dijelu ID ne odnosi na nju.

ID čak šta više isključuje svoju primjenu u Jugoslaviji kroz nedvosmisleno izražen stav u tezi 16: “Islamski poredak može se ostvariti samo u zemljama u kojima muslimani čine većinu stanovništva. Bez ove većine islamski poredak se svodi na голу vlast (jer nedostaje drugi uslov: islamsko društvo) i može se pretvoriti u tiraniju...”

Nadalje, moje ponašanje u vezi sa već napisanim tekstom ukazuje na namjeru koju sam imao u vidu. Umjesto da ID umnožavam i rasturam u nas, sva moja nastojanja usmjerio sam na prevođenje teksta na strane jezike – prvo arapski i engleski, a zatim turski i njemački jezik. Za svo proteklo vrijeme ID sam još samo jedanput prekucao na mašini za potrebe prevođenja na njemački i turski jezik.

Dakle ID na S-H jeziku je urađena u najviše 6 primjeraka, i od tih 6 primjeraka samo jedan primjerak je pronađen prilikom pretresa stanova svih optuženih. Taj jedini primjerak pronađen je u mom radnom stolu, dakle nisam ga skrivao.

Od 1970., kad sam napisao ovaj tekst, dao sam ga na čitanje samo dvojici ljudi – Omeru Behmenu, mislim 1973. godine, i Rusmiru Mahmutćehajiću u ljeto 1972. godine. Mahmutćehajić je marksista i ID sam mu dao nakon jedne diskusije o kretanjima u islamskom svijetu. Za ID su znali još prof. Đozo Husein (umro 1981.), Salihbegović Melika i Hadžić Mehmedalija, ali niko od njih nije pročitao ovaj tekst.

Optužba tvrdi da je Behmen Omer ID dao na čitanje i Čengić Hasanu, Bičakčić Edhemu i Živalj Huseinu. Tačnost ovih navoda utvrdiće se u daljem postupku, ali, čak da je ovo i tačno (u što jako sumnjam), opet se moglo raditi samo o sučeljavanju mišljenja u vezi različitih gledanja na procese u islamskom svijetu a ne u Jugoslaviji.

Zar nije daleko od pameti tvrdnja da sam utrošio skoro tri godine rada proučavajući ogroman materijal i pišući Deklaraciju, zato da bih je ostavio u ladici svog stola ili dao dvojici prijatelja da je pročitaju? Nije li moje objašnjenje sasvim logično i u skladu sa utvrđenim činjenicama: ovaj tekst nije namijenjen Jugoslaviji već islamskom svijetu. Deklaracija je objavljena u Kuvajtu (oko 10.000 primjeraka) i, koliko sam obaviješten, u Pakistanu, Maleziji i Alžiru. Nigdje nije označeno porijeklo teksta i ono je, do ovog procesa, čitaocima ostalo nepoznato.

Ovdje ne mogu propustiti da citiram jedno mjesto iz optužnice, vrlo je ilustrativno za "logiku" po kojoj je sastavljena čitava optužnica. Na strani 7. optužnice navodi se: "...pa ovaj tekst Deklaracije u vremenu od 1984. do 1983. godine u cilju kontrarevolucionarnog ugrožavanja društvenog uređenja u SFRJ preveo na arapski, turski, engleski i njemački..." Dva pitanja ostaju bez odgovora – prvo, kako se može ugrožavati društveno uređenje SFRJ prevođenjem jednog teksta u kom se SFRJ ne pominje direktno niti indirektno, kao i prilike i režim u ovoj zemlji, i drugo, čemu prevođenje na jezike koji se u nas ne govore. Tekst nije klevetnički pa ne može poslužiti kaljanju ugleda SFRJ, a pretpostavka da je preveden ne jezike koji se kod nas ne govore radi njegovog širenja i propagiranja u nas je daleko od pameti. Prevođenje na strane jezike ukazuje upravo na obrnut zaključak (i jedini pravilan): ID nije namijenjena jugoslovesnom čitaocu, već

čitaocu koji govori arapski, turski, engleski jezik.

U vezi Deklaracije ističem još sljedeće:

1. Tvrdnja optužbe da je ID ustvari "do u tančine razrađen program organizacije 'Mladi Muslimani' je bez ikakvog osnova i optužba je ničim nije ni pokušala dokazati. Program MM je nastao 1947. – 1949. godine a ja sam u to vrijeme bio na izdržavanju kazne pa nisam bio u mogućnosti upoznati se sa navedenim programom. Prvi put sam vidio ovaj tekst u sadašnjoj istrazi i tvrdim da u njemu nema nijedne ideje koja čini suštinu Deklaracije. Ako je riječ o sličnosti najopštijih mjesta (islam, islamska obnova, islamski svijet i sl.), onda se Deklaracija podudara sa hiljadama sličnih tekstova koji su u prometu u islamskom svijetu. Po ovoj logici bi se moglo dokazivati da je konstruktor dizel-lokomotive ustvari kopirao nacrt automobila jer, eto, oba sredstva služe za vuču, imaju točkove, kočnicu, motor i sl. Tvrdnja optužbe bi se mogla potkrijepiti navođenjem markar ijednog podudarnog mjesta ili specifične formulacije, ili barem rečenice, u ova dva teksta, ali optužba ne prilaže dokaz u ovom smislu iz prostog razloga – što ga nema.

2. Slična improvizacija je i tvrdnja optužbe o navodnoj vezi Teufika Velagića sa Deklaracijom. Ovim se želi nagovijestiti nekakva inostrana, emigrantska komponenta u sastavljanje ID. Tvrdi se da sam poslije 1974. (kada poslije 1974.?) tekst dostavio Velagiću, pa je on, navodno, stavio primjedbe da u ID nije obrađen politički sistem islama... itd. U pogledu ove tvrdnje navodim:

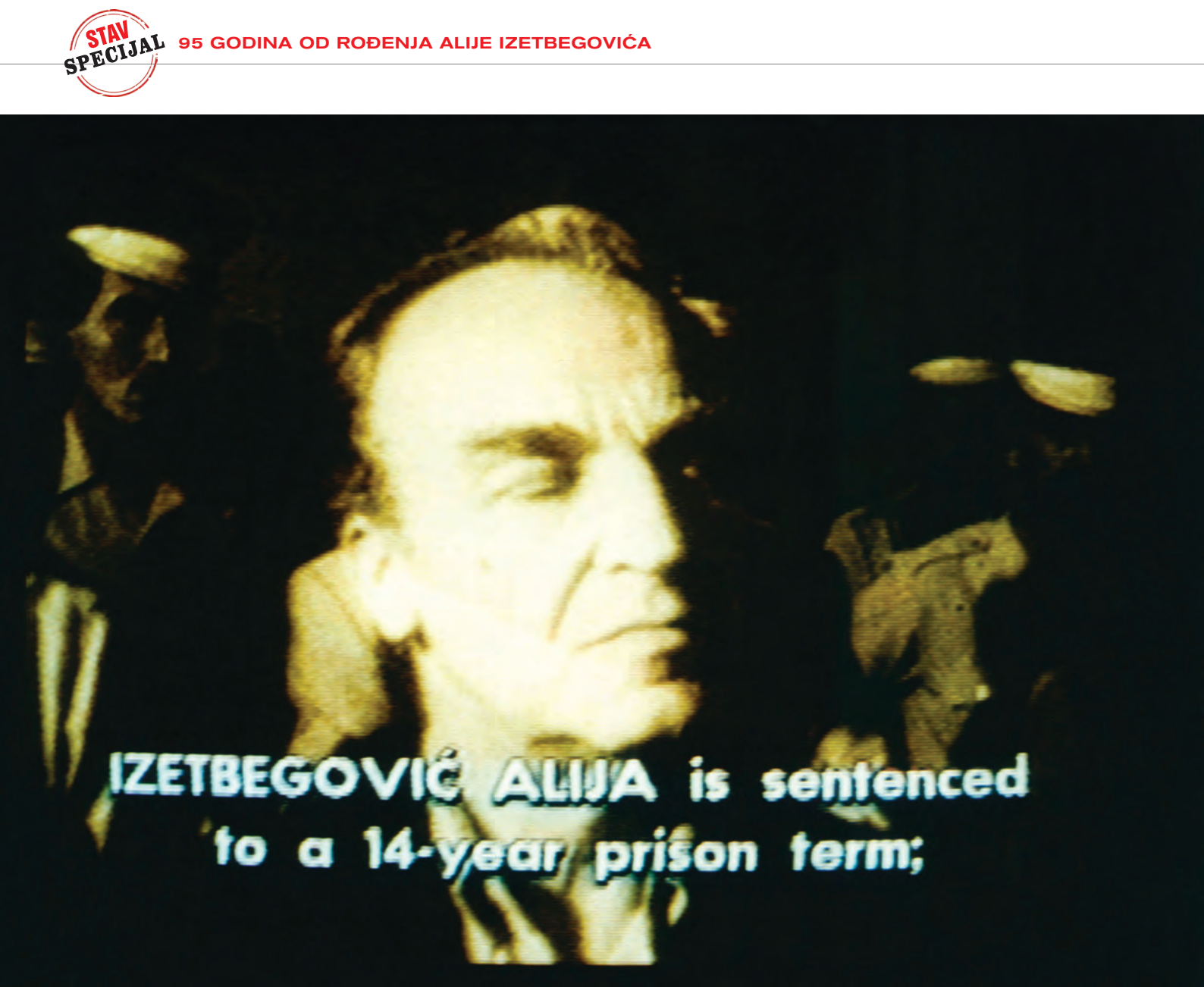
- Velagića sam upoznao tek 1975. godine, a tada je ID već bila prevedena na arapski, engleski i njemački jezik,

- u ID nije obrađen, niti je ikad trebao biti obrađen politički sistem islamskog društva. Teze za islamski poredak nisu odredbe političkog sistema,

- sa Velagićem nisam uopšte vodio nikakve razgovore o ID, niti njega, koliko je meni poznato, interesuje slična problematika. Tvrdnja optužbe su potpuno proizvoljne jer ih ona ničim ne potkrepljuje.

3. U izradi ID Behmen Omer nije imao nikakvog učešća. Kao što sam ranije naveo, tekst ID sam Behmenu dao na čitanje tek 1972. – 73. godine, a tada je ID bila konačno formirana i prevedena na engleski i arapski jezik. Omer je, koliko se sjećam, imao neke primjedbe pošto je pročitao Deklaraciju, ali to više nije moglo uticati na tekst koji je bio već odavno završen.

4. Takođe je netačna i nepotkrijepljena činjenicama tvrdnja optužbe da sam

IZETBEGOVIĆ ALIJA is sentenced to a 14-year prison term;

o ID i njenom sadržaju ikada razgovarao sa Cerimović Hilmom, Ešrefom Camparom i Behmen Salihom.

5. S obzirom na sve navedeno, potpuno je proizvoljna tvrdnja optužbe o stvaranju grupe na osnovu Deklaracije kao programa. Sve da su optuženi “članovi grupe” i pročitali Deklaraciju to ne može imati značaj koji tome pripisuje optužba. Za naše prilike ID može biti interesantna literatura ali ne i program za političko djelovanje. Sa pomenutim licima ja sam se inače vrlo slabo poznavao.

6. Niti ID, niti njezini dijelovi, nisu čitani u Tabačkom mesdžidu; ovo će se pouzdano dokazati u toku postupka pred sudom,

7. ID nije bila nikakva tajna. Kompletna I glava i dva dijela III glave su objavljeni u Takvimu od 1972. godine i nisu izazvali negativnu reakciju vlasti. Primjerak ID koji sam držao kod kuće od 1970. godine pronađen je u mom

radnom stolu prilikom pretresa, zajedno sa mojim drugim pisanim materijalima. Tužilac tvrdi da je Behmen skrivao primjerka ID koji su bili kod njega (prevodi na strane jezike). Ovo će se tek utvrditi, ali, ako je i bilo tako, stoji činjenica da se aktom skrivanja još ništa ne dokazuje. Neprijateljski karakter nekog teksta mora se prije svega dokazati njegovim sadržajem i upotrebom, a ne činjenicom gdje je držan ili pronađen. ID ne sadrži neprijateljsko ali sadrži “drugačije” mišljenje pa je to bio eventualni razlog što je Omer ID sakrivao.

TEKST “MUSLIMANI U JUGOSLAVIJI”

Nisam učestvovao u pisanju ovog teksta, kako to optužba tvrdi. Ja sam napisao tekst pod istim naslovom, koji predstavlja moj referat na simpozijumu islamskih sociologa u Serbruku (Kanada), održanom decembra 1981. godine. Ovaj tekst je pronađen kod mene u engleskom

prevodu (Muslims in Yugoslavia – some economic facts), napisan je afirmativno i nije predmet inkriminacije.

U Tekstu “Muslimani u Jugoslaviji” koji je predmet optužbe i koji mi je predat u istrazi, ja sam prepoznao prve četiri stranice (sa manjim dodacima ili ispuštanjima) iz mog kanadskog referata; ove četiri stranice sadrže istorijski pregled o dolasku islama u naše krajeve i životu i razvoju muslimana u BiH od polovine XV vijeka pa do II svjetskog rata. Početkom 1982., nakon povratka iz Kanade, ja sam tekst svog referata davao Omeru na čitanje. To je bila verzija na S-H jeziku koja je, za razliku od verzije na engleskom jeziku, sadržala kompletan istorijski pregled po periodima. To je sve što imam reći o ovom tekstu.

IZJAVE SVJEDOKA

Optužba navodi ukupno pet svjedoka pred kojima sam navodno davao

izjave neprijateljskog karaktera. To su Kozarić Vahid, Serdarević Ismet, Cerimović Hilmiya, Arapčić Mehmed i dr. Tun Muhamed.

U vezi sa ovim izjavljujem:

1. Sa prvom trojicom sam blizak prijatelj već gotovo 40 godina. Prilikom kućnih posjeta, koje su svojedobno bile češće a u zadnjih 5-6 godina veoma rijetke, razgovarali smo o svemu i svačemu. Najčešća tema razgovora bio je islam općenito. Sva trojica su intelektualci, ubijedeni muslimani, stariji su od mene, dakle formirani ljudi, pa pretpostavka o nekakvom mom ubjeđivanju i vršenju uticaja na njih otpada.

Sa Arapčićem sam se u posljednjih nekoliko godina vidio 2 do 3 puta. Nikad nisam vodio s njim razgovor koji se navodi u optužbi i koji je navodno bio u kući Munira Gavrankapetanovića. Ustvari, nas dvojica nikad nismo bili skupa kod Gavrankapetanovića. Predlažem da se Munir pozove i posvjedoči o ovom pitanju.

Sa dr. Tunom, koji je sudanski državljanin zaposlen kod nas, nikada nisam govorio o prilikama u Jugoslaviji,

2. Ovom prilikom se neću osvrnuti na pojedinačne navode iznesene u optužnici, to ću učiniti u dokaznom postupku kada lično čujem izjave svjedoka. Ističem samo jedno: nikada, niko, ni na koji način nije pomenuo "etnički čistu Bosnu" i "islamsku republiku Bosnu", niti se ikad poveo razgovor šovinističkog karaktera (protiv nekog od jugoslovenskih naroda).

3. Razgovori koje sam vodio sa svojim prijateljima se ni u kom slučaju ne mogu svesti pod član 133 krivičnog zakona koji izričito predviđa da se mogu inkriminirati samo navodi koji su zlonamjerni i neistiniti i koji potiču na obaranje vlasti radničke klase i ustavom utvrđenog poretka. Čak i krajnje restriktivno primijenjen ovaj član je izuzetak od Ustava koji građanima garantuje slobodu mišljenja i izražavanja tog mišljenja, i u našoj javnosti je sporan. Tužilac moje nevezane i slobodne razgovore sa prijateljima, koji možda odstupaju od zvaničnih šema, kvalifikuje kao neprijateljsku propagandu u smislu člana 133. KZ. Ovo je protiv Ustava, i ovim se uvodi staljinistička praksa koju je ovo društvo odbacilo, ili treba da je odbacilo.

OSTALI NAVODI OPTUŽBE

1. Tabački mesdžid – nikada nisam išao u Tabački mesdžid, niti znam gdje se nalazi. Na traženje Hasana Čengića, za potrebe predavanja u Tabačkom mesdžidu sam napisao članak "Kako čitati Kur'an" (4 strane) i dao tekst "O sufizmu

- islamskom misticizmu" koji je napisala Melika Salihbegović. Ovi tekstovi nisu predmet optuženja. O radu Tabačkog mesdžida ništa više ne znam.

2. Teufik Velagić – sa Teufikom Velagićem sam se upoznao 1975. godine u Beču. Bio sam lični prijatelj s njim a ne istomišljenik. Teufik je tipičan primjer "moderniste" iz moje Deklaracije, pa je između nas jednom prilikom došlo i do žučne prepirke u vezi sa islamom. Pošto on ne sarađuje niti kontaktira sa ustašama i četnicima, drugi njegovi stavovi mi nisu smetali da s njim kontaktiram.

TAJNI DIO PUT U IRAN

Tačno je da sam želio da putujem u Iran i da sam bio izvršio pripreme za taj put. Međutim, ovo putovanje nisam ostvario (ovo nije sporno).

Cilj mog namjeravanog puta u Iran bio je da u neposrednom viđenju upoznam ovu zemlju nakon revolucije. Posebno su me uzbuđivale neke kontroverzne vijesti o događajima u Iranu – govorilo se o tajnim suđenjima, suvišnoj primjeni nasilja, kultu ličnosti – a sve su to pitanja o kojima sam iznio svoje mišljenje mnogo prije Iranske revolucije (vidi teze 7, 11, 15, 16 i 17. Deklaracije). Namjeravao sam također da ispitam mogućnost objavljivanja Deklaracije u Iranu, u vezi s tim sam napisao "Predgovor Persijskom izdanju" (u konačnom tekstu označen kao "Predgovor izdanju 1982."). Ni u jednom trenutku nisam imao namjeru da tamo govorim o Jugoslaviji i našim prilikama. Siguran sam da će se na ovom procesu dokazati da među licima koja su putovala u Iran da o takvim namjerama nije bilo ni govora prije putovanja i da su razgovori o Jugoslaviji, ako ih je uopšte i bilo, bili sasvim van okvira zamišljenog cilja putovanja.

Ne stoji tvrdnja optužbe da je ovo putovanje organizovao Teufik Velagić. Jer, zašto bih ja išao dva puta u Beč da ispitam mogućnost putovanja, ako je to trebao da obavi Velagić. Oktobra 1982. u Beč smo otputovali Omer Behmen, Kasumagić i ja i tamo smo uzalud čekali četiri dana iranskog ambasadora. Čemu to ako je Velagić? bio organizator putovanja? Istina je da smo se vidjeli sa Velagićem. Kod njega smo prilikom drugog putovanja u Beč i spavali. Dobro nam je došlo da uz nas bude neko ko pozna Beč i govori njemački (prilikom prve posjete, u telefonskom razgovoru sa sekretaricom ambasade saznali smo da ambasador govori njemački a ne engleski jezik). U tome je bila čitava uloga Teufika Velagića.

U razgovoru sa ambasadorom rekao sam da sam islamski pisac iz Jugoslavije, da mi je isključivo polje interesa stanje i procesi u islamskom svijetu, da me interesuje Iran nakon Revolucije, da ima kontroverznih vijesti o nekim aspektima Revolucije i sadašnjeg stanja, da bih želio da to lično vidim i upoznam ukoliko je to moguće, i da eventualno o tome po povratku nešto napišem. Ništa nekorektno o Jugoslaviji nisam u tom razgovoru rekao. Čak sam naveo da smo na TV imali vrlo informativnu i objektivnu seriju emisija o Iranu koju je pripremio jedan naš novinar.

Postavlja se pitanje zašto sam htio u Iran da putujem preko Beča, a ne preko Beograda ili Zagreba. Dva su razloga tome:

1. Bilo mi je poznato da njihove ambasade imaju obezbjeđene karte za određene prilike (proslave, godišnjice, praznike i sl.) za ljude iz inostranstva. Osim što su obezbjeđene besplatne avionske karte (što za naš standard nije zanemarljivo), otpadaju i svi problemi oko prijema i smještaja.

2. Htio sam da ovo putovanje ostane u diskreciji, ali ne zato što sam planirao da tamo pravim neke probleme Jugoslaviji, nego zato da uštedim sebi probleme ovdje. Naime, kod nas se nepotrebno u zadnje vrijeme stvara neka psihoza hominizacije, pa se putovanje u Iran koje nije poslovno može pogrešno protumačiti, ako se to hoće. Ovo tim prije što sam otvoreno pokazivao svoje simpatije za Iransku revoluciju, naročito s početka. Kasnije sam počeo nešto kritičkije da gledam, i upravo želja da sebi raščistim dileme u vezi sa Iranom ponukala me da tamo pokušam otputovati.

Nisam otišao na ovaj put. Sin mi se ženio 25. decembra i ja sam Omeru Behmenu objasnio odustajanje od puta porodičnim razlozima. Međutim to nije bila smetnja, jer polazak na put je bio 1. odnosno 2. januara, odnosno čitavu sedmicu poslije sinovljeve ženidbe. O pogledu putovanja u Iran u većoj grupi sam se pokolebao odmah nakon povratka iz Beča u decembru. Kao što je poznato, ja sam 3. januara krenuo na put, zadržavši se neko vrijeme u Istambulu. Htio sam da u Iran odem sam, pa sam pričekao par dana u Istambulu, ali tada su uslijedila dva uzastopna otkazivanja leta za Teheran, pa sam promijenio odluku i otputovao za Abu Dabi. Tamo sam sredio neka pitanja u vezi sa objavljivanjem moje knjige *Islam između Istoka i Zapada* na engleskom i njenim prevodjenjem na arapski.

Ne vidim da sam namjeravanim putovanjem u Iran učinio išta nedopušteno. ■

Brčaković Edhem, Alije Izetbegović 26, 57
i ostali

OKRUŽNI SUD U SARAJEVU
Broj K: 212/83
Sarajevo. 20.08.1983.godine

U IME NARODA!

Okružni sud u Sarajevu u vijeću sastavljenom od sudije Hadžić Rizaha kao predsjednika vijeća, sudije Kanlić Asima kao člana vijeća, te sudija - porotnika Hadžimehmedović Izeta, Djordjević Jezdimira i Bošnjak Anta kao članova vijeća, uz sudjelovanje zapisničara Špiljak Vesne, u krivičnom predmetu protiv Izetbegović Alije i dr., zbog krivičnog djela udruživanja radi neprijateljske djelatnosti iz člana 136 stav 1 u vezi sa članom 114 stav 1 Krivičnog zakona SFRJ i dr., nakon glavnog i javnog pretresa, a djelimično i uz isključenje javnosti, održanog u vremenu od 18.07. do 19.08.1983.godine u prisutnosti optuženih i njihovih branilaca Katić Milorada, advokata iz Sarajeva, Muslim Nikole, advokata iz Zagreba, Jovanović Nenada, advokata iz Sarajeva, Karkin Fahrije, advokata iz Sarajeva, Tataragić Avde, advokata iz Sarajeva, Danilović Rajka, advokata iz Beograda, Orhan Nevzatia, advokata iz Beograda, Omanović Rasima, advokata iz Zagreba, Janjić Milosava, advokata iz Sarajeva, te Hadžismailović Seida, advokata iz Sarajeva, te zamjenika Okružnog javnog tužilaštva iz Sarajeva Rešidović Edine, dana 20.08.1983.godine, donio je i javno objavio:

P R E S U D U

OPTUŽENI IZETBEGOVIĆ ALIJA, sin Mustafe i majke Hibe, rođene Džabija, rođenog 8.08.1925.godine u Bosanskom Šamcu, Musliman, državljani SFRJ, diplomirani pravnik u penziji, oženjen, otac troje punoljetne djece, pismen sa završenom osmogodišnjom školom, gimnazijom i pravnim fakultetom, vojsku služio, vodi se u vojnoj evidenciji SO Centar Sarajevo, stalno nastanjen u Sarajevu ul. Hasana Kikića br. 14, osudjivan zbog djela protiv naroda i države, nalazi se u pritvoru od 24. marta 1983. godine.

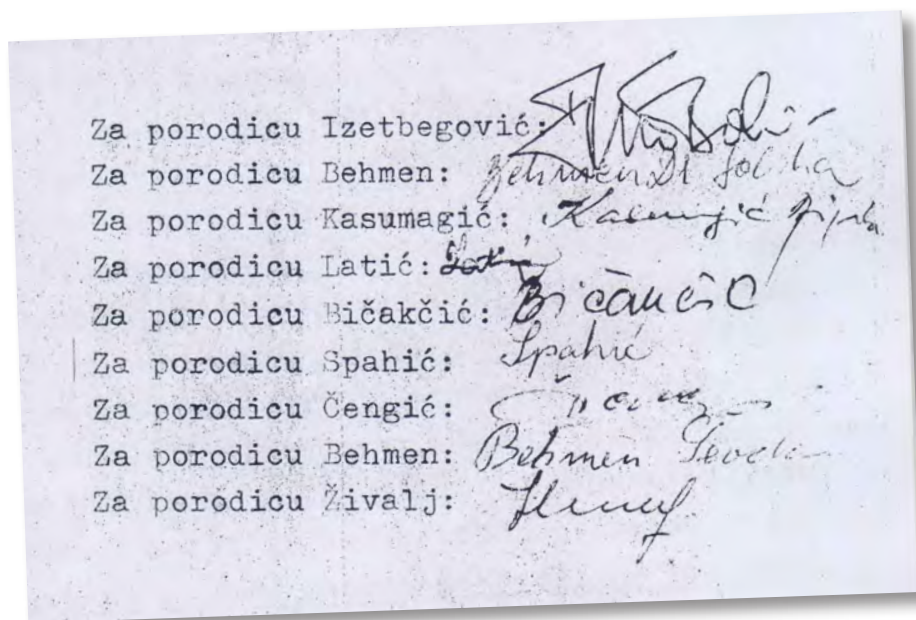
OPTUŽENI BEHMEN OMER, sin Mustafe i majke Džemile, rođene Voljevića, rođen 10.06.1929.godine u Mostaru, Musliman, državljani SFRJ, građevinski inženjer, zaposlen u ZTO Sarajevo, oženjen, otac dvoje djece stara 11 i 14 godina, pismen sa završenom osmogodišnjom školom, gimnazijom i građevinskim

Sud nije uspostavio pravdu

U JUGOSLAVIJI JE BILO MNOGO VIŠE PRAVDE ZA OPTUŽENE KOJI NISU MUSLIMANSKE NACIONALNOSTI

U dokumentu slabo poznatom javnosti porodice Izetbegović, Behmen, Kasumagić, Latić, Bičakčić, Spahić, Čengiće, Behmen, Živalj Saveznom Sudu SFRJ u Beogradu, na ruke predsjednika Saveznog suda, dostavljaju zajedničku molbu da se osuđenima zbog "muslimanskog nacionalizma" u *Sarajevskom procesu* konačno presudi prema tadašnjim zakonima u SFRJ. U ovoj molbi, pored ostalih neospornih činjenica, navode se i suđenja u drugim sudskim procesima u Beogradu koja su pokazala da "u ovoj našoj, zajedničkoj Jugoslaviji ima mnogo više pravde za optužene koji nisu muslimanske nacionalnosti". Na kraju molbe porodice navode kako još vjeruju u pravdu, ljude i zakon, te da će, unatoč dosadašnjim razočarenjima, pravdu, čovječnost i zakon ponovo afirmirati

Tokom mjeseca decembra 1984. godine, nakon višemjesečnog zadržavanja u Okružnom sudu u Sarajevu, na Savezni sud u Beogradu otpremljene su žalbe osuđenih u Sarajevskom procesu zbog "muslimanskog nacionalizma" na tzv. *Sarajevskom procesu* 1983. godine. U molbi porodica osuđenih, koja je adresirana na Savezni Sud SFRJ u Beogradu, navodi se kako je odugovlačenje u otpremanju žalbi koje je trajalo 6 mjeseci samo jedan u nizu postupaka kojim su osuđeni oštećeni, a da je efikasnost pravosuđa ometana i odugovlačena. Zbog toga su porodice osjećale potrebu da Saveznom Sudu SFRJ u Beogradu skrenu pažnju na dio ovakvih i sličnih radnji koje su proces pratile od samog početka, a čiji je cilj je da se po svaku cijenu, makar i protuzakonito, optužene pošalju na dugogodišnje robije.

Document listing names of families and their corresponding signatures:

- Za porodicu Izetbegović: [Signature]
- Za porodicu Behmen: [Signature]
- Za porodicu Kasumagić: [Signature]
- Za porodicu Latić: [Signature]
- Za porodicu Bičakčić: [Signature]
- Za porodicu Spahić: [Signature]
- Za porodicu Čengiće: [Signature]
- Za porodicu Behmen: [Signature]
- Za porodicu Živalj: [Signature]

“Uhapšeni mjesecima nisu kontaktirali ni sa kim izuzev istražnih organa, bilo im je uskraćeno čak i dopisivanje s najužom porodicom. Ispitivanja uhapšenih i svjedoka su vršena pred vanskudskim organima bez prisustva branilaca – uhapšeni su upoznali branioce neposredno pred podizanje optužnice. Uskraćivanje branilaca je bilo potpuno protuzakonito, uhapšeni su prevareni da nemaju pravo na branioce, ili su njihove izjave o odricanju falsifikovane. Tokom istrage na uhapšene i svjedoke je vršen pritisak da bi se dobili zapisnici kakvi odgovaraju optužbi. Svjedoci su od strane istražnih organa vrijeđani i maltretirani dok su pojedini među osuđenima doslovno pretučeni i to u više navrata. Na glavnom pretresu se dešavalo da svjedok izjavi da je danima natjerivan da uči napamet izjavu kojom tereti optužene. Suđenje je proglašeno javnim ali je izdavanjem propusnica ‘na ime’ vršena selekcija prisutnih i time spriječeno direktno informisanje većeg dijela zainteresovanih. Svakodnevno je pred vratima suda ostajala masa zainteresovanog svijeta dok se pretres odvijao pred polupraznom salom. Predstavnici ‘Amnesty internationala’ su prilikom pokušaja da uđu na ‘javnu raspravu’ bili grubo odbijeni od strane sekretara suda da bi, pošto su pokazali upornost dolazeći dva dana zaredom, bili sprovedeni u stanicu milicije gdje su ispitivani”, navodi se u dokumentu gdje nadalje stoji da su mediji prije, u toku i poslije suđenja lansirali otvorene laži na teret optuženih, etiketirali i sudili prije nego je glavni pretres i počeo.

Svi pokušaji porodica da se makar najteže neistine demantiraju bili su ignorirani. Također, porodice navode da pismeno obrazloženje presude Okružnog suda u Sarajevu sadrži doslovno prepisan dio članka čiji je autor Nijaz Duraković, a koji je objavljen u listu *Sarajevski svijet* prije pismenog obrazloženja presude. Ovaj podatak je najilustrativnije govorio o tome koliko je štampa utjecala na Sud i u kojoj je mjeri pogažen princip o nevinosti optuženih sve dok sud ne dokaže suprotno.

“Sudsko vijeće je otvoreno i preko svake mjere bilo pristrasno strani optužbe. Bez presedana je u našem sudstvu proces na kom je 90% svjedoka izmijenilo iskaz u korist optuženih navodeći uvijek isti razlog davanja protivričnih iskaza – pritisak vanskudskih organa u istražnom postupku – a sud je ocijenio kao tačne samo iskaze date u istražnom postupku koji terete optužene. Sud je prihvatio stav optužbe da je tekst ‘Islamska deklaracija’ namijenjen neprijateljskom djelovanju u SFRJ mada ni na jednom mjestu u tom tekstu nije spomenuta SFRJ, BiH, narodi i narodnosti SFRJ, naš društveno-politički

Na osnovu odredaba člana 69 KZ SFRJ sud je od optuženih oduzeo sve predmete, koji su bili namijenjeni izvršenju krivičnih djela odnosno koji su nastali izvršenjem krivičnih djela.

Na suprot tome, na osnovu odredaba člana 350 tačka 3 Zakona o krivičnom postupku sud je optužene Behmen Omera, Behmen Salihu, Spahić Mustafu i Latić Džemalu, usljed nedostatka dokaza, oslobodio od optužbe u odnosu na inkriminacije, koje su bliže opisane u oslobađajućem dijelu dispozitiva presude. Naime, svjedok Seidović Seid nije potvrdio navode optužbe da je pred njim Behmen Omer na način kako je to bliže opisano u dotičnoj inkriminaciji. U nedostatku drugih dokaza, a imajući u vidu da je Behmen Omer porekao ovu inkriminaciju, sud ga je na temelju odredaba člana 350 tačke 3 ZKP-a oslobodio od optužbe. Isto tako sud nije na pouzdan način mogao utvrditi da je Behmen Salih u više navrata razgovarao sa svojim bratom Omerom o sadržaju "Islamske deklaracije", te da se sa svojim bratom Omerom dogovorio da sačine i izdaju zbirku tekstova "Na islamskom putu". Sve ono što je istakao Behmen Salih u svojoj odbrani u pogledu prikupljanja članaka za ovu zbirku, te imajući u vidu ulogu Džozo Huseina u vezi ove zbirke, a usljed nedostatka drugih dokaza, sud nije mogao prihvatiti da je Behmen Salih počinio ovu inkriminaciju, te ga je na osnovu odredaba člana 350 tačke 3 ZKP-a oslobodio od optužbe. Što se tiče inkriminacije, za koju je oslobođen optuženi Spahić Mustafa, sud na bazi iskaza svjedoka Jašarević Nermine i Karić Enesa nije mogao prihvatiti da je Spahić Mustafa pred ovim licima, na način opisan u ovoj inkriminaciji govorio na navedene teme. Naime, njihovi iskazi su u odnosu na ovu inkriminaciju bili dosta neodređeni i nepouzdati, pa sud na bazi takvih iskaza, a imajući u vidu i kategorično poricanje optuženog ove inkriminacije nije mogao prihvatiti da je Spahić Mustafa izvršilac ove inkriminacije, te ga je usljed nedostatka dokaza oslobodio od optužbe. I u pogledu Latić Džemala vezano za inkriminaciju za koju je oslobođen od optužbe, sud nije imao pouzdane dokaze da bi ga za istu oglasio krivim. Sadržaj ovakvog razgovora i diskusije, na navedenim mjestima, niko od saslušanih svjedoka nije pouzdano potvrdio, pa je Latić Džemal, na osnovu odredaba člana 350 tačke 3 ZKP-a, usljed nedostatka dokaza, oslobođen od ove inkriminacije.

Shodno tome, na osnovu odredaba člana 99 stav 1 ZKP-a troškovi krivičnog postupka, koji se odnose na oslobađajući dio presude padaju na teret budžetskih sredstava sude.

Zapisničar:
Špiljak Vesna

Predsjednik vijeća:
Hadžić Riza

POUKA: Protiv ove presude nezadovoljna stranka ima pravo žalbe u roku od 15 dana po prijemu pismenog otpavka iste, Vrhovnom sudu BiH Sarajevo, putem ovog suda, a tim što rok za žalbu optuženim teče od dana prijema presude po njihovim braniocima.

sistem, samoupravljanje itd., dok je na 34 mjesta spomenut 'islamski svijet', imenovane istočne zemlje, analizirani režimi koji tamo vladaju, njihov sistem obrazovanja itd. Prilikom pretresa stanova pronađen je samo jedan primjerak 'Islamske deklaracije' na S-H jeziku a po onome što je na suđenju utvrđeno ovaj tekst za 14 godina je prekucan dva puta u sveukupno osam primjeraka. Ipak, obje presude tvrde da je 'Islamska deklaracija' umnožavana i rasturana", piše u molbi.

Iz presude kojom je 11 ljudi osuđeno na tri do dvanaest godina zatvora može se saznati šta su ti ljudi eventualno mislili, govorili i pisali. Oni nisu, kako se ističe u pismu, podmetali bombe, skrivali oružje, štampali letke neprijateljskog sadržaja, organizirali demonstracije, pisali parole, kao što niko od osuđenih nije čak ni javno istupio protiv jugoslavenskog društveno-političkog sistema. Porodice nadalje navode da je proces "šestorici" u Beogradu pokazao da u Jugoslaviji ima mnogo više pravde za optužene koji nisu muslimanske nacionalnosti, te da postoji ogromna razlika u odnosu prema optuženima i visini izrečenih kazni u Sarajevu i Beogradu. "Prošle godine je Vrhovni sud BiH osudio dr. Vojislava Šešelja jer je, po navodima presude, zagovarao ukidanje muslimanske i crnogorske nacije, prekrajanje republičkih granica tako da nestane BiH i Crna Gora. Muslimani osuđeni na 'Sarajevskom procesu' su dobili daleko veće kazne od dr. Šešelja za verbalne delikte koji djeluju bezazleno u odnosu na inkriminacije dr. Šešelja. Prvooptuženi na ovom procesu su osuđeni teže od mnogih organizatora kontrarevolucionarnog djelovanja na Kosovu gdje su pale ljudske žrtve, oni su dobili duže vremenske kazne čak i od članova četničkih štabova kojima su neposredno poslije rata kazne izricali po oštini poznati vojni sudovi. Ovako visoke kazne obzirom na starost pojedinih osuđenika i njihovo zdravstveno stanje mogle bi lako biti smrtno. Jedan od optuženih – Priguda, nije ni dočekao izricanje presude, umro je pošto je tokom istražnog procesa teško obolio na srcu. Mnogi od aktera ovog procesa su doživjeli teške duševne krize. Svjedok Arapčić Mehmed je obolio od manije proganjanja i nije mogao svjedočiti. Sudija Okružnog suda u Sarajevu Hadžić Rizah koji je prvobitnom presudom podijelio 90 godina zatvora optuženima, napustio je sud i ponaša se čudno – samoinicijativno stupa u kontakte sa nama i objašnjava kako je 'to moralo tako biti', tvrdi da je 'on naš najbolji prijatelj jer je učinio koliko je bilo u njegovoj moći - unio je u zapisnik sa suđenja sve što su

Porodica Alije Izetbegović,
Sarajevo, H. Kikića 14

PREDSDJEDNIŠTVU SFRJ
BEOGRAD

MOLBA ZA POMILOVANJE

Pravosnažnom presudom Saveznog suda br. Kps-108/84 od 31.10.85.g. naš suprug i otac, Alija Izetbegović, osuđen je na kaznu zatvora u trajanju od 9 (devet) godina zbog krivičnog djela iz čl. 133 KZ SFRJ.

Išao je slobode 23.03.1983.g., a kaznu izdržava u KPD Foča, tako da je do sada izdržao polovinu kazne (4,5 godine), pa smatramo da je uz svoje dosadašnje vladanje stekao i formalne uslove za primjenu instituta pomilovanja.

Molimo pri tome da se cijeni i okolnost da su neka lica koja su suđena nakon njega, zbog istog krivičnog djela i sličnih inkriminacija, u nekim drugim procesima u zemlji, već odavno oslobođena ili pomilovana.

Otac se nalazi u starosnoj dobi od 62 godine i već je odavno narušenog zdravlja. Usljed toga teško podnosi uslove života u KP Domu i odvojenost od porodice, posebno s obzirom na emotivnu vezanost sa našom majkom, koja je također lošeg zdravstvenog stanja, a i sama je žrtva svih ovih događaja. Također napominjemo da je naša majka rođena sestra Bakira i Muhameda Repovca, koji su časno dali živote u NOB.

Za našeg oca i supruga možemo reći da je svoj radni vijek proveo kao vrijedan radnik, pošten čovjek i lojalan građanin svoje zemlje, koju je uvijek volio i voli. Svojom radom mnogo je doprinijeo razvoju "Instituta za saobraćaj-Sarajevo", a ispred firme "Jugoslavijaprojekt" predstavljao je našu zemlju u ugovaranju i izvođenju radova u Libiji koji su vrlo uspješno okončani. Među ljudima s kojim je radio, bez obzira na njihovu nacionalnost, bio je omiljen i svako ko ga je poznavao će biti obradovan kada naš otac izađe na slobodu.

Samo suđenje i izdržavanje kazne, kao i odvojenost, ostavili su dubokog traga u nama i u njemu, tako da bismo željeli da se sve ovo što prije okonča i postane dio prošlosti koja se neće više ponoviti.

Nadamo se da će o očevo vladanju na izdržavanju kazne povoljno mišljenje dati i nadležni organi u KP Domu Foča.

U nadi da ćete pozitivno riješiti našu molbu i našeg oca i supruga osloboditi daljeg izdržavanja kazne, mi Vas drugarski pozdravljamo i unaprijed Vam se zahvaljujemo.

U Sarajevu, 6.10.1987.

Akšamića Lejla, dipl.mat.

Berberović Sabina, prof.

Izetbegović Bakir, dipl. ing.

optuženi rekli u svoju odbranu', čak nam je nudio svoju pomoć u pisanju zahtjeva za Savezni sud SFRJ", stoji u pismu.

Porodice navode i nekolike činjenice iz biografija optuženih, tipa da su svi osuđeni bili veoma vrijedni i odgovorni radnici i u svojoj okolini poznati po čestitom odnosu prema ljudima, bez obzira da li su ti ljudi Bošnjaci. Kada su uhapšeni, njihovi komšije i poznanici nisu mogli da vjeruju da im se sudi zbog nacionalizma. Po onom što se desilo 1983. godine u Sarajevu može se zaključiti da za uklanjanje ljudi iz društva nije presudan njihov odnos prema drugim ljudima i njihov odnos prema radu već njihovo mišljenje. Također, porodice ističu da je veoma teško povjerovati da bi iko cijeli svoj radni vijek ugradio u temelje društva kojem je neprijatelj, ili hinio prijateljstvo prema drugu ili komšiji druge nacionalnosti a, ustvari, priželjkivao "etnički čistu Bosnu".

Molba završava ovim riječima: "Kao ljudi koji najbolje poznaju osuđene a veoma dobro i kompletan tok procesa, naročito onu 'drugu stranu medalje' ovog procesa, tvrdimo da sud u ovom slučaju nije izvršio svoju dužnost – sud nije uspostavio pravdu. Presudom, ovakvom kakva je, nanesena je nepravda osuđenima i svima nama koji ih volimo ali je bačena i mrlja na naše pravosuđe. Molimo Vas da u ime pravde, ljudske savjesti i u ime jednakosti među narodima i narodnostima SFRJ konačno presudite po našem zakonu. Također Vas molimo da sadašnju presudu uporedite sa presudama gdje su druge nacionalnosti u pitanju a sudilo se po istim članovima zakona. Mi još uvijek vjerujemo u pravdu, ljude i zakon i, unatoč svim dosadašnjim razočarenjima, zaista vjerujemo da ćete Vi pravdu, čovječnost i zakon ponovo afirmisati."

Priredio: Edib Kadić

Alija Izetbegović

Zahitjevi
za zaštitu zakonitosti

— april 1986 —

Alija na sudu, Jugoslavija na ispitu

DEKONSTRUKCIJA PRESUDA OKRUŽNOG, VRHOVNOG I SAVEZNOG SUDA IZ PERA ALIJE IZETBEGOVIĆA

U presudi Saveznog suda 31. oktobra 1985. godine, objašnjava Izetbegović na početku Zahtjeva za zaštitu zakonitosti, Savezni sud je djelimično uvažio zahtjev za vanredno preispitivanje pravosnažne presude i preinačio presudu Vrhovnog suda BiH tako što je, zadržavši uglavnom iste inkriminacije, izmijenio pravnu kvalifikaciju djela. Savezni sud je zauzeo stanovište da u Izetbegovićevim radnjama nema obilježja “krivičnog djela udruživanja radi neprijateljske djelatnosti”, već je riječ o “krivičnim djelima neprijateljske propagande”, čime je i kazna zatvora smanjena s 12 na 9 godina.

“I ova presuda i postupak koji joj je prethodio, uključujući istragu, suđenje i navedene presude oba suda, sadrže i bili su praćeni grubim povredama zakona, koje čine opravdanim i pravednim podizanje Zahtjeva za zaštitu zakonitosti. Pošto sam u pisanju ovog podneska u izvjesnoj mjeri odstupio od uobičajene metodologije, potrebno je da učinim jednu uvodnu napomenu. Naime, nezakonite sudske presude obično su posljedica grešaka ili nezakonitosti u procesu njihovog donošenja. Ovdje je slučaj obrnut: lažna temeljna optužba – ona o karakteru i namjeni ‘Islamske deklaracije’ – čija je neistinitost bila očigledna i jasna od prvog dana istrage, ali koja se, iz razloga koje mogu samo nagađati, morala po svaku cijenu pretvoriti u osuđujuću presudu, povukla je za sobom čitav lanac nezakonitih radnji u procesu donošenja takve presude i uvukla pojedine organe istrage i suda

Boraveći u zatvoru u Foči nakon sudskog procesa na nivou Okružnog suda u Sarajevu, zatim Vrhovnog suda BiH i na kraju Saveznog suda Jugoslavije, Alija Izetbegović je 8. aprila 1986. godine podnio saveznom javnom tužiocu *Zahtjev za zaštitu zakonitosti protiv presude Saveznog suda 1985., i Okružnog suda u Sarajevu 1983. i Vrhovnog suda BiH 1984. godine*. Ovaj dokument, koji je Izetbegović ispisao rukom pa prekucao na pisačkoj mašini i koji je, treba to naglasiti, bio posljednje pravno sredstvo kojim se Izetbegović uopće mogao braniti nakon presude Saveznog suda, na najbolji način svjedoči njegovu nevjerovatnu upućenost u detalje krivičnog prava. Istovremeno, ovaj dokument otkriva Aliju Izetbegovića i kao izuzetnog čitaoca koji je kadar dekonstruirati tri presude tako moćno i uvjerljivo da se postavlja pitanje kako je uopće bilo moguće donijeti osuđujuću presudu, čak i u jednom montiranom procesu kakav je bio *Sarajevski proces*. Dokument je ispisan na četrdeset stranica, pa ćemo, zbog dužine teksta, jedan njegov dio prepričati, a drugi citirati. Posebno je zanimljivo što se Izetbegović u tekstu ponajviše bavi *Islamskom deklaracijom*, djelom koje je i dalje predmetom javnih rasprava. Izetbegović ne ostavlja prostora sumnji da to nije njegovo autorsko djelo, već potvrđuje autorstvo i uvjerljivo brani svoja stajališta

u grube povrede zakona, pa i u otvorene falsifikate. Zvuči paradoksalno, ali tvrdim: da sam stvarno bio kriv, imao bih zakonito suđenje. Nisam ga imao jer sam bio nevin. Da sam stvarno bio kriv, istragu bi proveo istražni sudija (što je pravilo), a ne SUP (što je izuzetak), advokatima bi bio omogućen kontakt sa optuženima od prvog saslušanja kao što to zakon nalaže (a nije im omogućen sve

POVREDE ZAKONA U VEZI SA "ISLAMSKOM DEKLARACIJOM"

Budući da je u osnovi čitave optužbe protiv Izetbegovića bilo selektivno i dekontekstualizirano čitanje *Islamske deklaracije*, Izetbegović naširoko obrazlaže "povrede vezane za 'Islamsku deklaraciju' (u daljem tekstu: ID)". Izetbegović kreće od "povreda materijalnog zakona u vezi sa ID", ističući da se ta povreda sastoji u

tome što je optužen i osuđen za pisanje djela koje po svojoj stvarnoj sadržini i namjeni ne dolazi u sukob ni sa jednim važećim propisom u Jugoslaviji.

"Ustvari, radi se o povredi načela 'Nullum crimen...' koje je prihvatilo i naše zakonodavstvo, propisujući da 'nikome ne može biti izrečena kazna za djelo koje ... zakonom nije određeno kao krivično djelo i za koje nije zakonom propisana kazna.' (član 3 KZ SFRJ i član 181 Ustava SFRJ). Navedeno načelo, po tumačenju, koje se opšte prihvaćeno, znači da za inkriminaciju jednog djela, u mom slučaju spisa, nisu dovoljni niti mogu poslužiti bilo kakvi ideološki ili politički obziri (razlozi), ako zakonodavac nije te obzire (razloge) pretrpio u zakonske i izrazio kao zakon. U odnosu na pisanu riječ kao zakon, je odobrio na pisanu riječ kao zakonodavac je odredio da će za neprijateljsku propagandu odgovarati autor koji (citiram) ... napisom, letkom, crtežom, govorom ili na drugi način poziva ili podstiče na obaranje vlasti radničke klase i radnih ljudi, na razbijanje bratstva i jedinstva i ravnopravnosti naroda i narodnosti, na svrgavanje organa društvenog samoupravljanja i vlasti i njihovih izvršnih organa, na otpor prema odlukama nadležnih organa vlasti i samoupravljanja koje su od značaja za zaštitu i razvoj socijalističkih samoupravnih odnosa, bezbjednost i odbranu zemlje, ili zlonamjerno i neistinito prikazuje društveno-političke prilike u zemlji" (član 133, stav 1 KZ SFRJ). Iako, kao i mnogi drugi, citirani član Krivičnog zakona smatram neustavnim, jer je u

formulaciji kakav jest suprotan članu 169 Ustava SFRJ o slobodi misli i izražavanja, kao i nizu međunarodnih konvencija kojima je i Jugoslavija pristupila (Opšta deklaracija UN o pravu čovjeka, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Finalni akt iz Helsinkija iz 1975), tvrdim da se pisanjem ID nisam ogriješio ni o taj tako restriktivan i uskogrud član KZ", piše Izetbegović, ističući da *Islamska deklaracija* ne spominje niti jedan od zaštitnih objekata navedenih u članu Zakona (vlast radničke klase, samoupravljanje, bratstvo i jedinstvo...), "bilo da ih brani ili napada i, šta više, nijedan od tri suda ne tvrdi suprotno".

Izetbegović piše da se iz konfuznih i nejasnih obrazloženja sarajevskih sudova može zaključiti da ti sudovi primjenjuju sljedeću logiku: "Islamska deklaracija zagovara islamski poredak; pošto je islamski poredak potpuno različit od našeg, ona samim tim – i bez izričitog spominjanja objekta zaštite iz čl. 133 KZ – ugrožava te objekte." Upravo ovaj citat pokazuje Izetbegovićevu pravno umijeće. Ni u jednoj presudi u tri sudska procesa protiv Izetbegovića nije ovako precizno obrazloženo ono što sam Izetbegović iščitava iz logike na kojoj je temeljena presuda. Izetbegović, dakle, svoje pravno umijeće u ovom slučaju koristi protiv sebe, definirajući – mnogo bolje i preciznije nego su to bili u stanju Okružni sud u Sarajevu i Vrhovni sud BiH – logiku kojom su se vodili sarajevski sudovi (Okružni i Vrhovni) donoseći presudu protiv njega. Kao odbranu od konfuznih obrazloženja sarajevskih sudova – koja onda sam Alija definira dajući sudskom procesu privid ozbiljnosti – Izetbegović piše sljedeće:

"Da ID zagovara islamski poredak, to je istina. Notorna je, međutim, laž da ona taj poredak zagovara u Jugoslaviji, i to je jasno svima koji su pročitali ID. Radi se o tako bjelodanoj činjenici da je to od prvog časa bilo jasno (ili je moralo biti jasno) i isljednicima i tužiocu i sudijama sva tri suda. Nisam osuđen jer sam zagovarao uvođenje islamskog poretka u Jugoslaviji – jer to nisam zagovarao. Osuđen sam iz razloga koji su poznati onima koji su me isljedivali, optuživali i osuđivali. Ma kakvi ti razlozi bili, jedno je sigurno: oni nisu bili pravni ni zakonski. Ja nisam povrijedio nijedan zakon u zemlji i, ako je ovo pravna država, ja moram biti oslobođen", poentira Izetbegović

SAVEZNI SUD IZMEĐU SILOVANJE ČINJENICA I SILOVANJA LOGIKE

Alija Izetbegović u nastavku ističe da kod sebe nema tekst *Islamske deklaracije* da ga kao dokaz priloži svojim tvrdnjama, pa u nastavku iznosi "činjenice u vezi sa

za pisanje i objavljivanje jednog teksta koji po svojoj stvarnoj sadržini i namjeni ne dolazi u sukob ni sa jednim važećim propisom u Jugoslaviji. Notorni pakt o političkim i građanskim pravima... "koje se prihvatilo i naše zakonodavstvo, propisujući da 'nikome ne može biti izrečena kazna za djelo koje ... zakonom nije određeno kao krivično djelo i za koje nije zakonom propisana kazna.' (član 3 KZ SFRJ i član 181 Ustava SFRJ). Navedeno načelo, po tumačenju, koje se opšte prihvaćeno, znači da za inkriminaciju jednog djela, u mom slučaju spisa, nisu dovoljni niti mogu poslužiti bilo kakvi ideološki ili politički obziri (razlozi), ako zakonodavac nije te obzire (razloge) pretrpio u zakonske i izrazio kao zakon. U odnosu na pisanu riječ kao zakon, je odobrio na pisanu riječ kao zakonodavac je odredio da će za neprijateljsku propagandu odgovarati autor koji (citiram) ... napisom, letkom, crtežom, govorom ili na drugi način poziva ili podstiče na obaranje vlasti radničke klase i radnih ljudi, na razbijanje bratstva i jedinstva i ravnopravnosti naroda i narodnosti, na svrgavanje organa društvenog samoupravljanja i vlasti i njihovih izvršnih organa, na otpor prema odlukama nadležnih organa vlasti i samoupravljanja koje su od značaja za zaštitu i razvoj socijalističkih samoupravnih odnosa, bezbjednost i odbranu zemlje, ili zlonamjerno i neistinito prikazuje društveno-političke prilike u zemlji" (član 133, stav 1 KZ SFRJ). Iako, kao i mnogi drugi, citirani član Krivičnog zakona smatram neustavnim, jer je u

do podizanja optužnice), saslušanja optuženih i svjedoka obavila bi se u prisustvu branilaca (to pravo nije uskraćeno ni A. Artukoviću, optuženom za ratni zločin), ne bi se primijenile nezakonite metode prema svjedocima i iskrivljavali njihovi iskazi, ne bi bilo potrebno da štampa nečuvnom kampanjom stvara posebnu psihozu i još u toku istrage uvjerava 'narod' u krivicu optuženih, a naročito ne bi mi se tajno sudilo. Sve ovo ne bi bilo potrebno, a bilo je, jer je trebalo naći krivicu tamo gdje je nema, a pravo stanje stvari prikriti od javnosti", piše Izetbegović u uvodu.

va ili podstiče na obaranje vlasti radničke klase i radnih ljudi, na protiustavnu promjenu socijalističkog samoupravnog uređenja, na razbijanje bratstva i jedinstva i ravnopravnosti naroda i narodnosti, na svrgavanje organa društvenog samoupravljanja i vlasti i njihovih izvršnih organa, na otpor prema odlukama nadležnih organa vlasti i samoupravljanja koje su od značaja za zaštitu i razvoj socijalističkih samoupravnih odnosa, bezbjednost i odbranu zemlje, ili zlonamjerno i neistinito prikazuje društveno-političke prilike u zemlji" (član 133, stav 1 KZ SFRJ). Iako, kao i mnogi drugi, citirani član Krivičnog zakona smatram neustavnim, jer je u

28

Obavijest o od Tropske Afrike do Centralne Azije
(granica islamskog svijeta), optužba nalazi se
u nastavku teksta: ona u stvari ore riječi koje
prijavio je u ovom istom slučaju. Tri tačke (jedna
načinjena četiri u st. 3 paragraf).

Ova nepotpuna optužba (i stada) da pred mat.
cijenu, pa a pred cijenu ovakvih maloprosu-
tara, je tekst, rečenice: "Deklaracija, utoliko je
ruski naučnik u Deklaraciji, ID je
čudnije što je, sasvim bezizgledna. ID je
procedura na arapski, engleski, turski i ugo-
mački jezik i objavljen je u istom mjestu
u muslimanskom i nemuslimanskom zemu
i, a i u istom jeziku u istom mjestu.
Kao 1000 ljudi u istom mjestu, istina
to su svi advokati, se nastaju, istina
ci, Avrioci, sudije, na tri jezika, i
postaci optuženih koji su prisustvovali.
i oni koji nisu prisustvovali, istina
Svjetski iskustvo govori da istina
nije ista na razliku, da u istom mjestu
ne može biti istina i da u istom mjestu
ne može biti istina, istina, istina, istina
ne može biti istina (istina, istina).

2. Na strani 3 protvrdi Saveznog suda
(prijeđenih dokumenata) (stadiji mi se na tekst
da sam 1981. napisao se ne navodi) pas-
sivo zbirku teksta za objavlivanje
prije u istom mjestu. Problemi islamskog poret-
ka, pa istina prijavio je optužbu
kao Komisije, Glasaru, koji je se koristio
za predavanje u Tabackom muzeju
(izvan običaja za objavlivanje). Tako ne vidim
u čemu je moja kritika za objavlivanje, ore
u tekstu da se ne inkriminiraju na
jedna rečenica, niti to sud pokušava

nastankom i samim tekstom ID". Izetbegović piše: "Od rane mladosti bavim se proučavanjem islama i problema islamskog svijeta i o tome sam, pored ID, napisao oko 20 članaka i knjigu 'Islam između Istoka i Zapada'. Svi ovi tekstovi izuzeti su od mene i nalaze se u sudskom spisu. Skoro svi članci objavljeni su u našim časopisima (vjerskim i civilnim), a knjiga 'Islam između Istoka i Zapada' prevedena je na engleski i objavljena u SAD (Izdavač: 'American Trust Publication'). Ni jedan od ovih tekstova ne tiče se Jugoslavije niti prilika u njoj i, sa izuzetkom ID, nije predmet optuženja. (Iznimno, jedan od napisanih članaka odnosi se na Jugoslaviju. To je moj referat o nekim karakteristikama ekonomskog položaja Muslimana u Jugoslaviji, održan koncem 1981. na simpoziju muslimanskih sociologa u Šerbruku (Kanada). Članak se nalazi u sudskom spisu i također nije predmet optuženja. O njemu ću kasnije nešto više reći.) Pripreme za pisanje ID počeo sam 1966-67 godine, prikupljanjem potrebne dokumentacije, literature i podataka. Prvobitno sam ovaj tekst zamislio

kao monografiju o islamskom svijetu, stanju i kretanjima u njemu, pa sam prvi dio pod naslovom 'Zaostalost muslimanskih naroda' tako i napisao. Tek 1969. g., smatrajući da sam uočio neke karakteristične pojave i tendencije u tom svijetu, odlučio sam da taj materijal pretvorim u jedan programski tekst", ističe Izetbegović.

Nakon kratkog predstavljanja knjige i njenih osnovnih teza, Izetbegović piše: "To je jedna vizija savremenog, humanističkog i tolerantnog islama. (...) To je u najkraćim crtama sadržaj 'Islamske deklaracije'. Objekat posmatranja: islamski svijet, jasno određen ('Od Maroka do Indonezije, i od Centralne Azije do tropske Afrike', str. 4). Predmet analize: tipični problemi tog svijeta: zaostalost, rascjep između inteligencije i naroda, školstvo u rukama stranaca, dileme pred nadirućom zapadnom civilizacijom, ostaci kolonijalizma i pojave neokolonijalizma u ekonomiji i duhovnoj sferi, itd. Nigdje Jugoslavije i njenih prilika i

neprilika, ni u najdaljoj analogiji. Ponovo molim da pročitate 'Islamsku deklaraciju' u integralnom tekstu (40 stranica). Ranije sam naveo da nespominjanje Jugoslavije u ID nije sporno. Iako u izreci sugerise jugoslovensku namjenu ID, prvostepena presuda u razlozima priznaje da se Jugoslavija u tekstu nigdje ne spominje. (...) Ali, tekst je neumoljiv, pa su optužba, a zatim Okružni sud u Sarajevu i Vrhovni sud BiH pribjegli drugom argumentu: autor ID ne spominje izričito Jugoslaviju, ali je isto tako i ne isključuje, dakle – kriv je. Ovu tezu – uostalom neistinitu, kao što ću dalje pokazati – lansirao je u toku suđenja dr. Fuad Muhić. U članku objavljenom u listu 'Danas' od 9.8.1983, dakle dok je trajao glavni pretres (!), dr. Muhić piše: "Tvorcii Islamske deklaracije ističu da se oni nisu obraćali jugoslovenskim muslimanima, nego muslimanima u svijetu. Ali, ako je to formalno-tekstualno tačno (moje podvlačenje, A.I.) isto toliko je izvjesno da ih nisu isključili iz opšteg pojma 'svjetskih muslimana', te nije sigurno da svoje tumačenje ne bi usmjerili u potpuno drugačijem pravcu

da su uspjeli da ostvare koncepcije svoga programa' ('Danas', 9.8.1983, str. 16). Ove Muhićeve riječi skoro doslovno ponovila je zastupnik javne tužbe Edina Rašidović sedam dana kasnije u svojoj završnoj riječi. Smatrala je valjda da tadašnji dekan Pravnog fakulteta u Sarajevu zna šta govori. Mi smo dakle osuđeni (90 godina zatvora!) ne zato što smo nešto učinili, nego jer nije bilo sigurno da to 'nešto' ne bi učinili. (...) Da ostavimo po strani ovo nedopustivo miješanje u sudski proces koji je u toku i ovo nečuveno kažnjavanje za eventualni, mogući, budući, dakle još nepostojeći zločin, u pitanju je mnogo važnija stvar: radi se o tome da je Muhićeva (i tužiočeva) tvrdnja neistinita. U trenutku kad su davali svoje izjave, i dr. Muhić i tužilac su znali da se u tekstu ID, na str. 26, nalazi Teza 16 koja primjenu 'Islamske deklaracije' (odnosno programa koji ona nudi) ograničava na muslimanske zemlje i time izričito isključuje zemlje kao što su Jugoslavija, piše Izetbegović, te u nastavku citira Tezu 16: "Islamski poredak može se ostvariti samo u zemljama u kojima muslimani čine većinu stanovništva."

Valjda je notorno, piše Izetbegović, da Jugoslavije nije zemlja s muslimanskom većinom, jer Muslimani – prema popisu iz 1981. godine – čine 39,6% bosanskohercegovačkog, odnosno 9% jugoslovenskog stanovništva. "Okružni sud u Sarajevu 'glavom bez obzira' gazi preko notornih činjenica i iznosi tvrdnju da su Muslimani u BiH – većina. (...) Pošto se činjenice ne slažu sa unaprijed donesenom presudom – utoliko gore po činjenice. Vrhovni sud će stoga Tezu 16 rastaviti na proste faktore (većina – manjina – etnička kategorije – nacionalni entitet – statistički pojam – stvoreno i sl.) i podvrgći zakonima jedne logike čije obrte samo on može da slijedi, da bi se, poslije ove 'logičke obrade' ta teza pojavila u potpuno suprotnom, izvnutom obliku, pa će Vrhovni sud zaključiti 'da se ni u ovoj tezi, niti na bilo kojem drugom mjestu u Islamskoj deklaraciji ne odustaje od stvaranja islamskog poretka ni u slučaju kada muslimani nisu većina stanovništva' (str. 41. presude Vrhovnog suda)", piše Izetbegović. U nastavku on primjećuje da Savezni sud, suočen s ovim problemom, ipak ne donosi nikakav zaključak. "U izboru između silovanja činjenica (Okružni sud u Sarajevu) i silovanja logike (Vrhovni sud BiH), Savezni sud šuti i ostavlja problem neriješenim. (...) Savezni sud i ne spominje navode u vezi sa Tezom 16 ID, iako su razlozi u vezi sa ovim pitanjem istaknuti u tri zahtjeva: mom, Kasumagićevom i Behmenovom. Time Savezni sud ostavlja presudu bez svoje odluke i bez razloga

o ovim odlučnim činjenicama procesa“, zaključuje Izetbegović.

SVAKI SUD SRETAN JE AKO IMA JASNE ČINJENICE, NE I VRHOVNI SUD BIH

Doista je nevjerovatno da se Savezni sud ne očituje po ovom pitanju, jer je pitanje primjenjivosti i upotrebnosti *Islamske deklaracije* na području Jugoslavije najvažnije pitanje cijelog sudskog procesa. “Sa stanovišta jugoslovenskog krivičnog zakonodavstva zagovaranje islamskog poretka samo po sebi nije nedopušteno, a još manje krivično djelo. Zagovaranje islamskog poretka u Jugoslaviji je po jugoslovenskom zakonu krivično djelo. Dakle, mjesto, prostorno određenje gdje se taj poredak zagovara jeste odlučna činjenica. (...) U zahtjevu za vanredno preispitivanje pravosnažne presude je stoga zatraženo da Savezni sud uvidom u tekst ID utvrdi ovu činjenicu, koja se pojavljuje kao odlučna, jer od nje zavisi pravno pitanje i pravna ocjena da li je ID (ili nije) neprijateljski tekst te, sljedstveno, pitanje da li (ili ne) postoji krivično djelo. Savezni sud na ovo pitanje nije odgovorio. (...) Drugim riječima, Savezni sud ne samo da nije u cijelosti riješio podneseni zahtjev za vanredno preispitivanje pravosnažne presude, nego nije riješio temeljno pitanje svakog procesa, tj. da li krivično djelo uopšte postoji. A radi se o pitanju na koje je sud, prema čl. 376 ZKP, dužan da pazi u svim fazama postupka po službenoj dužnosti (dakle, bez obzira da li postoji takav zahtjev stranke). (...) Sud može ‘ne upuštati se’ u ostale zahtjeve navoda, ali ne i kada se radi o slučajevima iz čl. 427 ZKP. Navode podnesene iz razloga navedenih u ovom članu sud je dužan uzeti u ocjenu i po njima odlučiti. Pošto je u mom slučaju postupljeno suprotno, presuda Saveznog suda u tom dijelu bitno je manjkava i nezakonita”, zaključuje Izetbegović, te prelazi na drugi dio Zahtjeva za zaštitu zakonitosti u kojem se bavi “Povredom načela materijalne istine”.

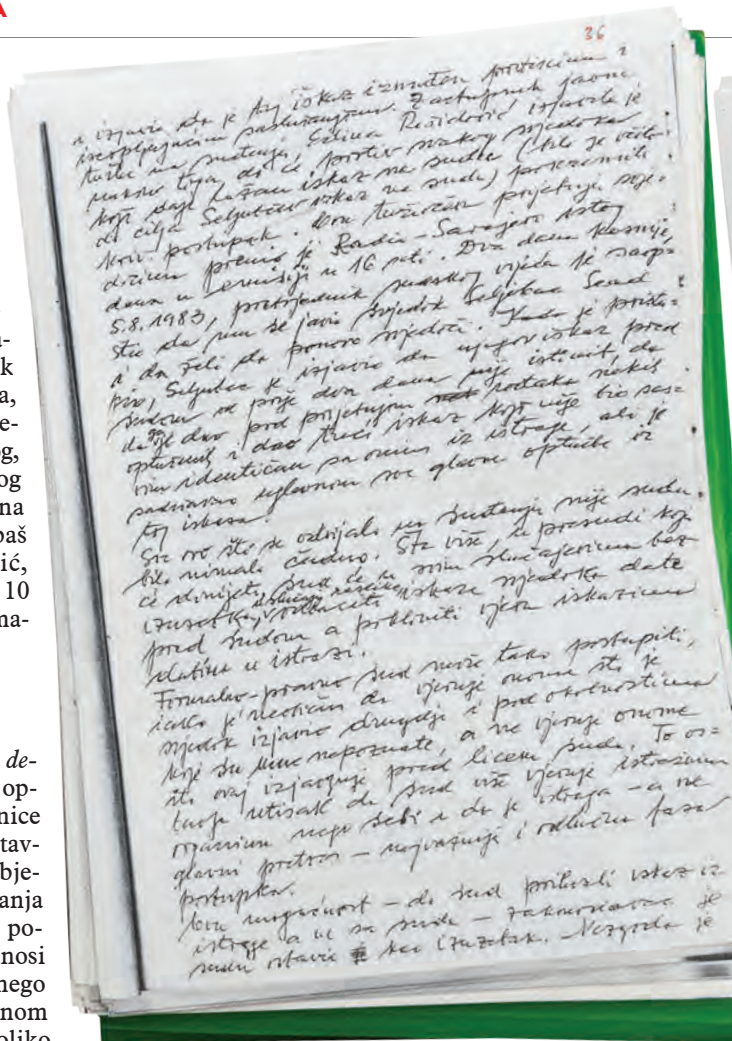
Može se dogoditi, smatra Izetbegović, da sudovi pogriješe u utvrđivanju istine. Događa se da sudovi i državni organi učine sve što je u njihovoj moći da utvrde istinu, ali zbog subjektivnih i objektivnih ograničenja, ili složenosti slučaja, ne uspijevaju u tome. „U mom slučaju mislim da stvari stoje obrnuto: činjenice su ponekad vrlo jasne, a sud i državni organi čine sve što je u njihovoj moći da istinu prikriju i dokažu neku svoju unaprijed postavljenu šemu optužbe i krivice. (...) Svaki sud je sretan ako pred sobom ima jednu jasnu, nedvosmisleni činjenicu. Vrhovni sud BiH bio je zbog toga nesretan. On stoga ulaže ogroman umni napor, piše

pravo malo ‘Bizmarkovo pismo’, da bi dokazao da ja hoću ono što sam tako jasno napisao da neću, i obrnuto. Ako se ovako nešto činilo sa pisanim materijalima (dakle materijalnim dokazima), šta se onda moglo činiti sa iskazima svjedoka, koji su tek nastajali među četiri zida, na osnovu razgovora između isljednika i saslušavanog, u prijetećoj tišini istražnog zatvora u Sarajevu (većina svjedoka saslušavana je baš tamo)?”, pita Izetbegović, navodeći u nastavku još 10 primjera potvrde načela materijalne istine.

POVREDA NAČELA MATERIJALNE ISTINE

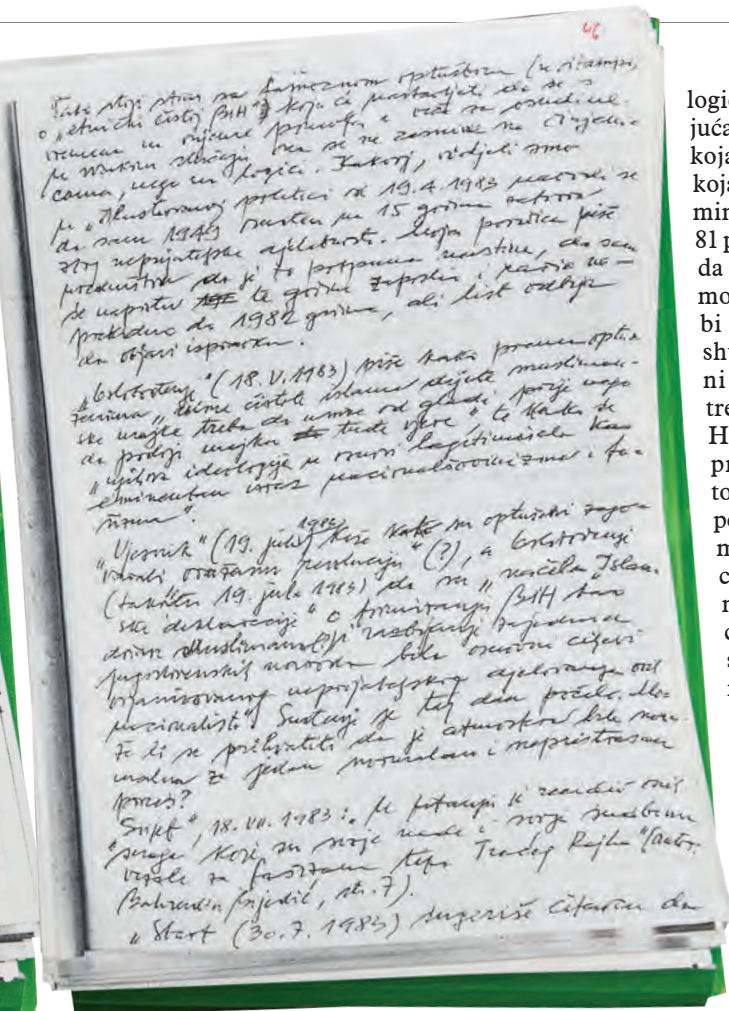
Kada citiraju *Islamsku deklaraciju*, piše Izetbegović, optužba i sud izdvajaju rečenice iz konteksta, pažljivo izostavljajući one koje sadrže subjekat, objekat i mjesto zbivanja – odrednice koje bi jasno pokazale da se citirano ne odnosi na jugoslavenske prilike nego na islamski svijet. “U jednom od citata (od ukupno 14 koliko ih se u presudi navodi), kojeg se optužba nije mogla odreći jer zvuči ‘politički’, ali u kojem se, na nesreću optužbe, nalaze riječi ‘od Maroka do Indonezije i od tropske Afrike do centralne Azije’ (granice islamskog svijeta) sud nalazi jednostavan izlaz: on u citatu ove riječi izostavlja i umjesto njih stavlja tri tačke (jedanaesti citat na str. 3 presude). Ova upornost optužbe (i suda) da po svaku cijenu, pa i po cijenu ovakvih nedopustivih zahvata u tekst, održi tvrdnju o ‘jugoslovenskoj’ namjeni ID, utoliko je čudnija što je sasvim bezizgledna. ID je prevedena na arapski, engleski, turski i njemački jezik i objavljena na više mjesta u muslimanskim i nemuslimanskim zemljama. (...) Svo ljudsko iskustvo govori da istina ima svoje puteve i da nju nije moguće osuditi na zatvor. Uostalom, ‘rukopisi ne gore’ (Bulgakov)”, piše Izetbegović.

Drugi primjer povrede načela materijalne istine, piše Izetbegović, nalazi se na strani 3. Presude Saveznog suda. “Stavlja mi se na teret da sam 1981 (mjesec se ne navodi) sastavio zbirku tekstova za objavljivanje pod nazivom ‘Problemi islamskog preporoda’, pa jedan primjerak ovih skripta dao Čengić Hasanu, koji ju je, prema optužbi, koristio za predavanja u

Tabačkom mesdžidu (vjerska pouka za odrasle). Iako ne vidim u čemu je moja krivica za sastavljanje ove zbirke iz koje se ne inkriminiše nijedna rečenica, niti to sud pokušava da objasni (kakve veze ima odredba čl. 133 KZ sa vjerskim tekstovima koji se pojedinačno ne inkriminišu), suština ovog mog navoda je druge prirode: vrijeme nastanka ove zbirke je netačno navedeno i to je sudu bilo poznato. Naime, Zbirka je nastala 1982, a Čengić Hasan je prestao raditi u Tabačkom mesdžidu u proljeće 1981 (što nije sporno, vidi presudu Saveznog suda, str. 11), te je Čengić nikako nije mogao u navedene svrhe koristiti. (...) Tako je u presudama ostao jedan apsurd: zbirka tekstova služi za predavanja znatno prije nego što je uopšte nastala“, objašnjava Izetbegović.

On povredu načela materijalne istine vidi i u činjenici da presuda ne uzima u obzir referat pod naslovom „Muslimani u Jugoslaviji“ kojeg je Izetbegović održao na Simpoziju islamskim sociologa u Kanadi 1981. godine. Na traženje odbrane ovaj je referat pročitao na glavnom pretresu, ali ga presuda čak ni ne spominje među dokazima koji su izvedeni. „Razlog je jednostavan: ovaj referat ne podupire, već opovrgava optužbu. (...) Za ocjenu

objektivnosti suda i suđenja umjesno je ovdje učiniti jedno upoređenje: za sud je relevantno šta ja sa svojim bliskim prijateljima, uz TV i u prisustvu supruga čas-kam o nekim aktuelnim pitanjima (što će se kvalifikovati kao neprijateljska propaganda – verbalne inkriminacije na str. 8 Presude), a uopšte nije relevantno šta o tome kažem na jednom međunarodnom skupu na kojem su bili prisutni naučnici i javni radnici iz 38 muslimanskih zemalja i 14 zemalja Evrope, Sjeverne i Južne Amerike”, piše Izetbegović.

PROTURJEČNOSTI PRESUDE

Izetbegović navodi nekoliko proturječnosti koje su prisutne u tekstu Presude. „Tako, na pr., istovremeno se optužujem (i osuđujem) da zagovaram uspostavljanje islamskog poretka sa islamskim zakonima, (str. 12 prvostepene presude) i uvođenje parlamentarne demokratije zapadnog tipa (str. 13 iste presude). (Pošto Savezni sud ne mijenja činjenično stanje, iste se inkriminacije pojavljuju i u presudi Saveznog suda – str. 8 Presude). Od tri moguće kombinacije: (1) da zagovaram jedan od ova dva sistema, (2) da ne zagovaram nijedan od njih i (3) da zagovaram oba, od koji su prve dvije moguće

logički (a prva je inkriminirajuća), sud bira baš posljednju, koja je logički nemoguća, ali koja sadrži maksimalnu ‘kriminalnu količinu’. Ili: na str. 81 prvostepene presude tvrdi se da sam ‘isticao da Muslimani moraju biti jedinstveni kako bi se organizovanje oduprli shvatanjima da su Muslimani vještačka tvorevina koja treba da pripadne Srbima ili Hrvatima’, a na str. 141 iste presude potpuno suprotno tome, tj. da mi je cilj ‘da se potre nacionalno biće Muslimana, da se eliminiše revolucionarno-klasna dimenzija muslimanske klasne emancipacije, da se rasture bosansko-hercegovački Muslimani kao narod...’ (citiranu rečenicu sudija je doslovno prepisao iz lista ‘Svijet’ broj 1316 od 22.8.1983. I to se događa!) Po prvoj tvrdnji ja okupljam Muslimane, po drugoj ih rasturam. Okupljam pa rasturam. Da nije žalosno, bio bi smiješno”, poentira Izetbegović, a navedeni dijelovi Presude vjerno ilustriraju besmisao cil-jelog procesa protiv njega.

U nastavku Izetbegović navodi i kako je sud ustvrdio da njegov članak *Muslimanka – žena i majka* predstavlja razradu stavova o ženi iz *Islamske deklaracije*. Ipak, Izetbegović ističe da je taj članak napisan 1968. godine i objavljen u *Takvimu* za tu godinu, a da je *Islamska deklaracija* napisana 1970. godine. “Sud se nije smatrao obaveznim da otkloni ovu očiglednu protivrječnost niti da objasni kako se jednim člankom može razrađivati tekst koji još nije napisan i koji će nastati tek kroz 2 godine, odnosno kako se može vršiti razrada teksta koji ne postoji”, piše Izetbegović, navodeći još jedan ‘previđ’ suda u vezi s ovim člankom. “U tom članku ključnu rečenicu ‘Žena je ravnopravna, ali različita’, sud pretvara u ‘Žena je neravnopravna, ali različita’ (str. 170 prvostepene presude). Nehotičan previđ? Možda. Ipak, s obzirom na ostale ‘previde’ više je vjerovatno da se radi o grubom falsifikatu sa ciljem da mi se imputira zalaganje za položaj žene suprotan Ustavu”, zaključuje Izetbegović.

SVJEDOCI U ULOZI LIKOVA KAFKINI H ROMANA

U toku glavnog pretresa saslušano je ukupno 59 svjedoka, 56 po prijedlogu optužbe i 3 po prijedlogu odbrane.

Od tog broja, navodi Izetbegović, izjave 23 svjedoka bile su irelevantne, pa se na njih presuda i ne poziva. “Od preostalih 36 svjedoka, na čijim se iskazima zasniva presuda, njih 15 je uglavnom ostalo pri svojim optužujućim izjavama iz prethodnog postupka, dok je 21 svjedok u većoj ili manjoj mjeri izmijenio svoj iskaz iz istrage ili ga je u cjelosti porekao. (...) Slučaj ovog masovnog povlačenja iskaza svjedoka, po saglasnom mišljenju skoro svih advokata na procesu (a bilo ih je 15), nije zabilježen u analima jugoslovenskog pravosuđa”, piše Izetbegović, navodeći imena i prezimena svih svjedoka koji su promijenili svoj iskaz ili ga u cjelosti porekli. Izetbegović ističe da se mijenjanje iskaza od strane optuženog može razumjeti (što je pravo koje mu zakonodavstva ‘civiliziranih zemalja’ prećutno priznaju), ali da je položaj svjedoka potpuno različit. Svjedok je “dužan da govori istinu i u istrazi i na sudu pod prijetnjom kazne (do 5 godina zatvora). Zašto 21 svjedok mijenja iskaz i rizikuje krivično gonjenje?”, pita Izetbegović. On konstatuje da su svjedoci tvrdili kako njihovi iskazi dati u istrazi ne odgovaraju istini, već isključivo oni iskazi dati na sudu. Izetbegović detaljno obrazlaže način na koji su svjedoci davali iskaze tokom istražnog procesa. Slične opise nije moguće pronaći ni kod Kafke! Posljedice koje su isljeđivanja ostavila na neke svjedoke ilustriraju užas istražnog procesa:

“Svjedok Čerimović Hilmiya izjavio je da su razgovori sa isljednikom sa malim prekidima trajali 40 sati da bi se sastavio zapisnik od nešto više od jedne kucane stranice. Svjedok Kozarić Vahid saslušavan je tri dana a da nije puštan kući (bio je praktično lišen slobode). Treći dan je dobio srčani napad i prevezen je u bolnicu gdje je ostao 20 dana. Nakon toga vraćen je ponovo u SUP gdje je potpisao zapisnik na kome je isljednik ona tri dana insistirao. Svjedoci Arapčić Muhamed i Hundur Hamzalija, koji su saslušavani u istrazi, nisu se pojavili na sudu. Obojica su doživjeli nervni slom i u vrijeme suđenja (4 mjeseca kasnije) nisu se pojavili jer su se nalazili na psihijatrijskom liječenju, pa je zastupnik javne optužbe odušao od njihovog saslušavanja na glavnom pretresu. Svjedok Hafizović Rešid izjavio je da je isljednik na njega potezao pištolj. (...) Svjedok Jašarević Nermina izjavila je plačući na sudu: ‘Iskaz koji sam dala na sudu nije moj nego isljednikov. Napisali su ga i tjerali me sve do suđenja da ga učim napamet. Radije ću ići u zatvor pet godina nego živjeti sa ovim teretom na duši. Taj iskaz je lažan.’ Optuženi (i osuđeni) Spahić Mustafa na sjednici Vrhovnog suda 14.3.1984. ispričao je da su

mu isljednici pružili da bira: da potpiše optužujući iskaz protiv jednog od trojice prvooptuženih (neka sam odabere) i ide kući, ili će sam biti optužen. Rekli su mu da će najmanja kazna na ovom suđenju biti pet godina zatvora. Na sjednici je naveo i imena te dvojice isljednika i dan kad se to desilo. Pošto je to odbio, bio je optužen i osuđen na pet godina zatvora", navodi Izetbegović.

Pored prijjetnji svjedocima koje je izrekla zastupnica javne optužbe Edina Rašidović, tvrdeći da će protiv svakog svjedoka koji ne prizna svoj iskaz dat u toku istražnog procesa podnijeti krivičnu prijavu, Izetbegović piše i o još jednom fenomenu koji zavređuje posebnu pažnju. U presudama koje je donio, sud je, ukoliko postoji razlika u iskazima, odbacivao iskaze svjedoka date pred sudom, a prihvatao iskaze date u toku istrage. "Formalno-pravno, sud je mogao tako postupiti, iako je neobično da vjeruje onom što je svjedok izjavio drugdje i pod okolnostima koje su mu nepoznate, a ne vjeruje onome što ovaj izjavljuje pred licem suda. To ostavlja utisak da sud više vjeruje istražnim organima nego sebi, i da je istraga – a ne glavni pretres – najvažnija i odlučna faza postupka. Ovu mogućnost – da sud prihvati iskaz iz istrage, a ne sa suda – zakonodavac je sudu ostavio kao izuzetak. Nezgoda je što je sud taj izuzetak pretvorio u pravilo. (Nije to jedini primjer da su u ovom pravnom slučaju korišteni zakonski izuzeci. Pravilo je da istragu vodi istražni sudija, a izuzetak da se ona povjerava organima SUP-a. Primijenjen je izuzetak. Pravilo je da branilac prisustvuje saslušanju optuženog i svjedoka, a izuzetno to mu se pravo može uskratiti. Opet se primjenjuje izuzetak...)", piše Izetbegović.

POVREDA ČL. 3 ZKP I "OSUDA PRIJE OSUDE"

Na početku trećeg poglavlja zahtjeva za zaštitu zakonitosti protiv presude Saveznog suda, Izetbegović citira član 3 ZKP u kojem stoji odredba: "Niko ne može biti smatran krivim za krivično djelo dok to ne bude utvrđeno pravosnažnom sudskom presudom". Izetbegović objašnjava: "Tako glasi ustavni i krivični propis, a u našem slučaju postupano je kao da Ustav i zakon nalažu sasvim suprotno: novinari i političari su se utrkivali ko će optužene još u fazi istrage pred javnošću više oklevetati i diskvalifikovati kao ljude i građane. Ova kampanja je bila očito organizovana i pojačavala se što je istraga više odmicala i što se više pokazivalo da stvarnih elemenata za gonjenje nema. Kampanja je trebala da nadoknadi nedostatak činjenica", piše Izetbegović. Iстина,

on u nastavku, krajnje korektno, ističe da bi se ovome moglo prigovoriti kako sud nije odgovoran za ponašanje političara i novinara, ali dodaje da je sud bio svjestan ove kampanje, da ju je mogao spriječiti ili apelovati za objektivnije izvještavanje i komentiranje procesa. „Ništa od ovog sud nije učinio, čime je jasno pokazao da je saučesnik“, poručuje Izetbegović, navodeći u nastavku naslove desetina tekstova u kojima se jasno ukazuje na krivicu, čak terorizam optuženih, još i prije nego je presuda donešena. Među listovima koji su širili takvu propagandu prednjačilo je *Oslobođenje*.

"10. aprila 1983 (petnaest dana nakon hapšenja) 'Oslobođenje' je objavilo članak iz pera Izudina Filipovića u kojem se spominju 'mračni ciljevi' uhapšenih, kleronacionalistička mržnja, fanatizam, agresivnost, izdaja, pa čak i jame i noževi (!?), da bi zaključilo kako uhapšeni 'rade o glavi naših naroda i narodnosti, svih nas'. Bilo je to svega 15 dana nakon hapšenja, istraga je tek bila počela. Otkud Filipović sve ovo zna? Pet dana nakon toga 'Oslobođenje' se ponovo oglasilo da bi 'otkrilo' javnosti da je 'osnovno polazište uhapšene neprijateljske grupe bilo stvaranje etnički čiste Bosne i Hercegovine' (Oslobođenje, 15.4.'83). Ova optužba bez uporišta i u optužnici i u presudi, nastavljaće se povremeno ponavljati sve do danas", piše Izetbegović.

On u nastavku naširoko navodi citate iz štampe (*Svijet*, *Politika ekspres*, *Večernje novine*...), uvjerljivo dokazujući kako je postojala organizirana kampanja da se optuženi proglase krivima po svaku cijenu, makar se i bezočno lagalo na njih i pažljivom selekcijom prešućivala svaka činjenica koja je mogla baciti pozitivno svjetlo na njih. "Kada su na kraju procesa advokati iznijeli odbrane i optuženi svoju završnu riječ, u 'Oslobođenju' je to sutradan registrovano sa samo dvije rečenice: da su optuženi i njihovi branioci izložili svoju završnu riječ i da su branioci za sve optužene zatražili oslobađajuće presude. Čime su to i kakvim argumentima advokati obrazlagali svoj zahtjev za oslobođenje optuženih – o tome nema nijedna riječ. Dvije rečenice za izlaganja koja su trajala ukupno preko 12 sati (16.8. tri sata i 19.8. čitav dan) i koja su sadržavala preko 200 strana napisanog teksta!", ističe Izetbegović.

"Zavjera šutnje", kako je on naziva, nastavljena je i kasnije. Kada je krajem decembra 1985. godine, nakon godinu i po dana, Savezni sud optuženima dostavio konačnu odluku u kojoj se presude Okružnog suda u Sarajevu i Vrhovnog suda BiH preinačuju – otpadaju članovi 136 i 114 KZ SFRJ (organizovana djelatnost i

kontrarevolucionarno ugrožavanje društvenog uređenja), djela se kvalificiraju kao "verbalni delikt" (sic!) a kazne smanjuju – o tome nije izvijestio nijedan list u Jugoslaviji izuzev NIN-a koji je u kratkom članku donio tu vijest. "Pošto se 'ono što ne piše u novinama nije dogodilo', za širu javnost mi smo i dalje osuđeni kao neprijateljska grupa za kontrarevolucionarnu djelatnost, a za manje kritičan dio te javnosti i za sve ono što su nam te novine i novinari neosnovano pripisivali", piše Izetbegović, napominjući da je i taj jedan jedini članak bio tendenciozan. Izetbegovićeva djeca su, kako piše, pozivajući se na zakon o štampi slala pisma redakciji NIN-a zbog tendencioznog članka kako bi javnost o tome bila pravilno informirana, ali nijedno pismo nije objavljeno.

POVREDA PRINCIPA JAVNOSTI SUDA

Član 281 stava 1 ZKP, piše Izetbegović, utvrđuje da je glavni pretres javan. "Ovo je i ustavni princip (čl. 227 stava 1 Ustava). Glavni pretres je, međutim, održan uz bitno ograničenje javnosti", konstatira Izetbegović. On navodi da je njegova porodica dobila tri ulaznice i to: sin, jedna kćerka i sestra. "Druga kćerka nije mogla ući na suđenje, a kada je jednog dana ipak odlučila da uđe ne obazirući se na 'službenika' koji je stajao na vratima sudnice i kao u bioskopu tražio ulaznicu, bila je pozvana u SUP i zadržana do kasno poslije podne. 'Za kaznu' joj je oduzet pasoš. Tako je izgledala 'javnost' ovog procesa", piše Izetbegović, dodajući da je ulaz bio zabranjen čak i predstavnicima Amnesty Internationala.

"U žalbama na presudu svi branioci su isticali ovu povredu Zakona iz čl. 364 stav 1 tačka 4 ZKP koju u pravnoj teoriji smatraju 'apsolutno bitnom' povredom procesa. Vrhovni sud BiH kao da ne razumije žalbe u ovom dijelu pa odgovara nešto sasvim drugo, tj. da je sud pravilno postupio kada je dozvolio ulazak u sudnicu samo onolikom broju lica koliko je bilo moguće smjestiti u sudnicu s obzirom na njene prostorno-tehničke uslove (str. 37 Presude). Iako ni ovo nije bilo tačno, jer je sudnica skoro svo vrijeme, osim na dan izricanja presude, bila poluprazna (što je primijetio i dopisnik NIN-a, v. br. od 24.7.83.), Vrhovni sud ovim izbjegava da odgovori na žalbeni navod o ulaznicama i odabranoj publici. Prešućivanje odgovora na neugodna pitanja i navode postalo je stalna praksa u ovom pravnom procesu", piše Izetbegović.

OSTALE POVREDE KZ-A I ZKP-A

U ovom dijelu zahtjeva za zaštitu zakonitosti Izetbegović ukazuje na desetine povreda Kaznenog zakona i Zakona o

krivičnom postupku. Među njima su i prave "sitnice" poput one da je optuženom uskraćivan kontakt s branio-
cem tokom istrage, ili da branilac uopće nije izvještavan o pojedinim istražnim radnjama – što je detaljno obrazloženo. Međutim, u ovom dijelu Izetbegovićevog zahtjeva za zaštitu zakonitosti nalazi se i pasus koji se naprosto mora citirati u cjelosti jer u njemu Izetbegović dekonstruira cijeli sudski proces i plastično dokazuje da se presuda temelji na ničemu:

"Na str. 4 Presude stavlja mi se na teret da sam u zajednici sa Omerom Behmenom napisao tekst 'Muslimani u Jugoslaviji'. U glavi II ovog podneska, u tački 3 i 4 ukazao sam na protivrječnosti presude u vezi sa ovom optužbom. Ovdje želim da ukažem na povrede Krivičnog zakona, jer mi se stavlja na teret djelo koje pravno nije izvršeno, odnosno u kojem nedostaje radnja izvršenja. Po zakonu i saglasnoj sudskoj praksi, pisanje bilo kakvog teksta nije po sebi krivično djelo. Krivično djelo počinje u vezi sa njegovim rasturanjem (ako se radilo o nedopuštenom sadržaju). Nije sporno da taj tekst nije rasturan, niti je bio namijenjen rasturanju. To priznaju sva tri suda. Radi se, dakle, o osudi za rukopis nađen na stolu, a to je direktna povreda čl. 3 KZ. Na ovu okolnost ukazao sam i u Zahtjevu za vanredno preispitivanje pravosnažne presude. Iako se nesumnjivo radilo o slučaju predviđenom u čl. 427 ZKP zbog kojeg se ovaj zahtjev može podnijeti, jer se tvrdi da djelo za koje se goni nije krivično djelo, Savezni sud nije taj navod raspravio, niti po njemu odlučio, što bez sumnje predstavlja i povredu Zakona o krivičnom postupku. Sa upravo opisanom povredom sličan je još jedan slučaj povrede zakona u vezi sa 'Islamskom deklaracijom'. Zastupnik republičkog javnog tužioca na sjednici Vrhovnog suda BiH 14.3.1984. pročitao je podnesak u kojem je pored ostalog stajalo da se 'Izetbegović Alija ne optužuje zato što je napisao i objavio ID, nego što je na njenoj osnovi

sam da pišem jer sam shvatio da je to, iako beskrajno malo, ali jedino što još mogu učiniti da se slične stvari ne ponove ili da se događaju što manje. Volim ovu zemlju i stalo mi je da to ne bude zemlja bezakonja. Uostalom, u njoj će nastaviti da žive moja djeca.

Podnosilac:

Podnosilac: Alija Izetbegović

Poča, 8. aprila 1986.

Napomena:

5. maja 1987, nakon više od godinu dana, stigao je odgovor Saveznog javnog tužilaštva. Odgovor je potpuno kratak. U njemu Tužilaštvo saopštava da mi u procesu dana mi u procesu nije ustanovilo nikakve povrede zakona, te se prijedlog za pokretanje zahtjeva za zaštitu zakonitosti odbija. Time je ovaj proces pravno zaključen.

stvorio neprijateljsku grupu.' Ovaj podnesak je uložen u sudski spis. U skladu sa ovim, Vrhovni sud BiH u presudi konstatuje da 'radnja izvršenja nije pisanje i objavljivanje Islamske deklaracije, već niz utvrđenih kriminalnih radnji koje su bile upravljene na stvaranje grupe za kontra-revolucionarno ugrožavanje društvenog poretka (str. 61 Presude Vrhovnog suda). Kao što je poznato, Savezni sud odbacuje optužbu o stvaranju grupe, utvrđuje dakle da ta 'radnja izvršenja' po republičkom javnom tužiocu i Vrhovnom sudu BiH ne postoji, pa se postavlja pitanje, na osnovu čega, kod ovako izmijenjenog stanja stvari, uopšte opstaje optužba za ID? Naime, zar se u navedenom stavu Vrhovnog suda BiH (i republičkog javnog tužioca) implicitno ne nalazi stanovište da ID sama po sebi (po svom sadržaju) nije krivično djelo, nego samo u kontekstu grupe, ako ta grupa postoji? Pošto je Savezni sud utvrdio da nikakva grupa nije stvorena i izričito izbrisao tu optužbu iz činjeničnog opisa, nije li time ostala optužba bez radnje izvršenja, što je apsurd i

gruba povreda KZ? U svakom slučaju, stoji ovdje u važnoj stvari krupna kontradikcija između stavova Vrhovnog suda BiH i Saveznog suda. Osnovano je, osim toga, upitati se da li, s obzirom na navedenu izjavu Republičkog javnog tužioca, više uopšte postoji optužba ovlaštenog tužioca, što je bitan procesni uslov za inkriminaciju. (Tužilac me više ne tuži za samo pisanje i objavljivanje ID, a Savezni sud me baš za to osuđuje.) Pošto je radnja izvršenja činjenično, a ne pravno pitanje, sud me nije mogao suditi za radnju za koju ne postoji optužba ovlaštenog tužioca. U pitanju je bitna povreda odredbe ZKP iz čl. 364 stav 1 tačka 5 i 9", poentira Izetbegović.

Na samom kraju Izetbegović ispisuje pasus koji po svemu odudara od pravnog stila kojim je pisan zahtjev za zaštitu zakonitosti. U tom pasusu, na jednom jedinom mjestu, on izražava emociju: "Dok sam

ovo pisao, jedna misao me zaustavljala i ometala, naime misao da ovo pisanje nema nikakve svrhe. Sada mi je 61 godina, narušenog sam zdravlja – koliki su izgledi da uopšte dočekam vaš odgovor. Nastavio sam da pišem jer sam shvatio da je to, iako beskrajno malo, ali jedino što još mogu učiniti da se slične stvari ne ponove ili da se događaju što manje. Volim ovu zemlju i stalo mi je da to ne bude zemlja bezakonja. Uostalom, u njoj će nastaviti da žive moja djeca", zaključuje Izetbegović.

Ispod toga je, u dokumentu koji je u našem posjedu, a koji je dobijen iz porodične arhive porodice Izetbegović, sam Alija rukom ispisao sljedeće: "Napomena: 5. maja 1987, nakon više od godine dana, stigao je odgovor Saveznog javnog tužilaštva. Odgovor je sasvim kratak. U njemu Tužilaštvo saopštava da mi u presudama ni u procesu nije ustanovilo nikakve povrede zakona, te se prijedlog za pokretanje zahtjeva za zaštitu zakonitosti odbija. Time je ovaj proces pravno zaključen".

Priradio: Hamza RIDŽAL

Bakir Izetbegović, predsjednik SDA

NIKADA NIJE ODUSTAO I UVIJEK JE NANOVO PRAŠTAO

I de je o biti islama koji prirodno spaja nepomirljive suprotnosti, o vjeri koja je integralan pogled na svijet i određuje sve aspekte života, postavio je već u svojim prvim mladalačkim radovima i zatim ih razrađivao kroz sve što je u narednim decenijama pisao i objavljivao. Njegova knjiga *Islam između Istoka i Zapada* najdirektnije, čak i tabelarno, pokušava potvrditi tezu da islam prirodno spaja vjeru i materijalizam, te da je ljudska sloboda moguća tek kada se prihvati sudbina, Božije određenje. Knjige *Problemi islamskog preporoda* i *Islamska deklaracija* su konkretno političko štivo, analiza depresivnog stanja islama i muslimana sredinom 20. vijeka i poziv da se na principima islama

ostvari preporod i gradi društveno uređenje. Ove knjige su zainteresirale muslimanske intelektualce diljem svijeta, a Aliju Izetbegovića odvele na robiju koja je trajala skoro šest godina.

Mnogo toga je kroz život radio i bio Alija Izetbegović. Pisac, politički disident, zatvorenik, inženjer, pravnik, političar, predsjednik, otac. Sve je stizao, temeljito i bez nervoze. Imao je izuzetan intelektualni i radni kapacitet. Bio je robusnog zdravlja, decenijama nije posjetio ljekara. Najveća prednost je ipak bila njegova narav, strpljenje, ljubav i poštovanje koje je imao prema ljudima. Dobro je poznavao ljude. Zatvori, politika i ratovi istjeraju sve njihove tamne strane i slabosti na vidjelo. Proveo je

godine u tim okolnostima posmatrajući ih i imao je jake razloge da se razočara u ljudski rod, da odustane od pokušaja da popravlja svijet. Nikada nije odustao, i uvijek je nanovo praštao.

Osnovnu strukturu njegove najpoznatije knjige *Islam između Istoka i Zapada* Alija Izetbegović je napisao kao 20-godišnjak, zatim ju je dopunjavao i dorađivao decenijama. Zadnje kratko poglavlje *Predanost* očigledno je napisao kao zreo čovjek.

U par rečenica kojim se završava ovo poglavlje kondenzovana je suština vjerovanja i životne filozofije mog oca Alije. On kaže: "Islam nije dobio ime prema svojim zakonima, prema svojim naredbama i zabranama, prema naporu tijela

Punomoć

Molao sam svog sina Izetbegovića Bakira, dipl. ing. arh. iz Sarajeva da može u moje ime kontaktirati izdavača za objavljivanje mojih knjige "Islam između Istoka i Zapada". U vjeru ovog imenovanog je vlastitu volju na prava koja ja imam kao autor, uključujući potpisivanje ugovora o izdavanju knjige. U slučaju ugovora srijedom, na predlozi prave imena moje kćerke, Berberović Sabira, prof.

u Fto, 8.11.1986

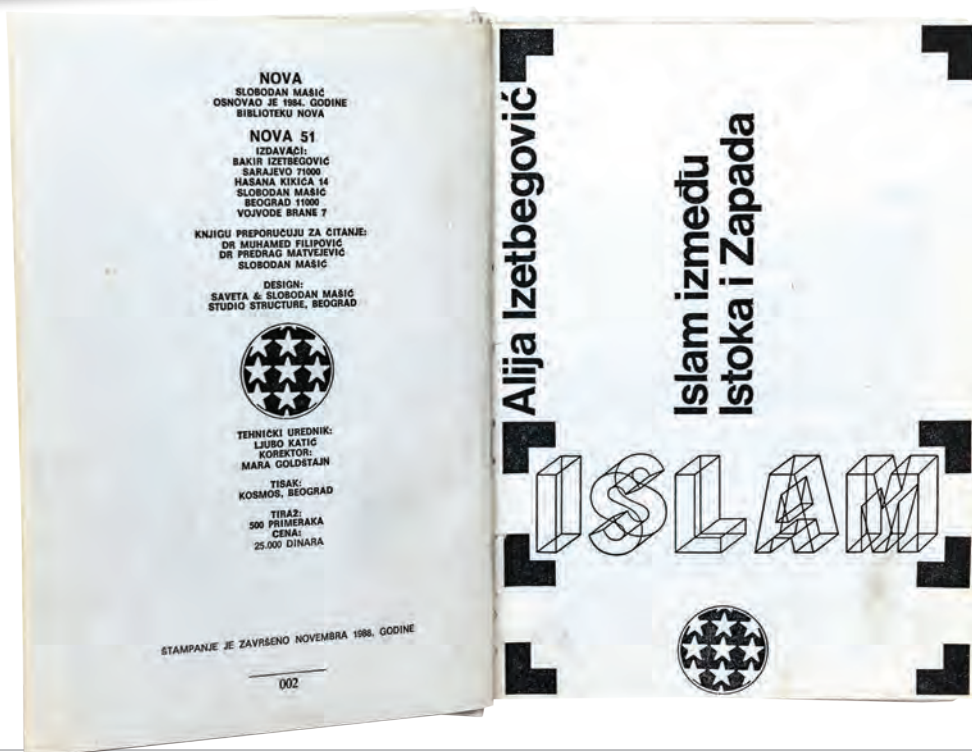
Autor
Izetbegović Alija

Prvo izdanje

i duše kojeg zahtijeva, nego prema nečemu što obuhvata i nadmašuje sve to. Prema jednom momentu spoznaje. Prema snazi duše da se mjeri sa vremenom. Prema spremnosti da se podnese sve što uopće može ponuditi jedno postojanje: prema istini predanosti." Alija Izetbegović je preselio na bolji svijet u oktobru 2003. godine. Nama je ostavio u amanet svoj odnos prema svijetu, ljudima, borbi, predanost, dobrotu, strpljenje. I obavezu da dokažemo da Bosna nije samo "parče zemlje na Balkanu" već ideja da različite vjere i kulture zaista mogu živjeti zajedno.

Obraćanje Bakira Izetbegovića na otvaranju izložbe fotografija Alije Izetbegovića (Astana, Kazahstan, 2019.)

Demokratija i sloboda u mišljenju Alije Izetbegovića prema knjizi “Moj bijeg u slobodu”

DAJTE NAM ŠTO VIŠE SLOBODA I NE BRINITE ZA NAŠE ZDRAVLJE

Izetbegović je smatrao da se “bolesno društvo ne može izliječiti šutnjom” i da treba ukazivati da bolest postoji, posebno ako totalitarna vlast ne želi čuti da je upravo ona uzrok društvenih bolesti. Bitno je njegovo mišljenje da je “probni kamen jednog društva njegov odnos prema protivnicima (neistomišljenicima), a zatim prema bolesnima, nemoćnima, starima”, a da “tamo gdje humanizma uopće nema, u utopiji, ove kategorije su osuđene na uništenje. Možda ne izričito, ali to se podrazumijeva. Njih tamo nema”

Piše: Fikret MUSLIMOVIĆ

DEMOKRATIZACIJA I DEMOKRATIJA

Ako u širokom spektru pitanja i tema o kojima je Izetbegović ostavio tragove svoje mislilačke i državničke pažnje postoje ona koja su bila centralna, onda su to demokratija i sloboda, što su bili njegovi najveći ideali. Poznavatelji Izetbegovićevog mišljenja, ponašanja, političkog i državničkog djelovanja vjerovatno bi se složili da su njegove preokupacije o demokratiji i slobodi bile izraz razumijevanja da su kroz historiju milijarde i milijarde ljudi na svijetu patile i da dalje pate upravo zbog nedostatka demokratije i slobode u svojim državama i društvima. Izetbegovićeva lična izloženost patnjama u zatvorima bila je samo dodatna, ali bitna okolnost da se na visokom akademskom nivou zalaže za ideale demokratije i slobode.

Cjelovita predstava o dubini, širini i intenzitetu Izetbegovićevog kozmopolitskog i domoljubnog, demokratskog i slobodarskog mišljenja i djelovanja može se dobiti tek analizom sadržaja svih njegovih autorskih djela, govora, intervju a i objavljenih članaka. Međutim, analiza takvih sadržaja u Izetbegovićevoj knjizi *Moj bijeg u slobodu* kod čitalaca može oblikovati solidnu predstavu o dubini i širini njegovih razmatranja o demokratiji i slobodi.

Ideološki i politički, Izetbegović se identificirao s demokratskim vrijednostima Evrope. Uspoređivao proklamacije o

demokratiji sa životnom praksom. Na jednoj strani uočavao je težnje vrijednostima demokratije, a na drugoj odstupanja od tih vrijednosti. Smatrao je da je Evropa “kolijevka i učiteljica demokratije”, ali da je “istovremeno pokazala vanrednu ‘sposobnost’ za diktature i totalitarne ideje”. O svim pitanjima koja je razmatrao, pa i o tome, imao je u vidu činjenice kako o Evropi kao “kolijevki i učiteljici demokratije”, tako i o Evropi sklonoj diktaturi i totalitarnim idejama. Cijenio je da društva na Istoku, pa i muslimanska, po pitanju kritičkog mišljenja kao vrijednosti demokratije, bitno zaostaju za Zapadom, jer, “za razliku od Zapada”, u pogledu kritičkog mišljenja, “Istok nije prošao ovu školu i to je izvor mnogih njegovih slabosti”.

Kao i slobodu, Izetbegović je iz raznih uglova objašnjavao demokratiju, ne samo u onim stranama kakva treba da bude već je analizirao društvena stanja odbacivanja njenih vrijednosti i principa. Smatrao je da je za demokratiju važna stabilnost društva i države, da se “demokratija i stabilnost uzajamno uslovljavaju” jer je demokratija potrebna “radi stabilnosti”, a da je stabilnost potrebna “radi demokratije”.

Izetbegović je suštinski razlikovao pojmove “demokratizacija” i “demokratija”. Pod demokratizacijom je shvatao proces, težnju, zalaganje koje je moglo biti i paravan

za antidemokratske ciljeve. Pod demokratijom je smatrao već ostvareno stanje, pa je o tome metaforički napisao: “Neću demokratizaciju, hoću demokratiju.”

INDIVIDUALNOST, JEDNAKOST I RAZLIKOVANJE MEĐU LJUDIMA

Bio je mišljenja da demokratija i sloboda trebaju biti ambijent potvrđivanja čovjekove individualnosti jer “pretjerano naglašavanje društvenog karaktera čovjeka, njega kao društvenog bića, vodi negaciji individualnosti, a odatle dehumanizaciji”, te da se “prava priprema čovjeka za život u društvu vodi razvijanjem njegove individualnosti”, a ne obratno, da se razvijanje njegove društvenosti smatra putem za dostizanje njegove individualnosti. Ukazivao je da “ne postoji bezlični, kolektivni humanizam, niti bezlična, kolektivna sloboda” jer su “svaki humanizam i svaka sloboda, prije svega sloboda i humanizam slobodnog pojedinca, slobodne ličnosti”.

U zalaganju za afirmaciju čovjekove individualnosti u uvjetima demokratije i slobode isticao je da “čovjek ne može biti sredstvo” i da je “svaka upotreba čovjeka” ustvari “zloupotreba”. Individualnost podrazumijeva konkretnog čovjeka, a ne čovjeka uopće, pa je svoje mišljenje o tome ilustrirao Hegelovim da je “individuum ono što postoji, a ne čovjek uopće, jer taj

ne egzistira, nego određen čovjek”, te da “jednakost u društvenom životu jeste nešto potpuno nemoguće”. Bio je mišljenja da se jednakost među ljudima “neće nikada potpuno ostvariti”, ali da će “ona uvijek biti sastavni dio ljudskog sna o jednom boljem svijetu”, a da se “iskonska težnja za jednakosti među ljudima” pokazuje u “prizoru hadža (...), jedne vrste utopije, trenutka tog sveopćeg bratstva i jednakosti”.

Ukazao je da istovremeno, dok je jednakost dio ljudskog sna, čovjek teži i razlikovanju, “svjesnom ili nesvjesnom naglašavanju individualnosti”, što se kod primitivnih naroda ispoljavalo “iscrtavanjem na licu i ukrašavanjem tijela (tetoviranje)”, a da takvu funkciju kod civiliziranih naroda ima “moda”. Prema tome, Izetbegović je zapažao da je “u prirodi čovjeka” težnja “za razlikovanjem – protiv nivelacije (...) – tipično ljudski nagon za individualnošću. Nažalost, i nagon za uniformnošću živi u čovjeku. Čovjek je i od neba i od zemlje”.

Smatrao je da totalitarni režimi uništavaju individualnost, pa je ukazao da su to činili staljinizam i inkvizicija, odnosno sudovi u Katoličkoj crkvi od 4. stoljeća, naročito u srednjem vijeku, sa zadatkom da pronalaze i kažnjavaju heretike, krivovjerne. U ime “bremena odgovornosti za nadindividualnu budućnost” u činjenju zla nad ljudima, oni su smatrali da historija poučava da se “njoj bolje služi lažima nego istinom”. U vezi s tim, bilo mu je zanimljivo mišljenje američkog filozofa, esejiste i pjesnika Emersona (Ralph Waldo Emerson, 1803–1882) da je “društvo svuda u zavjeri protiv ljudskosti svakog od svojih članova”, te da, po Emersonu, “samo pojedinac posjeduje sposobnost moralnog usavršavanja”, dok u tom smislu “društvo nikada ne napreduje”.

SLOBODA

Izetbegović je ocijenio da u “moralnom svijetu” značaj ima “zakon slobode” baš onakav kakav je Njutnov zakon gravitacije u “materijalnom svemiru”. U razmatranjima o slobodi istakao je mišljenje francuskog političkog mislioca o demokratiji Tocquevillea (Alexis-Charles-Henri Clérel de Tocqueville, 1805–1859) da je važna strana čovjekove slobode njegovo “najprirodnije pravo, uz pravo da radi za sebe (...), da kombinuje svoje napore sa naporom drugih ljudi i da djeluje zajedno s njima (...), pravo na udruživanje gotovo je isto tako neotuđivo kao i pravo na ličnu slobodu”.

Demokratija, kako u postojanju jer uvažava principe slobode, tako i u njenom odbacivanju ograničavajući ili uništavajući slobodu, obilježje je vladavine u društvu i državi. Izetbegović je sagledavao mehanizme države i društva u težnjama da budu demokratska, da omoguće slobode i otpor

Izetbegović je suštinski razlikovao pojmove “demokratizacija” i “demokratija”. Pod demokratizacijom je shvatao proces, težnju, zalaganje koje je moglo biti i paravan za antidemokratske ciljeve. Pod demokratijom je smatrao već ostvareno stanje, pa je o tome metaforički napisao: “Neću demokratizaciju, hoću demokratiju”

protiv totalitarizma koji forsira ideološki i politički monopol. U mehanizme takve vrste svrstao je pisane i elektronske medije koji su često “snažno oružje u rukama totalitarnih režima”, ali da se taj monopol totalitarizma “razbija” putem “tehnološkog razvoja u ovoj oblasti” jer, za razliku od ranijih vremena, u medijima postoje “kablovska TV, više kanala, satelitska TV, privatne stanice, videorekorderi, videoteka i sl.”, u šta bi, da sada o tome piše, svrstao internet i društvene mreže. Zaključio je da će “biti zabavno posmatrati kako će totalitarne zemlje (...) pružati otpor uvođenju ovih inovacija” u medijima.

Bio je mišljenja da političari “vole da govore o državnoj nezavisnosti, ali nerado govore o nezavisnosti građana”, da se ta “nezavisnost, bez koje nema slobode, može osujetiti (uništiti, oduzeti, umanjiti)

jednako zastrašivanjem, kao i upornim ubjeđivanjem i 'ispiranjem' mozga", a da, "bez obzira koje se sredstvo upotrijebilo, rezultat je isti: zavisen, neslobodan čovjek – koji je sve, ali ne građanin".

ZLOUPOTREBA SLOBODE U DEMOKRATIJU

Odnos demokratije i slobode sagledavao je u kontekstu pojava zloupotrebe slobode jer demokratija podrazumijeva slobodu. Bio je mišljenja da "nikakva sloboda odozgo (dekretima) nije moguća, ili nije prava" jer se "sloboda ne dobiva, ona se uzima". Onaj ko nešto daje isto to po svojoj volji može oduzeti, što je kao mogućnost samo po sebi prijatna i demokratiji i slobodi. Bio je obziran prema mišljenjima o demokratiji i slobodi najuglednijih filozofa i umjetnika, posebno književnika. Tako, naprimjer, uvažavao je mišljenje ruskog književnika, grofa, mislioca Lava Nikolajeviča Tolstoja (1828–1910) da "demokratija (i sloboda) nije u tome da činimo sve što hoćemo".

Izetbegović je upozoravao da "demokratija po definiciji sadrži mogućnost zloupotrebe" pa je ukazao da onaj koji "pokuša da 'liječi' demokratiju od ove opasnosti ubija tim lijekom samu demokratiju", da u tom pogledu "slobodu treba prihvatiti kao takvu, sa svim njenim rizicima", pa je o tome kratko zaključio: "Tu nema izbora." U vezi s tim, razmatrao je slobodu izražavanja misli, odnosno slobodu u zalaganju za stavove, čak i u slučaju kada su nečiji stavovi "odvratni" sa stajališta općeg dobra i univerzalnih vrijednosti. Zato mu se dopao sadržaj pisma koje je francuski književnik i filozof Voltaire u 18. stoljeću napisao francuskom filozofu Helvétiusu: "Dragi gospodine, ja se s vašim mišljenjem ne slažem, ono mi je odvratno, ali ću do kraja braniti vaše pravo da ga zastupate." Dakle, zalaganje za afirmaciju univerzalnih vrijednosti dobra, moralnosti i etičnosti ne isključuje već podrazumijeva pravo nekoga da se zalaže za stavove protivne tim univerzalnim vrijednostima.

Uočavao je slabosti ostvarivanja demokratije i slobode u zemljama Zapada, gdje te vrijednosti, pored ostalih, zloupotrebljavaju i ugrožavaju teroristi, pa je ukazao na podatak da je "od 1968. do 1980. godine u svijetu registrovano 6.700 terorističkih akata, od čega u Zapadnoj Evropi 2.206, a samo 62 u socijalističkim zemljama istočnog bloka". Apsolutno, Izetbegovićeva stajališta bila su na strani demokratskih političkih sistema Zapada, ali je želio da se oni efikasno zaštite od terorizma kao najdrastičnijeg oblika ugrožavanja demokratije, slobode, mira i sigurnosti. U tom smislu, vrijedan je njegov stav da su "sloboda i anarhija – dva pojma predodređena da se pobrkaju", slično kako i neki drugi

Izetbegović je upozoravao da "demokratija po definiciji sadrži mogućnost zloupotrebe" pa je ukazao da onaj koji "pokuša da 'liječi' demokratiju od ove opasnosti ubija tim lijekom samu demokratiju", da u tom pogledu "slobodu treba prihvatiti kao takvu, sa svim njenim rizicima", pa je o tome kratko zaključio: "Tu nema izbora." U vezi s tim, razmatrao je slobodu izražavanja misli, odnosno slobodu u zalaganju za stavove, čak i u slučaju kada su nečiji stavovi "odvratni" sa stajališta općeg dobra i univerzalnih vrijednosti

pojmovi koji mogu da se "pobrkaju", kao što su "šteta – grijeh; korisno – dobro; Bog – priroda itd."

Objašnjavao je značaj individualnih sloboda, pa je onima koji ne shvataju njihovu vrijednost sugerirao da pročitaju djelo *Vrli novi svijet* engleskog književnika Huxleya (Aldous Leonard Huxley), koji je pisao da je "rođenom slijepcu uzalud govoriti o ljepoti duginih boja ili zalasku sunca", te da isto tako nema pomoći ni onima koji su oduševljeni stanjima u društvu koja ograničavaju individualne slobode (kolektivnost, istovjetnost...), što su obilježja totalitarnih društava.

KRAJNOSTI U POJMOVANJU SLOBODE

Razlikovao je iskrivljeno od realnog pojmovanja slobode čovjeka. Vjerovatno da je pod iskrivljenom slobodom smatrao mogućnost neograničenog kršenja općeprihvaćenih univerzalno ispravnih normi, čime se praktički odbacuje ono što je "dobro i lijepo", ugrožavajući slobodu drugih ljudi, odnosno da se čovjeku bez ikakvih ograda daje sloboda da čini ono što je "loše i ružno" također ugrožavajući slobodu drugih ljudi. U vezi s tim, postavio je pitanje: "Da li je npr. roditeljsko insistiranje da dijete pere zube ili da se pristojno ophodi sa starijima udar na dječiju slobodu?" Ako bi odgovor na to pitanje bio da se u tom slučaju djetetu ugrožava sloboda, vjerovatno, Izetbegović bi smatrao iskrivljenim, neprihvatljivim i štetnim shvatanjem slobode. Njegovo zalaganje za slobodu čovjeka obuhvatalo je i kritiku ideja koje individualnu slobodu dovode do njenog apsurd, čak odbacujući razum dok se "zahtijeva nebulozna sloboda osjećanja", što je bio misaoni pravac francuskog književnika i političkog filozofa Jean-Jacquesa Rousseaua, velikog protivnika društvenih ograničenja i pristalice povratka prirodi, što bi značilo sraslost s prirodom, što je pozicija životinjskog svijeta, a čovjek živi u društvu s pravilima koja ograničavaju.

U vezi s tim, dva su različita shvatanja slobode: (a) racionalističko pravo da se "slobodno čini ono što zakoni dozvoljavaju"

(Montesquieu) i (b) romantičarsko pravo na "slobodu od svih zakona i ograničenja", kao što je sloboda u "divljem plemenu ili sloboda nekog samotnjaka u krilu prirode" (Rousseau). Izetbegović je smatrao da su ta dva pravca pojmovanja slobode neprihvatljive krajnosti kojima je suprotstavio stav Goethea predstavljen u dramskoj poemi *Faust* da je "samo onaj dostojan da živi i bude slobodan koji mora i dan i noć da osvaja i život i slobodu". Iz cjeline Izetbegovićevih razmatranja o društvenim pitanjima jasno je da su i tiranija i anarhija stanja od kojih čovjek i društvo imaju veliku štetu i da je izlaz u demokratiji i slobodi.

Ukazivao je na greške u marksističkom shvatanju da su "samo formalne prirode" slobode vjere, govora, nelojalnosti diktatoru, kralju, caru... Naprotiv, Izetbegović je smatrao da su to suštinski najvažnije ljudske slobode, pa je marksistima odgovorio: "Dajte nam što više tih 'formalnih' sloboda (vjere, govora, pisanja..., op. a.) i ne brinite za naše zdravlje." Odbacivao je tvrdnje marksista da slobode vjere nemaju smisla jer ljudi ne vjeruju u ono što im se ne može dokazati i da sloboda govora ne znači ništa jer je većina onoga što ljudi misle i govore ustvari "ono što misle i govore drugi".

TOTALITARIZAM I SLOBODA

Izetbegović je smatrao da se "bolesno društvo ne može izliječiti šutnjom" i da treba ukazivati da bolest postoji, posebno ako totalitarna vlast ne želi čuti da je upravo ona uzrok društvenih bolesti. O tome je bitno njegovo mišljenje da je "probni kamen jednog društva njegov odnos prema protivnicima (neistomišljenicima), a zatim prema bolesnima, nemoćnima, starima", a da su "ove kategorije tamo gdje humanizma uopće nema, u utopiji, osuđene na uništenje. Možda ne izričito, ali to se podrazumijeva. Njih tamo nema".

Stanje totalitarizma, diktature i neslobode, kako je smatrao Izetbegović, ima uporište u društvenim i političkim ustanovama, ali ne samo tu "nego i u samom čovjeku, u njegovoj karakternoj strukturi",

Ukazao je da je u prirodi totalitarnih režima da “brzo shvataju da glupi, nesposobni i plašljivi ne predstavljaju opasnost, pa ih podržavaju i hrabre”. Dakle, za totalitarne režime opasnost su pametni, inteligentni, hrabri ljudi koji traže slobodu i demokratiju. Vjerovatno je, aludirajući na taj društveni problem u uvjetima totalitarizma, Izetbegović citirao njemačkog fizičkog teoretičara Alberta Einsteina: “Da bi se ponašalo uredno i pokorno kao stado ovaca, mora se prije svega biti ovcom”

zato što sloboda nije “nešto što se samo po sebi razumije ili shvata kao vrijednost”, već da ljude “treba učiti ili pozivati slobodi” jer ima onih za koje je “sloboda suvišan teret”. U vezi s takvom sklonošću čovjeka, ukazao je na stavove američkog psihoanalitičara i socijalnog psihologa, njemačkog porijekla, Ericha Fromma da su u Njemačkoj tridesetih godina 20. stoljeća “milioni ljudi žudjeli da se odreknu slobode isto onako kako su nekada njihovi očevi željeli da se bore za nju”. Takvo stanje nastaje u sistemima gdje je totalitarizam doveden do krajnjih radikalnih posljedica uništavanja uvjeta za slobodu, pa su “izgledi na otpor i izmjenu stanja svedeni na minimum” uz pojavu “rezignacije (...) i prihvatanja takvog stanja stvari”.

Kao primjer u tom pogledu naveo je stanje u Poljskoj 1985. godine, kada je uslijedilo “okretanje” od progresivnog pokreta “Solidarnost”, ali “ne zbog odbacivanja pokreta kao takvog nego zbog gubitka nade da se i poslije desetak godina otpora može bilo šta izmijeniti, a da bi svaki nasilan pokušaj završio daljim pogoršavanjem stanja (naprimjer, izravnom sovjetskom okupacijom, poput one u Češkoj)”. U takvim uvjetima radikalne ugroženosti slobode, po objašnjenju psihologa, “potisnuti osjećaj mržnje pretvara se u prihvatanje, pa i slijepo obožavanje” jer se diktatori “ne zadovoljavaju samim odsustvom otpora”, već zahtijevaju “da ih se veliča i slavi i obično uspijevaju u tome”. Tako se događa da se ljudi odreknu slobode, te podvrgnu diktaturi i poniženjima. Tu vrstu “prilagođavanja” Izetbegović je smatrao “negacijom vlastitog ‘ja’”, odnosno to je “prisiljavanje da želiš ono što moraš (...), da tuđe mišljenje i ukus prihvatiš kao vlastiti”. Ta vrsta manipulacije blaža je od one manipulacije “kada više ne primjećuješ da su to tuđa mišljenja i ukusi, ili počneš da se obmanjuješ da su ona tvoja vlastita”.

U dubljim razmatranjima o sili totalitarnih sistema Izetbegoviću se dopalo objašnjenje poljskog književnika, dobitnika Nobelove nagrade Czesława Miłosza o sklonosti čovjeka da svoju totalnu nemoć

pred vladajućim silama koje ga ugrožavaju, koje on u osnovi mrzi, ispolji pretvaranjem tih sila u objekt divljenja, jer čovjek nema drugog spasa, pa onda te sile sebi “pripitomljuje”, da bi ih “umilostivio”, kako je zaključio i srpski pisac, filozof i književni kritičar Nikola Milošević u *Predgovoru* za djelo poljskog nobelovca Miłosza. Izetbegoviću se dopalo što nobelovac Miłosz “pokušava dokučiti individualne faktore koji ljude čine pogodnim za prihvatanje jednog totalitarnog sistema”, pa je o tome konstatirao da “primitivni ljudi nisu obožavali svoje bogove iz ljubavi i poštovanja”, već da su u njima bile “oličene sile” kojima su primitivni ljudi bili “izloženi na milost i nemilost”, da, savladan “strahom, primitivac pokušava da te sile umilostivi, on im nudi svoje pokoravanje, divljenje, obožavanje”, te da “isto to čine ljudi danas pred svemoćnom vlašću (...), pokoravaju se ne iz poštovanja i dobre volje nego iz osjećanja potpune nemoći pred njenim čudima”.

Ukazao je da je u prirodi totalitarnih režima da “brzo shvataju da glupi, nesposobni i plašljivi ne predstavljaju opasnost, pa ih podržavaju i hrabre”. Dakle, za totalitarne režime opasnost su pametni, inteligentni, hrabri ljudi koji traže slobodu i demokratiju. Vjerovatno je, aludirajući na taj društveni problem u uvjetima totalitarizma, Izetbegović citirao njemačkog fizičkog teoretičara Alberta Einsteina: “Da bi se ponašalo uredno i pokorno kao stado ovaca, mora se prije svega biti ovcom.”

SLOBODA IZRAŽAVANJA MISLI

Objasnio je da se uništavanje osjećaja ljudi prema svojoj slobodi događa kao u hipnozi u kojoj “sugerirane misli i osjećanja, koja nemaju objektivne osnove” ljudi “doživljavaju kao vlastita mišljenja i osjećanja” što se postiže putem medija pod kontrolom diktatora, totalitarista. To je “masovna hipnoza koja se postiže upornim ponavljanjem nekih mišljenja i stavova” po volji diktatora. Tako se ljudi adaptiraju na okolnosti svoje nesreće nastale gubitkom prave slobode. Put za izlazak iz tog stanja jeste dugotrajan i težak, pun patnji i stradanja.

To su stanja u kojima je kod ljudi, uslijed propagande diktatorskih režima, uništen osjećaj da imaju vlastito mišljenje, a “pravo na izražavanje mišljenja značajno je jedino” ako je čovjek “u stanju da ima vlastito mišljenje”. Tako je ukazao da totalitarizam i diktatura uništavaju pretpostavke da ljudi imaju vlastito mišljenje, pa, kada unište te pretpostavke, da su onda ljudi usmjereni samo na ono mišljenje koje nameće totalitarna propaganda. U tom pogledu, ilustrativno je Izetbegovićev ukazivanje na propast “republikanske misli” Rimljana, kada je “narod bio spreman za ropstvo” jer nije mogao “da zamisli Rim bez careva”.

Smatrao je da nametnutog mišljenja ima i u zapadnim demokratijama, ali da se to stanje ne može izjednačiti sa “zabranom izražavanja bilo kakvog drugačijeg mišljenja u zemljama socijalističkog lagersa”, jer između ta dva stanja praktično postoji “velika razlika”. Ukazao je da je pozicija “građanina neke totalitarne države, gdje se servira samo jedno mišljenje, a svako drugo progoni i onemogućuje”, drugačija od pozicije građanina u zapadnim demokratijama, gdje se mišljenje nameće, ali se dozvoljava pluralizam mišljenja. Ustvari, Izetbegović je nijansirao različite uvjete ostvarivanja slobode izražavanja mišljenja, ukazujući da je i zapadna demokratija u tom smislu ograničena. Drastičnije ugrožavanje slobode mišljenja jeste u “zemljama socijalističkog lagersa”, gdje dugotrajna zabrana izražavanja mišljenja proizvodi tešku posledicu da u životu individue sasvim “iščezava vlastito mišljenje”.

Prihvatao je stavove drugih mislilaca da “ljude treba pozivati i učiti slobodi kao svemu što je više i plemenitije”, da sloboda “nije prirodno nego kultivisano stanje”, ali da bi nažalost mnogi slobodu “lahko zamijenili za sigurnost i uživanje”. To su obilježja i demokratije i slobode s obzirom na to da ih je Izetbegović razmatrao u međusobnoj uvjetovanosti. Što god je napisao i rekao o slobodi, odnosilo se na demokratiju, i obratno.

CENZURA I SLOBODA

U demokratskim i slobodarskim teznjama osporena je namjera “totalitarnih društava” da obrazovanje i odgoj po njihovoj ideološkoj i političkoj volji budu “uniformisani” jer ih u “jednoobraznosti” lakše “kontroliraju” i njima “manipuliraju”. Izetbegović je ukazao na “besmisao” čuvenog trakta engleskog književnika Johna Miltona o slobodi štampe 1644. godine, po kome “cenzura pretpostavlja da je cenzor pametniji od pisca”. O tome je Izetbegović zaključio da “cenzura ponižava pisca, čitaoca, a i samog cenzora”, što znači da je bio protiv bilo kakve i bilo čije cenzure.

Izetbegović je bio mišljenja da “prava demokratija nije samo vladavina većine”,

ističući da je “demokratija zaštita manjine”, isto kao što je “pravo zaštita slabijeg”. Dakle, kako god pravo treba štititi slabije, tako demokratija treba štititi manjinu.

VIŠEPARTIJSKA DEMOKRATIJA, SLOBODA I SMJENJIVOST VLASTI

Bio je mišljenja da svaka vlast treba biti smjenjiva, pa je ukazao da “Britanci vjeruju da treba pravovremeno mijenjati ne samo neuspješnu nego i uspješnu vladu – jer će ili postati neefikasna, ili će se osiliti. Ne valja ni jedna vlada koja se usjedi – tako misle Britanci”. U tom smislu, Izetbegoviću je bio zanimljiv stav britansko-američkog filozofa i književnika Thomasa Painea (1737–1809): “Vlada, čak i kad je najbolja, samo je nužno zlo, kad je pak loša – nesnosno zlo.” Pomenio je da je parlament u Engleskoj “ograničio vlast monarha, ali monarhiju nije ukinuo”, za razliku od francuskog parlamenta, koji je “vjerovao da se mogao osigurati protiv monarhije samo uništivši je”, te da se u toj razlici Engleza i Francuza “radi o dva različita duha”.

Dopao mu se stav austrijsko-britanskog filozofa Karla Poppera (Sir Karl Raimund Popper, 1902–1994.) da postoje “samo dva oblika države: onaj u kome je moguće smijeniti vladu glasanjem i onaj u kome to nije moguće”. Izetbegović je bio mišljenja da je taj Popperov stav o smjenjivosti najvažniji kriterij za ocjenu “da li je neki sistem demokratski ili nije”, jer “tamo gdje je vlast konstituirana da je smjenjivost teoretski i praktički onemogućena, riječ je o diktaturi i tiraniji”, zaključujući da je “pitanje smjenjivosti važnije od pitanja ko vlada, desnica, ljevica, radnici, kapitalisti itd., čime se često zamajavamo”, a da je svaka vlada “koju je moguće smijeniti veoma motivirana da se ponša tako da ljudi budu

zadovoljni njome. I obrnuto: i najbolja vlast će se iskvariti ako nije smjenjiva, jer nema motivacije da ostane dobra”.

Iako je uočavao ograničenja višepartijske demokratije u zemljama Zapada, zalagao se za takvu demokratiju u kojoj su se kroz historiju udomačili pojmovi *desnica* i *lijevica*. Objasnio je porijeklo tih pojmova, ukazujući na činjenice da je “vezano za debate oko ustava u francuskoj skupštini 1789”, jer su tada “zagovornici velikih ovlaštenja kralja sjedili desno od predsjednika, dok su zagovornici većih ovlaštenja parlamenta i ograničenja kraljeve vlasti sjedili lijevo”, te da je ta podjela “kasnije zadobila opće značenje, s tim da su lijevi bili oni koji traže promjene, a desni *status quo*”, uz napomenu da, pored navedenog, “podjela lijevi-desni ima više značenja”.

Objasnio je da su zablude vrlo štetna pojava koja od individualnih prelazi ponekad i ponegdje u zablude društva, pa se ne razlikuje “mašta od stvarnosti, istina od priče, san i java, prošlost i sadašnjost”, ali da takve zablude mogu biti “plemenite vrste” kao što su bile zablude Don Kihota, glavnog lika u romanu iz 17. stoljeća španskog autora Miguela de Cervantesa Saavedre.

Totalitarni režimi ne trpe demokratske institucije. Kad dođu na vlast, ako postoje takve institucije, oni ih ignoriraju. O tome je Izetbegović naveo primjer kako su nacisti dolaskom na vlast 1933. godine, rušeći Vajmarsku republiku nastalu nakon Prvog svjetskog rata 1918, govorili da je “vajmarski parlament obična brbljaonica (parlament-brbljaonica), a diskusije u njemu isprazne brbljarije”.

U polemici o posrednoj i neposrednoj demokratiji, odnosno o pristalicama “posrednih izbora” i njihovim protivnicima, Izetbegović se zalagao za neposrednu

demokratiju, da što veći broj ljudi ima utjecaj na društvena i politička zbivanja i procese. Zato je pominjao stav francuskog revolucionara Saint-Justa da je u “Konvenciji” u polemici sa pristalicama posrednih izbora izjavio: “Onaj ko nije izabran neposredno od strane naroda ne predstavlja ga”. U istom smislu dao je za pravo onima koji su posredne izbore nazivali “demokratijom bez naroda”.

Odnos manjine i većine u politici Izetbegović je smatrao važnim pitanjem demokratije, u kojoj je bitno kakva je i većina i manjina, pa je o tome uvažavao mišljenje španskog filozofa i esejiste Ortega Y Gasseta (1883–1955) da “manjina vodećih u jednom narodu ne smije da bude ni premalena ni prevelika” jer, ako je “premalena, ona je nemoćna da usmjeri većinu u željenom pravcu”, a, ako je “prevelika, ona se izdijeli i počne da se bavi sama sobom, iscrpljujući se u međusobnim rivalstvima i sukobima”. To je mišljenje Izetbegović smatrao relevantnim jer je Gasseta bio s iskustvom Španije pod utjecajima ideja i monarhizma i republikanizma i diktature.

NAROD NIJE “MASA”

U političkoj komunikaciji često se koriste riječi *narod* i *narodna masa*, ali je u tim pojmovima Izetbegović uočavao suštinske i duboke razlike. Objasnio je da se narod “degradira” ako se naziva *masom* jer je narodna masa ono što ostane ako se narodu oduzme “svijest” da je “masa ljudi bez ideala (...), bez svijesti o nečem višem i zajedničkom, često i bez zajedničkog imena”, a da “narod ima ideale”. Slično je komentirao riječi *provincijalac* i *malograđanin*. Smatrao je da je te riječi pogrešno tretirati kao “geografske pojmove” jer su izraz “stanja duha”, a ne geografije. ■

Adresa:
Butmirska cesta bb,
71210 Ilidža

tel: +387 33 777 030
fax: +387 33 777 031
mail: info@velbos.ba
www.velbos.ba

VAŠ PARTNER U GRADNJI

**Lejla Akšamija, profesorica
matematike i informatike,
penzionirana direktorica
Prve bošnjačke gimnazije,
kćerka Alije Izetbegovića**

ZNALA SAM DA MOJ OTAC NE PRIPADA ONOJ VRSTI LJUDI KOJI GUBE HRABROST I SKLANJAJU SE USTRANU

Tokom deset dana putovao je dva puta u Sjedinjene Američke Države, a kada bih ga nakratko vidjela, uglavnom je bio zamišljen. Želio je narodu donijeti mir, ali je očito bio svjestan da taj mir ne može donijeti i pravdu. Progutao je tu gorku pilulu i nedugo nakon Dejtonskog sporazuma otac je počeo dobivati vidne srčane aritmije i završio je u bolnici s dijagnozom srčanog infarkta. Živio je još osam godina i svjedočio kakvu nam je kompliciranu državu ostavio Dejtonski sporazum, ali se nadao da će naredne generacije, u želji za prosperitetom, normalizirati život i funkcionalnost svoje države

Razgovarao: Filip Mursel BEGOVIĆ

Lejla Akšamija, kćerka Alije Izetbegovića, rođena je 1950. godine u Sarajevu, gdje je završila Drugu gimnaziju i Prirodno-matematički fakultet. Radila je kao programer u IPSA-i i "Energoinvestu". Zatim je zaposlena kao profesorica u sarajevskim srednjim školama, u Prvoj gimnaziji, Medicinskoj školi i Zubozdravstvenoj školi. Jedan dio ratnog perioda devedesetih godina 20. stoljeća provodi u Konzulatu Bosne i Hercegovine u Istanbulu, gdje radi na povjerljivoj pošti i organizira eksteritorijalnu školu u kampu s 3.000 bosanskohercegovačkih izbjeglica. Drugi dio svog radnog vijeka provela je

u Prvoj bošnjačkoj gimnaziji. S timom koji je osnivao ovu obrazovnu instituciju od samih početaka radi na izgradnji gimnazije i nastavnog procesa, kao i na uvođenju Cambridge sistema. Na mjestu direktorice dočekuje penziju. Majka je dvije kćerke i ima četvero unučadi. Za *Stav* govori o svom rahmetli ocu, pokretanju Prve bošnjačke gimnazije i historiji koja se dešavala pred njenim očima.

STAV: Možete li nam približiti period nakon izlaska Vašeg oca iz zatvora? Govori se o nevjerovatnoj brzini odigravanja historijskih događaja. Koja su Vaša sjećanja na period uoči prvih višestranačkih izbora u BiH?

AKŠAMIJA: Ponekad se čini da se neki datumi u našim životima ne podudaraju sasvim slučajno. Sjećam se da je otac izašao iz fočanskog zatvora 25. novembra 1988. godine, a samo dvije godine kasnije, baš na taj isti datum – Dan državnosti BiH – otišao na sastanak sa sedmočlanim Predsjedništvom koje je izabrano na prvim višestranačkim izborima 18. novembra 1990. godine.

Tokom te dvije godine veoma je uživao u društvu svoje porodice, upoznao se i družio s unučicama koje su se rodile u vrijeme njegovih zatvorskih godina. Međutim, na evropskoj političkoj sceni dešavale su se neočekivane stvari. Rušenje Berlinskog zida 1989. godine najavilo je kraj totalitarnim komunističkim režimima i zaprijetilo miru na jugoslavenskom tlu. Liberalna štampa donosila je ideje o promjeni komunističkog sistema. Režim se branio osuđujući secesionističke namjere koje su dolazile iz Slovenije i Hrvatske. Sve je ispočetka djelovalo slobodarski i osvježavajuće.

Nažalost, odgovor nacionalista, prvo iz Beograda, a zatim iz Zagreba, zaljuljao je političku scenu Jugoslavije. Otac mi je sve češće izgledao zamišljen i zabrinut – primijetila sam da je zaplakao jedne večeri dok je gledao vijesti o izbjeglicama iz Pakraca. Njegov idealizam susreo se s okrutnim djelima pobješnjelog nacionalizma, koji je sve više ličio na sramni pakt Cvetković-Maček o podjeli BiH i raseljavanju naroda. Znala sam da moj otac ne pripada onoj vrsti ljudi koji gube hrabrost i sklanjaju se ustranu kada politička situacija traži lidere. U to vrijeme muslimanski narod je trebao svoje intelektualce. Znam da je pokušavao animirati neke od poznatih imena. Nažalost, kod njih nije bilo hrabrosti jer je još uvijek bio na snazi zakon koji je zabranjivao političko djelovanje izvan Saveza komunista. Tako je Alija ponovo rizikovao agitirajući na cijelom teritoriju Jugoslavije za osnivanje stranke

koja će predstavljati Muslimane i one građane koji bi se slagali s programskim ciljevima pokreta. Za osnivanje Stranke demokratske akcije (SDA) okupio je četrdeset uglednih građana, profesora, ljekara, umjetnika i studenata koji su bili spremni rizikovati svoju slobodu. Proklamirajući šesnaest osnovnih principa *Deklaracije SDA*, Alija je na veličanstven način svjedočio slobodu političkog djelovanja na Osnivačkoj skupštini u "Holiday Innu" u Sarajevu 26. maja 1990. godine. Svoje izlaganje završio je riječima: "Džinovski pokušaj stvaranja 'raja na zemlji' bez Boga i čovjeka, pa i protiv Boga i čovjeka, završio je potpunim neuspjehom."

Gledala sam ljude kako plaču od sreće i ponosa jer se historija dešavala pred našim očima! Znali smo da stavovi izneseni u *Programskoj deklaraciji* na neki način najavljuju i tešku borbu za položaj muslimanskog naroda, ali i za BiH.

STAV: Kako ste se nosili s pojačanom pažnjom javnosti? Naime, napadi na porodicu Izetbegović nisu do danas stali. Podvaljuju se nevjerovatne konstrukcije, Vašeg oca se i dan-danas optužuje za nevjerovatna djela. Primjerice, da je bio pripadnik Handžar divizije, da je *Islamsku deklaraciju* ugradio u Statut SDA, da je bio kosovac itd., itd.

AKŠAMIJA: Pa na neki način sam navikla na pomisao da bi me neki ljudi posmatrali kao kćerku zatvorenika, a kasnije kćerku predsjednika. Nastojala sam svojim načinom života i odnosom prema ljudima steći njihovo povjerenje. Mislim da nisam izgubila prijatelje, ali ono na šta se nikad nisam navikla jesu laži i konstrukcije, naprimjer, ta o Handžar diviziji ili izjednačavanju *Islamske deklaracije* i *Programske deklaracije SDA*. Moj otac nikada nije bio pripadnik Handžar divizije. On je bio član organizacije "Mladi muslimani",

koja je u svom programu imala kulturni preporod muslimana. Da je Alija pripadao Handžar diviziji, komunistička vlast bi ga 1946. godine osudila za to, a ne bi morala izmišljati njegovo političko djelovanje protiv države.

Otac mi je sve češće izgledao zamišljen i zabrinut - primijetila sam da je zaplakao jedne večeri dok je gledao vijesti o izbjeglicama iz Pakraca. Njegov idealizam susreo se s okrutnim djelima pobješnjelog nacionalizma, koji je sve više ličio na sramni pakt Cvetković-Maček o podjeli BiH i raseljavanju naroda. Znala sam da moj otac ne pripada onoj vrsti ljudi koji gube hrabrost i sklanjaju se ustranu kada politička situacija traži lidere. U to vrijeme muslimanski narod je trebao svoje intelektualce

Onaj ko postavlja jednakost između *Islamske deklaracije* i *Programske deklaracije SDA*, taj potcjenjuje svoje sljedbenike jer ih smatra nepismenim ili lijenim ljudima koji nisu u stanju pročitati i zaključiti da se *Islamska deklaracija* odnosi na islamski svijet, a *Programska deklaracija SDA* je osnivački akt stranke, platforma kojom se samo možemo ponositi jer proklamira ljudske slobode, zaštitu manjina, vladavinu zakona i očuvanje BiH kao cjelovite i zajedničke države njenih naroda i građana bez majorizacije.

Osim toga, neki mediji zjurado tvrde da Alija Izetbegović nije upozoravao na mogućnost rata, međutim, njegovo obraćanje na 1. kongresu SDA 29. novembra 1991. godine ukazuje na to da je on pokušao osvijestiti susjede koji su pokazivali aspiracije prema teritoriji BiH, šaljući im poruku šta će se desiti ako zametnu rat u Bosni i Hercegovini: "Rat u današnjoj Bosni bi bio totalni rat. [...] Armija šparta Bosnu uzduž i poprijeko, [...] a neki novi kartografi potpuno lišeni svijesti da sjede na buretu baruta iscrtavaju neke nove karte i naveliko dijele Bosnu. [...] Ako bure baruta eksplodira, nestat će sve u dimu i sramoti, i kartografi, i generali, i sve stranke, i sve vođe, svi zakoni i institucije, i najveći dio onoga što je na ovom prostoru godinama izgrađeno mukotrpnim radom desetina generacija. Pošto imaju nesreću da su neuništivi, ostat će samo tri iskravljena i poražena naroda, izbezumljena i srozana na granice barbarstva."

STAV: Međutim, bez obzira na sve napade, bez sumnje, ugled i ostavština Alije Izetbegovića u narodu nisu poljuljani. Naime, bez obzira na trud osporavatelja, njegov ugled ne hlapi, zar ne?

AKŠAMIJA: Veliki broj nagrada i priznanja, koje su došle i s Istoka i sa Zapada, svjedoči o ugledu koji je Alija Izetbegović zaslužio svojom principijelnošću i dosljednošću. Ono što je ključno kod jednog čovjeka, u ovom slučaju političara Alije

Izetbegovića, jeste upravo dosljednost, odnosno sklad između onoga što je govorio, pisao i toga kako je djelovao kao osnivač političke stranke, predsjednik Predsjedništva u ratu i miru i vrhovni komandant oružanih snaga tokom rata.

Da je bio dosljedan i pravičan, dobro znaju i oni koji permanentno pokušavaju oboriti njegov autoritet. Jasno je zašto to rade neprijatelji Bosne i Hercegovine! Jer, ako bošnjački narod poštuje vođu kao što je bio Alija, onda i bošnjački narod zaslužuje poštovanje i s njim se mora računati kada je riječ o državotvornosti Bosne i Hercegovine. No ako se bosanskom narodu svakodnevnim lažima, omalovažavanjem Izetbegovićeve ličnosti i podvalama podriva njegov autoritet, tada će vremenom većina mladih ljudi zaboraviti na historijske činjenice da je u teškom vremenu, dok su civili protjerivani i ubijani, žene i djevojčice silovane, predsjednik Izetbegović sjedao za pregovarački stol licem u lice s vođama tih hordi jer se nadao da će tako skrenuti pozornost svjetske javnosti da pomognu državi koju su priznali i narodu kojem su nametnuli embargo na oružje.

Ja se ipak nadam da bosanski narod neće podleći toj permanentnoj medijskoj kampanji i da će buduće generacije koje budu čitale njegove knjige, a koje su prevedene na više od deset svjetskih jezika, upoznavati ličnost i borbu Alije Izetbegovića kako bi sami donijeli sud o njegovom intelektualnom i političkom naslijeđu.

STAV: Sjećate li se perioda tokom potpisivanja Dejtonskog sporazuma? Kakve je dileme imao Alija Izetbegović?

AKŠAMIJA: Tih dana sam ga rijetko viđala jer je imao mnogo sastanaka i dogovora oko uvjeta koje naša strana mora postaviti da bi se dogovorio što pravedniji mir koji su željno čekali svi normalni ljudi. Tokom deset dana putovao je dva puta u Sjedinjene Američke Države, a kada bih ga nakratko vidjela, uglavnom je bio zamišljen. Želio je narodu donijeti mir, ali je očito bio svjestan da taj mir ne može donijeti i pravdu. Progutao je tu gorku pilulu i nedugo nakon Dejtonskog sporazuma otac je počeo dobivati vidne srčane aritmije i završio je u bolnici s dijagnozom srčanog infarkta. Živio je još osam godina i svjedočio kakvu nam je kompliciranu državu ostavio Dejtonski sporazum, ali se nadao da će naredne generacije, u želji za prosperitetom, normalizirati život i funkcionalnost svoje države.

Zabrinut za stabilnost i budućnost BiH, poručio je svim građanima: Ljubavi prema narodu kome pripadamo pridružimo ljubav prema domovini koja nam je zajednička. Čini mi se da je namjerno

upotrijebio izraz *domovina* umjesto *država* jer je domovina ono mjesto pod suncem gdje smo ugledali ovaj svijet; to je ono dvorište, bašča ili grad u kome smo se igrali, družili, voljeli, jeli baklave i šarena jaja, a svako se molio Bogu kako ga je njegova majka naučila, dok nije onaj sa strane oružanom agresijom pokušao uništiti to biće Bosne.

STAV: Aliji Izetbegoviću često su zamjerali preveliku angažiranost obitelji u sferi političkog. No Goran Milić na jednom je okruglom stolu primijetio da je predsjednik bio okružen labilnim karakteristikama, ali i špijunima. Rekao je tada da je bilo logično da se posluži najpovjerljivijima, svojim sinom i kćerima. Slažete li se s ovom ocjenom?

AKŠAMIJA: Kada je otac došao na dužnost predsjednika, nikoga od tadašnjih službenika nije otpustio. Zadržao je sekretaricu koju je zatekao, sve savjetnike, kao i generalnog sekretara. Sasvim je bilo normalno da predsjednik, kao svog prvog saradnika, ima osobu od punog povjerenja. Njegova kćerka Sabina bila je dobar prevodilac za engleski i francuski jezik, a Bakir je u kabinet došao tek nakon što je Sabina otišla s te dužnosti jer je imala dvoje male djece.

STAV: Na nedavnoj 25. godišnjici pokretanja Bošnjačke gimnazije prisjetili ste se da je ideja ove obrazovne institucije bila da se kulturom i obrazovanjem bori protiv uništenja. Dakle, dok traje oružana borba, pokazuje se svijest o vrlini, pokazuje se suštinski razlog za što se bori, šta se čuva, zar ne? U protoku vremena kao da smo te razloge, a tiču se kulture i obrazovanja, zapostavili.

AKŠAMIJA: Još prije 1992. godine predavala sam u tri srednje škole. Kako su godine prolazile, moje razočarenje je bilo sve dublje jer se u školskom ambijentu osjećala dekadencija i nemar. Opće rasulo države i društva utjecalo je na odgoj i obrazovanje mladih ljudi. Četiri godine opsade Sarajeva doprinijele su volji i želji

prosvjetnih radnika da se obrazovanje obnovi i modernizira. Morali smo nadoknaditi sve što je u ratu izgubljeno. Mi smo željeli odgajati slobodne, misleće ljude koji će htjeti, znati i umjeti, kako je govorio naš profesor Mehmedalija Hadžić. Budući intelektualac morao bi prvenstveno da poznaje i poštuje one vrijednosti koje baštini njegovo društvo, a zatim da pomjera granice znanja.

U to vrijeme, aktivno znanje engleskog jezika i softverskih oruđa postalo je imperativ. Zato smo uveli Međunarodni program Cambridge, koji je istovremeno bio dobra prilika za stručno usavršavanje nastavnika. Na taj način smo učenicima ponudili nastavne programe i metode koje su imali njihovi vršnjaci u svijetu. Tako je Prva bošnjačka gimnazija postala lider u obrazovanju, kako u svojoj državi, tako i u regiji, i odgovorila na zahtjeve modernog vremena ne zapostavljajući predmete koje je zahtijevao domaći nastavni program za gimnazije.

STAV: Slogan Bošnjačke gimnazije jeste "Natjecati se u dobru" i ideja je Vašeg rahmetli oca. Dakle, na vrhuncu rata njega inspirira kur'anski imperativ plemenitosti, a ne inat. Ime Bošnjačka gimnazija, ime koje neki danas smatraju

reliktom jednog vremena, ime koje je nekima smetnja, ime koje se dosljedno osporava. Zašto se sramimo vlastitosti i do koje su mjere zapostavljene ideje koje je pronosio Vaš otac?

AKŠAMIJA: Ne sramimo se svi vlastitosti. Činjenica je da postoje ljudi koji bi da nekako pobjegnu iz svoje kože, iz okruženja u kojem su rođeni, vjerovatno zbog kompleksa koje su stekli u djetinjstvu. Pa kada i završe visoke škole, steknu doktorate, stalno pokušavaju dodvoriti se onome što nije ni nalik ambijentu u kome ih je odgajala njihova porodica. Moj otac je bio vjernik. Slobodarska i nenametljiva vjera koja je prožimala cijelo njegovo biće reflektirala se na sve što je radio. Ja sam je doživljavala kao ugodnu sunčevu svjetlost. Nije me sputavala, nego lagano i suptilno usmjeravala. I danas, kada nađem vremena pa pročitam neke njegove tekstove, uvijek i nanovo me zadivi i fascinira njegovo filozofsko promišljanje vjere, slobode, svrhe ljudskog postojanja. Ima toga mnogo, ali evo jedne rečenice koja ima i dimenziju hrabrog i neobičnog pristupa odgoju: "Vjerovati i činiti dobro – ta dva velika i neoboriva zakona ljudskog života, zapisana u Kur'anu na bezbroj mjesta, ali i u srcima svih ljudi, nalaze se ispred svih molitvi, postova, milostinja, hodočašća, obreda. Tek ako njih poštujemo i slijedimo, ako, dakle, vjerujemo i činimo dobro, mi smo muslimani." Poruka koju nosi slogan Prve bošnjačke gimnazije, a koju nam je predložio Alija Izetbegović, dio je rečenice iz Kur'ana kojom Bog poručuje ljudima da je svrha njihovog života da se natječu u činjenju dobra.

STAV: Uz kulturu i obrazovanje, spominjete i vjeru. Poprilično hrabro s obzirom na to da je ona postala tabu tema, da se u javnosti sve češće spominje kroz suprotstavljanje, da se tretira kao otpad iz društva, anahronizam. Alija Izetbegović umio je naći sredinu, dokazao je da je moguće kombinirati praktičnog vjernika s državljaninom koji je na čelu sekularnog društva. Jeste li uspjeli dokučiti tajnu njegovog osjećaja za mjeru?

AKŠAMIJA: Ja mislim da moj otac nikada nije bio čovjek od skrajnosti. Mnogo je toga pročitao, mnogo je toga doživio, u suštini je volio i poštovao ljude. Njegovo iskreno vjerovanje i širina pogleda usmjerili su ga ka srednjem putu. Iako je kao državnik-musliman bio izložen predrasudama, on je zahvaljujući tom srednjem putu zaslužio poštovanje međunarodne zajednice i ostao u historijskom sjećanju kao jedan od vitezova koji je branio hiljadugodišnji kontinuitet države Bosne i Hercegovine. ■

Veliki broj nagrada i priznanja, koje su došle i s Istoka i sa Zapada, svjedoči o ugledu koji je Alija Izetbegović zaslužio svojom principijelnošću i dosljednošću. Ono što je ključno kod jednog čovjeka, u ovom slučaju političara Alije Izetbegovića, jeste upravo dosljednost, odnosno sklad između onoga što je govorio, pisao i toga kako je djelovao kao osnivač političke stranke, predsjednik Predsjedništva u ratu i miru i vrhovni komandant oružanih snaga tokom rata

Mogli ste dobiti bilo šta u svijetu u ime Bosne

DIPLOMATSKJE AKTIVNOSTI ALIJE IZETBEGOVIĆA REZULTIRALE SU PRIZNAVANJEM NEZAVISNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE

U martu 1991. godine austrijski zvaničnici pozvali su Izetbegovića na konferenciju o manjinama koja se održavala u Beču. Prema Izetbegovićevim zapisima u djelu *Sjećanja*, ovaj poziv i sastanak s predstavnicima Republike Austrije, koji je održan 25. marta 1991. godine, može se smatrati za početak zvanične bosanske diplomatije, kojoj je, iako je bila na svom početku, bila čast biti gost Austrije. Aliju Izetbegovića tada je primio tadašnji predsjednik Republike Austrije, gospodin Kurt Waldheim, a Izetbegović je tada imao priliku i upoznati se s ministrom vanjskih poslova ove zemlje Aloisom Mockom

Piše: Admir LISICA, naučni radnik-
istraživač u JU Muzej "Alija Izetbegović"

Fotografije: JU Muzej "Alija Izetbegović"

U toku svog izuzetno plodonosnog života Alija Izetbegović obnašao je mnogobrojne značajne uloge, koje su mu se nekad nametale bez da je imao priliku odabrati da li ih želi ili ne. Takav slučaj sasvim je sigurno s ulogom vrhovnog komandanta odbrane Bosne i Hercegovine koju je obnašao uslijed agresije na Bosnu i Hercegovinu, ali i predvodnika bosanskohercegovačkog diplomatskog tima tokom ratnih godina. Kada je riječ o diplomatskom putu predsjednika Alije Izetbegovića, posebno je zanimljiv period neposredno prije i za vrijeme agresije na međunarodno priznatu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu. Svega nekoliko mjeseci nakon osnivanja Stranke demokratske akcije (SDA) u maju 1990. godine, Alija Izetbegović otišao je tokom predizborne kampanje u posjetu ograncima stranke u Sjedinjene Američke Države i u Kanadu. Osim kontinuiranih sastanaka s vodećim figurama u bošnjačkoj dijaspori, Izetbegović je period proveden u Sjevernoj Americi iskoristio i za informiranje o potencijalu

dijasporu u pogledu lobiranja u diplomatskim krugovima.

Naime, jedan od najistaknutijih tadašnjih bošnjačkih intelektualaca u Sjevernoj Americi Bećir Tanović imao je uvid u trenutnu političku situaciju te izrazio dobre kontakte, baš kao i dr. Nedžib Šaćirbegović, jedan od domaćina i vodiča Aliji Izetbegoviću tokom turneje. Muhamed Šaćirbegović, Nedžibov sin, također je bio visokoobrazovan i u velikoj mjeri informiran o političkim procesima, što će se nekoliko godina kasnije potvrditi njegovim direktnim angažmanom

u bosanskohercegovačkom diplomatskom timu. Putovanje u Sjevernu Ameriku bilo je veoma važno za Aliju Izetbegovića, o čemu je detaljno pisao u svojoj knjizi *Sjećanja*. Nakon pobjede na prvim demokratskim izborima u Jugoslaviji, Izetbegović je izabran za člana Predsjedništva, a da je svaki trenutak koristio za jačanje položaja Bosne i Hercegovine, bilo unutar Jugoslavije ili kasnije kao nezavisne države, dokaz su njegove izuzetno učestale diplomatske aktivnosti.

U martu 1991. godine austrijski zvaničnici pozvali su Izetbegovića na konferenciju

o manjinama koja se održavala u Beču. Prema Izetbegovićevim zapisima u djelu *Sjećanja*, ovaj poziv i sastanak s predstavnicima Republike Austrije, koji je održan 25. marta 1991. godine, može se smatrati za početak zvanične bosanske diplomatije, kojoj je, iako je bila na svom početku, bila čast biti gost Austrije. Aliju Izetbegovića tada je primio tadašnji predsjednik Republike Austrije, gospodin Kurt Waldheim, a Izetbegović je tada imao priliku i upoznati se s ministrom vanjskih poslova ove zemlje Aloisom Mockom. Mock je u ratnim godinama svrstan među velike prijatelje države Bosne i Hercegovine i njenog naroda. Za svoje zasluge i zagovaranje među svjetskim zvaničnicima za bosansku stvar Alois Mock nagrađen je nakon

završetka agresije od strane predsjednika Alije Izetbegovića prestižnim državnim priznanjem – Ordenom časti Zmaja od Bosne.

U narednim godinama Austrija je aktivno radila na pomaganju Bosne i Hercegovine, ali i na pomoći pristiglim bošnjačkim izbjeglicama, koje su im se za gostoprimstvo odužile integriranjem i jačanjem austrijskog društva. Svega nepuna dva mjeseca nakon zvanične posjete Beču, predsjednik Izetbegović otputovao je na poziv iranske administracije u posjetu u Teheran. Koliko je ova posjeta ostavila utisak na predsjednika, govore i njegovi zapisi o svečanom dočeku na teheranskom aerodromu koji je upriličen njemu i bosanskoj delegaciji. “U Iranu, čije će vojne isporuke u toku

rata odigrati važnu ulogu u odbrani Bosne od agresije, bio mi je priređen izuzetan doček. Na teheranskom aerodromu tog maja 1991. godine bile su postrojene velike jedinice tri roda iranske vojske: pješadije, vazduhoplovstva, a drugi red od više od pedeset diplomatskih predstavnika i drugih zvaničnika stajao je na vrelom podnevnom suncu. Bio sam zatečen i ne znam jesam li se najbolje snalazio.”

Nakon Austrije i Irana, treća zvanična posjeta predsjednika Izetbegovića bila je Republici Turskoj, u kojoj ga je dočekaio tadašnji predsjednik Republike Turske Turgut Özal. U prijateljskoj Turskoj razgovarano je o mnogobrojnim pitanjima, a između ostalih, bilo je razgovora i o Organizaciji islamske konferencije (OIC), čiji će član u narednom periodu postati Republika Bosna i Hercegovina. Da Alija Izetbegović uistinu opravdava epitet državnika koji je vješto znao balansirati odnose na relaciji Istok – Zapad, dokaz je četvrta diplomatska posjeta, koja je uslijedila nakon gostovanja u Austriji, Iranu i Turskoj. Naime, predsjednik Izetbegović posjetio je na poziv američkog State Departmenta Sjedinjene Američke Države, u kojima se sastao s četvericom istaknutih američkih senatora, među kojima je svakako najpoznatiji Bob Dole. Na ovim sastancima u SAD-u razgovarano je o aktuelnom jugoslavenskom pitanju, ali prema riječima Izetbegovića, tadašnja visoka delegacija predsjednika Busha nije pretjerano pokazivala razumijevanje za situaciju u Jugoslaviji. Ipak, Sjedinjene Američke Države pokazale su se u kasnijem periodu kao istaknuti prijatelj Bosne i Hercegovine i njenog naroda.

Kada je riječ o zvaničnim posjetama Alije Izetbegovića Sjedinjenim Američkim Državama, prema istraživanjima dr. Hamze Karčića objavljenim u članku pod nazivom *Diplomatske posjete Alije Izetbegovića Sjedinjenim Američkim Državama 1991–1995.*, Alija Izetbegović posjetio je tokom ratnih godina čak šest puta zvanično Sjedinjene Američke Države, od toga su četiri susreta bila s predsjednikom SAD-a Billom Clintonom. Za jednu mladu nezavisnu državu kakva je tada bila Bosna i Hercegovina veliku stvar predstavlja da u prvim godinama i počecima njenog diplomatskog puta predsjednik Predsjedništva Alija Izetbegović ostvaruje česte kontakte s američkom administracijom.

Znajući da su SAD vodeća svjetska sila, Izetbegović je nastojao zadobiti njihovu naklonost, a često je isticao da su one (SAD) prijateljski raspoložene prema Bosni i Hercegovini. Ovako kontinuirane diplomatske aktivnosti predsjednika Izetbegovića, posebno u ratnim godinama, rezultirale su priznanjem Bosne i Hercegovine od strane svih velikih svjetskih sila, predvođenih svakako Sjedinjenim Američkim Državama, koje se i danas nameću kao glavni partner i saveznik države Bosne i Hercegovine. Analiziranje početnih diplomatskih aktivnosti Alije Izetbegovića i njihovo prezentiranje

javnosti izuzetno je bitno jer u velikoj mjeri potvrđuju nastojanje Izetbegovića da za Bosnu i Hercegovinu na samom početku pridobije što veći broj saveznika u borbi za istinu. Diplomatske aktivnosti koje je provodio neposredno prije agresije na Bosnu i Hercegovinu imale su odjeka u svjetskoj javnosti, a tome u prilog idu rana priznanja Bosne i Hercegovine kao nezavisne države još i prije samog referenduma od strane Republike Bugarske.

Tokom rata bosanskohercegovački diplomatski tim predvođen predsjednikom Izetbegovićem, a u kojem su se posebno isticali svojim doprinosima Haris Silajdžić i Muhamed Sacirbey, stekao je značajan ugled u svijetu, o čemu je Izetbegović govorio na svečanoj sjednici Gradskog odbora SDA 12. januara 1994. godine: "Bosna je dugo vremena bila tema u svijetu i u ime te i takve Bosne mogli ste dobiti bilo šta u svijetu. Ponekad hvale mene i Silajdžića kako uspijevamo vani. Uistinu, svijet je prema nama uslužan, vrata nam se

Da Alija Izetbegović uistinu opravdava epitet državnika koji je vješto znao balansirati odnose na relaciji Istok - Zapad, dokaz je četvrta diplomatska posjeta, koja je uslijedila nakon gostovanja u Austriji, Iranu i Turskoj. Naime, predsjednik Izetbegović posjetio je na poziv američkog State Departmenta Sjedinjene Američke Države, u kojima se sastao s četvericom istaknutih američkih senatora, među kojima je svakako najpoznatiji Bob Dole

svugdje otvaraju, pruža se pomoć Bosni itd. Nije to ni zasluga ni moja ni Silajdžićeva. To je zasluga Bosne, bolje rečeno, dvije stvari vezane za Bosnu – njena patnja i njen otpor."

Da je Bosna i Hercegovina stekla izuzetno poštovanje u vremenu aktivnih diplomatskih aktivnosti Alije Izetbegovića, pokazatelj je i želja pape Ivana Pavla II da posjeti Sarajevo tada, ratne 1994. godine. Ipak, zbog tadašnje situacije i sigurnosne procjene, do posjete je

došlo tri godine kasnije, kada je predsjednik Izetbegović u Sarajevu srdačno dočekaio prvog čovjeka Vatikana. Diplomatski put Alije Izetbegovića izuzetno je zahtjevna i zanimljiva tema koju je potrebno aktualizirati u narednom periodu jer bosanskohercegovačka i regionalna javnost gotovo da i ne znaju o njegovim diplomatskim uspjesima neposredno prije, ali i za vrijeme agresije na nezavisnu Bosnu i Hercegovinu. ■

Izvori:

- Alija Izetbegović, *Sjećanja*, Sarajevo, 2005.
- Alija Izetbegović, *Čudo bosanskog otpora*, Sarajevo, 1995.
- Alija Izetbegović, *Govori, intervjui, izjave, pisma 1997.*, Sarajevo, 1998.
- Hamza Karčić, *Diplomatske posjete Alije Izetbegovića Sjedinjenim Američkim Državama 1991-1995.*, Godišnjak BZK "Preporod", 2013.

Ahmed J. Versi, urednik britanskog časopisa "The Muslim News"

ALIJA IZETBEGOVIĆ UZOR JE SVIMA KOJI SE BORE ZA OBESPRAVLJENE

Razgovarao: Edib KADIĆ

Najveći muslimanski časopis *The Muslim News*, koji izlazi u Velikoj Britaniji od 2001. godine, dodjeljuje godišnju Nagradu za pozitivno građansko djelovanje "Alija Izetbegović" osobama koje su pokazale hrabrost i odlučnost u promicanju prava drugih. Urednik ovog časopisa Ahmed J. Versi u intervjuu za *Stav* govori o razlozima da nagradu nazovu po predsjedniku nezavisne Republike Bosne i Hercegovine, o svojim susretima s Alijom Izetbegovićem...

STAV: Kako ste došli na ideju da ovu nagradu nazovete imenom Alije Izetbegovića? Koji je bio Vaš motiv?

VERSI: Rahmetli Aliju Izetbegovića poznao sam otkako su ga zatvorile vlasti Jugoslavije. Ubrzo nakon puštanja iz zatvora u Sarajevu telefonski sam obavio intervju s njim iz Londona. Od tada sam pratio njegov život i nekoliko sam ga puta intervjuirao. Predložio sam njegovo ime za nagradu jer sam vjerovao da je, posvećujući svoj život borbi za svoju zemlju i narod, pokazao

izvanrednu hrabrost iako je bio suočen s raznim nedaćama. Alija Izetbegović bio je čovjek čvrstih principa koji se nikad nije pokolebao ni kada je bio zatvoren niti je napustio svoj narod kad su srpske snage bombardirale Sarajevo za vrijeme opsade grada. Nije se sklonio u svoj uredski bunker, već je ostao s ostatkom svog tima

i stanovništvom i suočio se s opasnošću tokom opasnih vremena. To su obilježja dobrog, časnog i principijelnog pojedinca i građanina i vjerovao sam da je vrlo prikladno da nagrada nosi njegovo ime.

STAV: Kada ste upoznali Aliju Izetbegovića i kakvi su Vaši utisci?

VERSI: Aliju Izetbegovića sreo sam nekoliko puta, 1993, 1995, 1996. i 2001. godine. Proveo sam malo više vremena s njim u aprilu 2001. godine tokom njegove posjete i predavanja na Oxfordu i razgovarali smo o ratu u Bosni i Hercegovini. Bio je ogorčen načinom na koji su zapadne zemlje napustile Bosance i Hercegovce u vrijeme kada im je pomoć bila najpotrebnija. Priznao je vrlo duboku solidarnost koju su iskazale muslimanske zemlje, a koje su pomogle finansiranjem, obukom i savjetima. Njegova kontinuirana poruka bila je da muslimani na Zapadu nikad ne smiju prestati da se bore za svoja prava, posebno muslimani u Velikoj Britaniji, koji moraju aktivno sudjelovati u politici. Bio je impresioniran načinom na koji časopis *The Muslim News* ističe ne samo situaciju muslimana u Velikoj Britaniji već i u drugim dijelovima svijeta. Zahvalio se listu na izvještavanju o ratu u Bosni i Hercegovini i razotkrivanju kršenja ljudskih prava od strane Srba. Potaknuo me njegov duboki osjećaj za pravdu, humanost, hrabrost i saosjećanje.

Nagrada za pozitivno građansko djelovanje "Alija Izetbegović" nazvana je po Izetbegovićevom inspirativnom duhu: pozitivno građansko djelovanje podrazumijeva borbu za svoja prava, ali i prava drugih - borba mora biti principijelna i postojana. Tokom svog života, riječju i djelom, Izetbegović je pokazao izvanrednu hrabrost i izuzetno saosjećanje kako bi osigurao prava muslimana da vode smislen i miran život

Uvijek je bio skroman, ljubazan i odisao je unutarnjom smirenošću koja je bila utemeljena u njegovom dubokom duhovnom i religioznom uvjerenju.

STAV: Čemu se sve odaje priznanje Nagradom za pozitivno građansko djelovanje "Alija Izetbegović"?

VERSI: Nagrada za pozitivno građansko djelovanje "Alija Izetbegović" nazvana je po Izetbegovićevom inspirativnom duhu: pozitivno građansko djelovanje podrazumijeva borbu za svoja prava, ali i prava drugih – borba mora biti principijelna i postojana. Tokom svog života riječju i djelom Izetbegović je pokazao izvanrednu hrabrost i izuzetno saosjećanje kako bi osigurao prava muslimana da vode smislen i miran život.

Te se osobine traže u dobitniku nagrade koji pokazuje hrabrost i odlučnost u osiguravanju prava za britanske muslimane.

STAV: Ko su sve dobitnici ove nagrade i ko ju je prvi dobio?

VERSI: Dobitnici nagrade su iz različitih sredina, čelnici zajednica, pravnici, akademici, aktivisti, političari i drugi. Zajednički sadržilac njihov je osjećaj za pravdu, predanost čovječanstvu, briga za ljudska prava i zaštitu zajednice.

Prva osoba koja je 2001. godine dobila Nagradu za pozitivno građansko djelovanje "Alija Izetbegović" bio je Iqbal Sacranie, tadašnji generalni sekretar Muslimanskog vijeća Britanije. Učinio je puno u borbi za prava britanskih muslimana, poput kampanje protiv objavljivanja zloglasne knjige *Satanski stihovi*.

Također, jedan od dobitnika kojeg bih istakao u 2014. godini jeste dr. Kaneez Shaid, koja je radila na poboljšanju života mladih od 14 do 19 godina koji žive u socijalno najugroženijim područjima istočnog Londona, istočnom i sjeveroistočnom Londonu. Kao sekretar udruženja Građani Velike Britanije, pomogla je stvoriti gradske sigurne luke kako bi zaštitila ranjivu mladež uhvaćenu u nasilju bandi.

Među mnogim istaknutim gostima koji su prisustvovali svečanosti dodjele nagrade bili su Nj. E. princ od Walesa, premijer Tony Blair, premijer David Cameron, nadbiskup Westminstera, kardinal Cormac Murphy-O'Connor i gradonačelnik Londona Sadiq Khan.

STAV: Šta Alija Izetbegović predstavlja muslimanima u Velikoj Britaniji?

VERSI: Kao međunarodni državnik, musliman, Alija Izetbegović predstavlja sve ono najbolje u čovječanstvu. Humanitarac koji se kontinuirano borio za pravdu, jednakost i mir. Izetbegović je uzor svima koji se bore za obespravljene i žrtve nepravde. ■

Knjige Alije Izetbegovića

VIŠE ČITANE I
IZUČAVANE U TURSKOJ
NEGO KOD NAS

Piše: Amina ŠEĆEROVIĆ-KAŠLI
amina@stav.ba

Još od devedesetih godina knjige Alije Izetbegovića počele su se prevoditi na turski jezik. Mnoge izdavačke kuće objavljivale su Izetbegovićeva djela koja su prodana u milionskim tiražima

Prvi predsjednik Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine, kao lider i mislilac, cijenjen je u mnogim državama, a to poštovanje prema Aliji Izetbegoviću iskazuje se na različite načine. Izetbegović je bio nosilac mnogih svjetskih priznanja koje je dobio za svoj rad i djelo, kao što su Orden nezavisnosti države Katar i nagrada "Kralj Fejsal", izabran je za "islamsku ličnost godine", dobio je Državni orden Republike Turske, nagrađivan je i od pape Ivana Pavla II, Američkog senata, te je dobio još mnoge druge nagrade i priznanja.

Među državama u kojima se istinski poštuje djelo Alije Izetbegovića ističe se Turska. Još 1998. godine u Turskoj je proglašen "kraljem mudraca", odnosno prihvaćen kao nezamjenjiv mislilac. Od tada su mnoge ulice, škole, mostovi, parkovi, trgovci i džamije dobili ime po Aliji Izetbegoviću. Osim toga, svake godine održavaju se brojni seminari i konferencije na kojima se govori o Izetbegovićevom liku i djelu, u školama se izučavaju njegov život i rad, mnogim učenicima to je tema za diplomatske ili magistarske radove.

Predsjednik Turske Recep Tayyip Erdoğan vrlo često citira odlomke iz Izetbegovićevih knjiga i spominje ga u svojim govorima. U intervjuu koji je ove godine dao za *Stav* predsjednik Turske o Aliji Izetbegoviću kazao je da ga smatra jednim od najvećih mislilaca, političara i lidera ne samo Bosne i Hercegovine već cijelog islamskog svijeta. "Bio je hrabar u ratu, privržen otac u porodici, iskren prijatelj, mudri vođa koji je doveo svoju naciju do nezavisnosti. Najveće djelo Alije Izetbegovića jeste Bosna i Hercegovina, a najveće naslijeđe dostojanstvo", rekao je Erdoğan početkom ove godine.

Broj objavljenih knjiga Alije Izetbegovića u Turskoj i njihovi tiraži među najboljim

su pokazateljima koliko Turska, odnosno njen narod, poštuje prvog predsjednika i njeguju sjećanje na njega. Još od devedesetih godina njegove knjige počele su se prevoditi na turski jezik. Razne izdavačke kuće objavljivale su Izetbegovićeva djela, koja su prodavana u milionskim tiražima. Turska izdavačka kuća "Ketebe" danas je vlasnik autorskih prava na sva djela Alije Izetbegovića koja se objavljuju u ovoj zemlji. Furkan Çalıskan, glavni urednik ove izdavačke kuće, u razgovoru za *Stav* ističe da je Alija Izetbegović jedno od rijetkih imena kod kojih "akcija i teorija" djeluju zajedno. "Osim što je bio veliki intelektualac, mislilac, on je bio i snažan lider koji je svoj narod izveo iz mračnih dana. Most između razmišljanja i činjenja, otpora i nade. Sve su to razlozi koji su nas ponukali da njegova djela objavimo i na turskom jeziku", kaže Çalıskan, dodajući da se niz godina Izetbegovićeva djela na turskom jeziku nalaze u turskom izdavačkom svijetu.

"Ketebe" 2019. godine pokreće projekt objavljivanja svih Izetbegovićevih djela u

novom izdanju. Do sada su preveli i objavili četiri knjige, a prijevođa sedam knjiga su u toku. Do kraja ove godine objavit će još dvije knjige. Govoreći o prodaji, Çalıskan pojašnjava da je teško dati precizan broj o do sada prodanim knjigama, ali može se reći da se *Islamska deklaracija*, kao i *Islam između Istoka i Zapada* godišnje prodaju u više od deset hiljada primjeraka, a ostala djela u više od po pet hiljada.

"Najviše čitaju studenti i intelektualci, to znači da je širok dobní raspon – od 18 do 70 godina", kaže Çalıskan, dodajući da naročito veliko zanimanje pokazuju prema djelu *Islam između Istoka i Zapada*, ali da su i druga djela približno toliko privlačna čitaocima. "Alijin bistri um, intelektualna dubina, te to što je bio lider i vođa u borbi za nezavisnost države poput Bosne i Hercegovine, s kojom smo povijesno vezani i čiju kulturu poznajemo, posebno privlači ljude. Jedna od glavnih karakteristika Alije Izetbegovića, koja je uzrokovala da ga narod prihvati kao heroja, jeste ta što se kod njega ne razlikuje ono što je govorio i ono što je radio", pojašnjava Çalıskan, ističući da je veza između Turske i Bosne i Hercegovine bratska, te da su sudbine obiju zemalja historijski isprepletene.

"Kada posmatramo Alijin pristup filozofskim pitanjima, pitanjima vjere i kulture, možemo reći da je uvijek ispravno razumijevao odnose između Istoka i Zapada. Za jednu državu kao što je Turska, koja ima prošlost imperije, a samim time odnose i s Istokom i sa Zapadom, te je u ona centru interakcije, djela Alije Izetbegovića uvijek su aktuelna. Od akademske javnosti do svijeta književnosti Alija je mislilac na kojeg se kod nas u Turskoj neprestano ukazuje", naglašava Çalıskan. ■

"Osim što je bio veliki intelektualac, mislilac, on je bio i snažan lider koji je svoj narod izveo iz mračnih dana. Most između razmišljanja i činjenja, otpora i nade. Sve su to razlozi koji su nas ponukali da njegova djela objavimo i na turskom jeziku"

ALIJA
IZETBEGOVIĆ
FOUNDATION**Muhamed Mulahmetović, generalni
sekretar Fondacije "Alija Izetbegović"**

ŠIROKA PLATFORMA FONDACIJE DOPRINOSI NAPRETKU BiH I BOLJITKU NJENIH NARODA

"Kada je u pitanju ostavština Alije Izetbegovića, veoma je teško izdvojiti nešto i narušiti cjelinu koju je on ostavio iza sebe. Ono što je zasigurno kao trajna kategorija ostalo iza Alije Izetbegovića jesu njegova djela, koja su prevedena na više od 10 jezika. Svakom ko je čitao knjige Alije Izetbegovića jasno je koliko su one još uvijek savremene i aktuelne, a samim tim i primjenjive. Iz tog razloga, Fondacija kao jedan od ključnih prioriteta u svom radu stavlja promoviranje i približavanje djela Alije Izetbegovića djeci i mladima. Načini čitanja i prikupljanja informacija kod mladih ljudi su se drastično promijenili, tako da se Fondacija okreće novim metodama da kroz društvene platforme, interaktivne radionice i digitalne medije animira mlade ljude i potakne ih da čitaju i istražuju o Aliji Izetbegoviću

Razgovarao: Filip Mursel BEGOVIĆ

Fotografije: Velija HASANBEGOVIĆ

Muhamed Mulahmetović rođen je 1991. godine u Foči. Svoje djetinjstvo i osnovno obrazovanje završio je u Goraždu, a srednju školu i fakultet ekonomije u Sarajevu. Po završetku studija, počinje raditi na komercijalnim projektima zapošljavanja mladih kao projekt-menadžer najveće konferencije

za ljudske resurse u Bosni i Hercegovini: DRIVE konferencija, regionalnom sajmu zapošljavanja VDKZ i projektu "Najpoželjnijeg poslodavca u BiH". Nakon toga, prelazi u Fondaciju BİGMEV, koja služi kao centar za razvoj odnosa s Bosnom i Hercegovinom i tu nastavlja rad na projektima, isključivo na privlačenju stranih investicija u Bosnu i Hercegovinu te uspostavljanju saradnje između turskih i bosanskohercegovačkih gradova i općina. Krajem 2016. godine seli se u Istanbul i počinje s radom na međunarodnom TV kanalu TRT WORLD kao

rukovodilac globalne distribucije tog kanala za komercijalnu upotrebu. Tu stječe značajno internacionalno iskustvo. Početkom 2020. godine vraća se s porodicom u Bosnu i Hercegovinu i prihvata funkciju generalnog sekretara Fondacije "Alija Izetbegović". U razgovoru za *STAV* govori o projektima i aktivnostima Fondacije, planovima za budućnost, bitnosti Alije Izetbegovića i ulozi Fondacije u promociji njegova djela.

STAV: Pokriva li Fondacija "Alija Izetbegović" šire polje društvenog interesa ili je bazirana isključivo na promicanje ostavštine rahmetli predsjednika? Odnosno, s obzirom na postojanje JU Muzej "Alija Izetbegović", koja je razlika između ove dvije ustanove?

MULAHMETOVIĆ: S obzirom na to da obje ustanove nose naziv po imenu prvog predsjednika Predsjedništva Bosne i Hercegovine Alije Izetbegovića, mnogi miješaju Fondaciju i Muzej. Suštinska razlika jeste u tome što je Fondacija nevladina organizacija, dok je Muzej javna ustanova, te samim tim, po svojoj strukturi i organizaciji, različito funkcioniraju, iako po prirodi stvari dosta sarađujemo. Svakako da se Fondacija bavi promicanjem i proučavanjem intelektualne ostavštine Alije Izetbegovića, ali i onim što je, po mom mišljenju, možda i važnije, naročito u vremenu u kojem se nalazimo, a to je tumačenje i zaštita njegove ostavštine. Svjedoci smo raznih pokušaja da se djelo Alije Izetbegovića iskrivljeno predstavlja, čemu će se Fondacija suprotstavljati snagom argumenata i istine.

Osim promicanja i zaštite imena Alije Izetbegovića, Fondacija u svojoj viziji nastoji doprinositi napretku Bosne i Hercegovine i boljitku njenih naroda i građana na principima slobode, ravnopravnosti, pluralnosti i uvažavanja različitosti. Paradigma Bosne kao mjesta susreta, zajedništva i suživota uzima se za vrijednost koja je ideal za koji ćemo se boriti. Dakle, Fondacija pokriva šire polje društvenog djelovanja, naročito na promicanju kulture i povijesti bošnjačkog naroda, razvijanju svijesti o važnosti mira, promoviranju univerzalnih moralnih vrijednosti, raznih kultura i religija, obrazovanja za demokratsko društvo, povezivanje intelektualnih potencijala bosanskohercegovačkog društva, širenju duha dijaloga, saradnje i međunarodnog prijateljstva.

STAV: Koje projekte provodite ili planirate provesti u dogledno vrijeme?

MULAHMETOVIĆ: Fondacija je osnovana krajem 2019. godine i zvanično je počela s radom početkom 2020. Godišnji plan Fondacije za 2020. godinu znatno je promijenjen s obzirom na to da smo sve svoje planirane aktivnosti morali prilagoditi

epidemiološkim mjerama na terenu. Prvi projekt koji je Fondacija uradila bio je prilagođen situaciji u kojoj smo se svi zatekli, a to je bilo sprečavanje širenja zaraze virusom Covid-19. Iako to ne potpada pod djelovanje Fondacije, određena sredstva predviđena za projekte Fondacije usmjerili smo u nabavku zaštitnih vizira za medicinske radnike koje smo dostavili medicinarima na teritoriji cijele Bosne i Hercegovine i Sandžaka, kao podrška u njihovoj borbi protiv pandemije virusa Covid-19.

Trenutno se Fondacija najviše fokusirala na projekt prikupljanja i izrade arhiva koji se odnosi na prvog predsjednika Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine Aliju Izetbegovića, s obzirom na to da smo se veoma često susretali s problemom pronalaska dobrih fotografija ili videozapisa koje bismo mogli iskoristiti, a koje svjedoče o životu i djelu Alije Izetbegovića. Također, radimo na projektu izrade detaljne bibliografije djela Alije Izetbegovića, kao i djela o Aliji Izetbegoviću napisanih na bosanskom i drugim jezicima. Cilj tog projekta jeste uspostavljanje određene vrste kontrole i standardizacije u izdavaštvu, jer trenutno nemamo stvarni uvid ko i na koji način vrši print, prijevod i prodaju knjiga. Pored toga, na vrhu ljestvice prioriteta nalaze se projekti uvezivanja bošnjačke akademske zajednice, okupljanje bošnjačkih nevladinih organizacija, uspostavljanje platforme za saradnju s dijasporom i približavanje lika i djela Alije Izetbegovića djeci i mladima.

STAV: Je li Fondacija porodičnog usmjerenja ili je zamišljena kao institucija od općeg društvenog značaja?

MULAHMETOVIĆ: Kada pogledate misiju, viziju i ciljeve Fondacije, jasno vam je da je Fondacija osnovana kao institucija od općeg društvenog značaja, ne samo za Bošnjake već i sve ostale narode koji Bosnu i Hercegovinu doživljavaju kao vlastitu domovinu. Svakako da postoji i taj segment u kojem porodica kao nasljednik svih intelektualnih prava Alije Izetbegovića participira u radu Fondacije, ali to je svedeno na ulogu korektivnog i savjetodavnog faktora.

STAV: Ima li Fondacija neku vrstu političke pozadine ili nakane da politički djeluje? Mimo politike, odnosno stranke SDA, što Vi vidite kao univerzalnu vrijednost ostavštine Alije Izetbegovića koju treba promovirati?

MULAHMETOVIĆ: Jedna od osnovnih odrednica Fondacije jeste da je ona nestranačka i neprofitna organizacija koja će samostalno i u saradnji s drugim organizacijama provoditi društvene inicijative i kulturne programe u skladu sa stavovima i intelektualnom zaostavštinom Alije Izetbegovića.

Samim tim, Fondacija ima za cilj da djelo Alije Izetbegovića izdigne i zaštiti od uskih političkih i ideoloških pristupa i predstavi ga u svjetlu državnika i mislioca, što on uistinu i jeste bio. Nesporno je da je Alija Izetbegović osnivač Stranke demokratske akcije, ali, suštinski, on je bio vođa političkog pokreta koji je objedinjavao različite političke opcije u opću demokratsku, slobodarsku, domoljubnu tendenciju.

Kada je u pitanju ostavština Alije Izetbegovića, veoma je teško izdvojiti nešto i narušiti cjelinu koju je on ostavio iza sebe. Ono što je zasigurno kao trajna kategorija ostalo iza Alije Izetbegovića jesu njegova djela koja su prevedena na više od 10 jezika. Svakom ko je čitao knjige Alije Izetbegovića jasno je koliko su one još uvijek savremene i aktuelne, a samim tim i primjenjive. Iz tog razloga, Fondacija kao jedan od ključnih prioriteta u svom radu stavlja promoviranje i približavanje djela Alije Izetbegovića djeci i mladima. Načini čitanja i prikupljanja informacija kod mladih ljudi drastično su se promijenili, tako da se Fondacija okreće novim metodama da kroz društvene platforme, interaktivne radionice i digitalne medije animira mlade ljude i potakne ih da čitaju i istražuju o Aliji Izetbegoviću.

STAV: Mnogi se znaju pohvaliti da baštine i slijede ideju Alije Izetbegovića, a zatim nastupa i javna polemika oko toga ko je vjerodostojni sljednik te ideje. Kako prepoznati lažnjake?

MULAHMETOVIĆ: Toga je uvijek bilo i bit će, ne samo kad je Alija Izetbegović u pitanju već općenito. Takve pojave u društvu veoma često znaju potaknuti procese koji na kraju imaju veoma negativne rezultate po jedan narod. To se najbolje može vidjeti na primjeru ljudi koji parcijalno i po vlastitom nahođenju koriste ime ili ideju Alije Izetbegovića u kontekstu kad im nešto treba, način na koji im to treba i veoma često usmjerenu u pravcu njihovih neistomišljenika kako bi ih diskreditirali na način da oni nisu dosljedni te ideje.

Takve pojave najbolje vrijeme ogoli (kao i svaki lažnjak, brže se izliže i potroši), ali naravno da treba biti oprezan i budan na jedno oko kad su takve pojave u pitanju. Najbolji način da reagiramo, a prvenstveno u smislu preventivnog djelovanja, jeste da što više ljudi spozna i uči o Aliji Izetbegoviću, naročito mladi ljudi. Nakon što budemo imali dovoljnu masu ljudi koji poznaju intelektualnu zaostavštinu, život i djelo Alije Izetbegovića, svaka maliciozna pojava koja svojata njegovo ime ili ideju bit će u startu osuđena na propast.

STAV: Na koji način mislite suzbijati veliku količinu laži koja se svakodnevno iznosi na račun Alije Izetbegovića?

MULAHMETOVIĆ: Jedini način da se suprotstavite lažnim navodima, tendencioznim tekstovima i zlonamjernim pobudama pojedinaca jeste uspostavljanje protuteže istinom, tako što ćemo ponuditi relevantne i činjenicama podastre tekstove, videozapise u obliku kratkih *explainera*, historijske činjenice i sve druge oblike informacija koje će biti lahko dostupne široj javnosti kroz web-stranicu Fondacije, društvene mreže i putem relevantnih medija.

Sve laži koje su plasirane u javnost u proteklom periodu nažalost su našle plodonošno tlo kod jednog dijela bošnjačkog naroda zbog relativno velike medijske nepismenosti i lakovjernosti kod Bošnjaka. Međutim, ono što je jako simptomatično jeste da se te laži ponavljaju iz dana u dan kroz razne medijske kanale, očito vodeći se poznatom izrekom nacističkog ministra propagande iz vremena Drugog svjetskog rata Josepha Goebbelsa da "hiljadu puta ponovljena laž postaje istina", što samo po sebi govori kakav profil nalogodavaca stoji iza takvih laži.

STAV: Šta podrazumijevate pod arhivom za koju smo čuli da se uveliko prikuplja u Fondaciji?

MULAHMETOVIĆ: Jedan od projekata koji traje od samog početka djelovanja Fondacije jeste izrada arhiva Fondacije koji će objediniti sve tekstove, govore, slike, videozapise i, u konačnici, biblioteku svih knjiga Alije Izetbegovića (koje su objavljene na preko 10 jezika širom svijeta). Kada su u pitanju videozapisi i slike, mnogi od tih materijala još uvijek se nalaze na starim formatima i nisu upotrebljivi, te ujedno radimo na digitalizaciji tih materijala i trenutno smo u pripremnj fazi za jedan veći poduhvat koji će biti od državničke važnosti. Nakon što ti materijali budu digitalizirani, bit će znatno lakše upravljati njima i omogućiti da budu dostupni široj javnosti. Također, ti materijali će biti dostupni svim zainteresiranim istraživačima koji se bave djelom i ostavštinom Alije Izetbegovića, što će u konačnici predstavljati jedan dobar fundus za istraživačke radove, a istraživačima olakšati njihov rad s obzirom na to da će sve moći da nađu na jednom mjestu. Također, želio bih se referirati na prethodno pitanje s obzirom na to da će nam ovaj arhiv poslužiti kao izvor i baza za razbijanje svih mantri i laži prisutnih u javnosti, a koje se odnose na Aliju Izetbegovića.

STAV: Nedavno ste posjetili Novi Pazar i potpisali protokol o saradnji s tamošnjom temeljnom institucijom – Bošnjačkim nacionalnim vijećem. Imate li ideju na koji se način može pomoći Bošnjacima Sandžaka, zatim Bošnjacima Makedonije, Kosova, jer govorimo o prirodno povezanom prostoru? **MULAHMETOVIĆ:** Tako je, 9. i 10. oktobra delegacija Fondacije "Alija Izetbegović" boravila je u Novom Pazaru s ciljem potpisivanja zvaničnog protokola o saradnji s Bošnjačkim nacionalnim vijećem u Sandžaku kao krovnom institucijom Bošnjaka u Srbiji. Do ovog sporazuma došlo je nakon ranijih susreta u Sarajevu, gdje je okvirno definirana saradnja naše dvije institucije. Cilj ovog sporazuma jeste trasiranje okvirne saradnje na budućim projektima od obustranog značaja za naš narod kako u Bosni i Hercegovini, tako i u Sandžaku. Tokom

posjete imali smo priliku da se upoznamo s projektima koje Bošnjačko nacionalno vijeće provodi, a oni se prvenstveno baziraju na obrazovni sistem i vraćanje bosanskog jezika u škole, važnost identiteta i veze s matičnom državom te uspostavljanje političkog sistema koji će Bošnjacima na tom prostoru garantirati sigurnost i izvjesniju budućnost. Načelno je dogovorena konkretna saradnja na određenim projektima iz oblasti kulture, historije i projektu približavanja i upoznavanja našeg naroda s obje strane granice, a naročito u radu i zbližavanju s mladima.

Kada su u pitanju Bošnjaci koji žive u domovinskim zemljama, iz posjete koju smo imali Novom Pazaru, zaista smo se uvjerali koliko nam je malo potrebno za bolje razumijevanje i saradnju. Prvenstveno moramo raditi na tome da geografske odrednice Bošnjaka ne budu kamen spoticanja, već da to posmatramo kao bogatstvo našeg naroda i zajedničke kulture koju baštinimo. Moramo raditi na projektima zbližavanja i međusobnog upoznavanja kroz razne aktivnosti, kao što su promocije knjiga koje oslikavaju kulturu, historiju, običaje, ali i stradanja Bošnjaka s tih prostora. Jedna od karakteristika koja nas sve veže i ujedinjuje jeste borba za opstanak našeg naroda na prostorima na kojima su Bošnjaci stoljetno prisutni i to breme svi skupa i podjednako nosimo.

Drugi važan faktor jeste rad s mladima i djecom kroz razne ljetne kampove, škole, radionice i druge aktivnosti, gdje bi bošnjačka djeca van matične države zajedno s djecom iz Bosne i Hercegovine imala priliku da upoznaju svoju zemlju i tako razvijaju svijest o svom identitetu i privrženost državi. Dalje, uvezivanje naše akademske, poslovne i kulturne zajednice podjednako je važno kao i sve gore pobrajano. Jednostavno, moramo pronaći mehanizme i načine da naša udruženja i javne institucije sarađuju jedni s drugima, dijele iskustva i znanje, te zajednički nastupaju na određenim projektima i u tom će smislu Fondacija, shodno svojim mogućnostima, da doprinese

na zbližavanju i uspostavljanju veza između Bošnjaka u Bosni i Hercegovini, dijaspori i domovinskim zemljama. S tom namjerom Fondacija uskoro planira i posjete drugim bošnjačkim nacionalnim vijećima koja egzistiraju u susjednim zemljama.

STAV: Ako govorimo o prostoru Sandžaka, neminovno govorimo i o Bošnjacima u Turskoj, koji su većinom u tu zemlju emigrirali iz Sandžaka. Na koji način Vi vidite potencijal Bošnjaka u Turskoj, kojih je, po nekima, i do 5 miliona? I koja je uloga Fondacije u svemu tome?

MULAHMETOVIĆ: Veoma je zanimljiva činjenica da u Turskoj egzistira veći broj Bošnjaka nego u matičnoj zemlji. Naravno, većina tih Bošnjaka poprilično se asimilirala s Turcima s obzirom na to da govorimo o trećoj ili, pak, četvrtoj generaciji koja je rođena u Turskoj. Ono što je veoma interesantno jeste da su oni kroz razna udruženja ipak uspjeli da sačuvaju svoj identitet u određenoj mjeri, kao i veze s Bošnjacima u Bosni i Hercegovini i Sandžaku.

Potencijal Bošnjaka u Turskoj zaista je ogroman s obzirom na to da se radi o značajnim brojkama. Svjedoci smo velikog ekonomskog rasta i ekspanzije Turske u zadnjih 20 godina, gdje su Bošnjaci imali svoju ulogu. Mnogi bošnjački biznismeni koji imaju svoje firme širom Turske imaju veliki značaj u privredi Turske i njenom napretku. Veliki broj njih posluje i u Bosni i Hercegovini i znam da postoje određene institucije koje olakšavaju njihovo poslovanje i pokretanje biznisa u Bosni i Hercegovini, kao što je BIGMEV – Centar za razvoj odnosa s Bosnom i Hercegovinom.

Potrebno je dodatno animirati Bošnjake u Turskoj kroz razna bošnjačka udruženja koja egzistiraju skoro u svim gradovima Turske, da posjete Bosnu i Hercegovinu, upoznaju se s privrednim i turističkim potencijalima, ali ujedno i spoznaju svoje korijene i onaj dio identiteta koji ih veže za njihove pretke koji su emigrirali iz Bosne i Hercegovine i Sandžaka s povlačenjem Osmanskog Carstva, ali i zbog svih dešavanja i patnji koje su nakon toga uslijedile. Fondacija je već potpisala Sporazum o saradnji s BIGMEV-om, gdje ćemo nastojati da pružimo podršku u procesu povezivanja Bošnjaka iz Turske s Bosnom i Hercegovinom.

Također, cilj nam je da analiziramo šta je to što je potrebno Bošnjacima u Turskoj kako bi i dalje sačuvali svoj identitet i unaprijedili svoje veze i pripadnost Bosni i Hercegovini. Ovaj projekt se ne odnosi samo na Bošnjake u Turskoj već i kompletnu dijasporu Bosne i Hercegovine, koja igra jako važnu ulogu za opstanak i napredak našeg naroda i naše matične domovine Bosne i Hercegovine. ■

Sve laži koje su plasirane u javnost u proteklom periodu nažalost su našle plodonosno tlo kod jednog dijela bošnjačkog naroda zbog relativno velike medijske nepismenosti i lakovjernosti kod Bošnjaka. Međutim, ono što je jako simptomatično jeste da se te laži ponavljaju iz dana u dan kroz razne medijske kanale, očito vodeći se poznatom izrekom nacističkog ministra propagande iz vremena Drugog svjetskog rata Josepha Goebbelsa da "hiljadu puta ponovljena laž postaje istina", što samo po sebi govori kakav profil nalogodavaca stoji iza takvih laži

Bosnu će učiniti mogućom razumni

ALIJINI SAVJETI AKTIVISTIMA SDA

U knjizi *Sjećanja na saradnju s Alijom Izetbegovićem*, publiciranoj 2018. godine, Nihad Halilbegović osvjetljava neke manje poznate etape iz života Alije Izetbegovića. Budući da je Halilbegović bio na funkciji sekretara Sekretarijata za narodnu odbranu grada Sarajeva, mnogo je vremena provodio s predsjednikom pa njegova knjiga ima i snažan pečat ličnog svjedočanstva. Također, u njoj su sačuvani brojni dragocjeni dokumenti i arhivska građa do koje je nekad veoma teško doći. Među tim dokumentima jeste i onaj *Savjeti za aktiviste SDA* iz ljeta 1998. godine, čiji je nacrt izradio Alija Izetbegović. U nastavku donosimo savjete u obliku u kojem su sačuvani u Halilbegovićevoj knjizi

1. Česta greška koju pravimo je sljedeće rezonovanje: "Ovo što govori opozicija (ili neko od njih) je laž, pa pošto je laž, ja neću da im odgovaram." Pogrešno! Laž nije očigledna. Naprotiv. Uostalom, ne govori on tebi i o tebi tu laž, on to govori narodu, a ti si samo povod. Zato i ti trebaš odgovoriti, ne sebi i zbog sebe, nego zbog naroda kome je lažna poruka upućena. Dakle, uvijek odgovoriti, demantovati, objasniti. Nikad prešutjeti. I to što prije, jer laž ima razorno dejstvo.

2. Opozicija kaže: "Oni (to smo mi) su u koaliciji sa HDZ i SDS." Naš odgovor: nismo mi ni u kakvoj koaliciji sa HDZ, a još manje sa SDS. Ne radi se o koaliciji, nego o ustavnoj konstrukciji bh. države po Vašingtonskom i Dejtonskom ugovoru: Srbi i Hrvati (kao i Bošnjaci) su konstitutivni narodi u BiH i prema Ustavu (i federalnom i državnom) bez njih se ne može ništa odlučiti. U ustave su ugrađeni konsenzusi i veta. To je kao kasa sa dva, odnosno tri ključa. Bošnjak otključa kasu, ali dok to ne učini i Hrvat, kasa se ne može otvoriti. Zašto je to tako? Zato što je Bosna specifična zemlja u kojoj nijedan narod nije većinski (kao što je u Njemačkoj, Francuskoj i uopće većini zemalja). Izbor je bio ili takvo rješenje ili podjela Bosne ili nastavak rata. A koji će Hrvat (ili Srbin kad se radi o BiH) držati ključ, to određuju Hrvati i Srbi na izborima. Ne možemo mi odabrati Hrvata koji nam se više sviđa. To mogu za

sebe učiniti samo Hrvati. Na izborima je među Hrvatima pobijedila HDZ, pa stoga sve moramo (do novih izbora) rješavati sa Bilandžijom (u Federaciji) i Zubakom (kad se radi o državi). Da umjesto Izetbegovića u Predsjedništvu BiH sjedi Lagumdžija ili Bešlić, oni bi također morali sve rješavati sa Zubakom i Krajišnikom. Ne radi se, dakle, o koaliciji, ni partnerstvu, čime opozicija obmanjuje neobaviješteni narod, nego o ustavnom rješenju koje je takvo do daljnjeg. Dok se to ne promijeni, jedina šansa je da na funkcije, umjesto zagriženih nacionalista, dođu razumni ljudi, i mi to svugdje podržavamo.

3. Opozicija kaže: "Za rat su krive nacionalne stranke." Naš odgovor: Prvo, za sve je kriva agresija i oni koji su stali na stranu agresije i nastavili je. To su Srbija i SDS, a u kasnijoj fazi i Hrvatska i HDZ. Pozicija SDA tu je bila jasna, pa je trpanje u isti koš SDA sa ove dvije stranke drskost koju će narod na izborima kazniti. Jer, ako je SDA kriva ili sukrivac za rat, onda se u Bosni nije dogodila agresija nego građanski rat, a historijski falsifikat ove vrste podupiru svi neprijatelji BiH. Uostalom, teza o građanskom ratu znači amnestiju agresora, amnestiju Miloševića, Karadžića, Mladića i drugih i ova teza je smišljena na to. To treba objašnjavati narodu. Drugo, SDA jeste nacionalna stranka, ona je to po sastavu svoga članstva (jer okuplja bošnjački narod ovdje i u dijaspori), ali po svom programu,

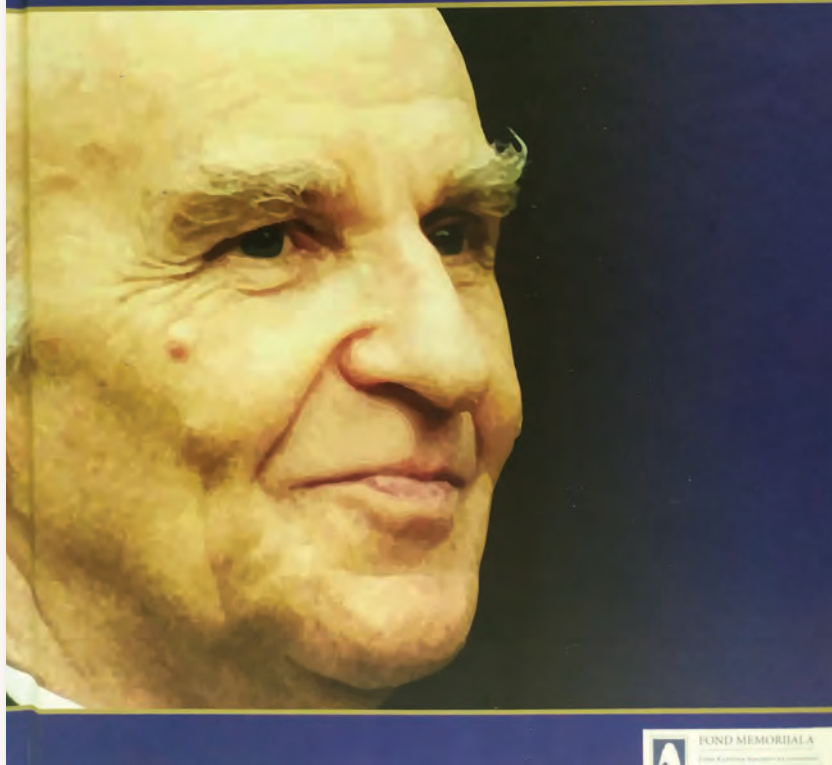
po tome čemu uči taj narod, čemu ga poziva i na što upućuje, SDA je demokratska stranka, modernih i humanih usmjerenja. Ona se zalaže za očuvanje cjelovite i demokratske BiH, slobodu medija, za toleranciju i zajednički život ljudi različitih nacionalnih, vjerskih i političkih uvjerenja. SDA se za to zalaže riječju i djelom. Ona u tome bitnom pogledu nema ništa zajedničko sa SDS i HDZ, koje su bile protiv cjelovite BiH, koje su rušile bogomolje i propovijedale odvajanje i mržnju. Izjednačavanje SDA sa ovim strankama je historijska nepravda i falsifikat koji opozicija upotrebljava da bi srušila SDA i prigrabila vlast, ne birajući sredstva. Ali narod će na ovu drskost dati odgovor na izborima.

4. Opozicija kaže: "Podržavamo zahtjeve penzionera za povećanje penzija, zahtjeve invalida za povećanje invalidskih primanja i zahtjeve boraca, rudara itd." Naš odgovor: Oni se prave većim prijateljima penzionerima, invalidima, borcima, radnicima od nas. To je obična gluma radi kupovanja glasova, iza koje ne stoje nikakva djela. Oni to sve podržavaju na riječima i iz demagoških razloga, ali nikada ne kažu kako. Ne kažu kako to misle postići. Pitajte ih odakle bi oni pribavili nove stotine miliona maraka za povećanje ovih davanja. Oni kažu: gdje su milioni godina rada penzionera, prešućujući činjenicu da je predratni minuli rad penzionera koji je bio opredmećen u zgradama, tvornicama,

Nihad Halilbegović

SJEĆANJA

na saradnju s Alijom Izetbegovićem

mostovima i dr., nažalost, u velikoj mjeri uništen u ratu. Mi smo iza komunista zatekli prazne penzione fondove i penzioneri se danas uglavnom isplaćuju na teret tekućeg, a ne minulog rada. Država je dala mogući maksimum, iskrvavljena i porušena Bosna za sada ne može više.

5. Opozicija kaže: "Ovako nam je kako nam je (a stanje po njima je vrlo loše) jer je vlast takva kakva je." Dakle, treba mijenjati vlast, pa će teći med i mlijeko. Odgovor: To što nam nije dobro (mnogo nezaposlenih, niska primanja, nemogućnost povratka svojim domovima, nesigurnost, teroristički akti i dr.) nije proizvela vlast. To je proizvela prije svega i u najvećoj mjeri agresija. Rat koji nam je nametnut proizveo je hiljade ubijenih, protjeranih, invalidiziranih. Nije bošnjačka vlast proizvela izbjeglice, invalide, srušila kuće i mostove. Ona se protiv toga borila i uspjela da bude manje smrti, manje ranjavanja, manje rušenja. Bez nje bi stvari bile još mnogo gore. Pitajte opoziciju zašto izbjegava riječ *agresija*. Odgovor je da bi mogla da sve nevolje prevale na bošnjačku vlast i tako dobije adut da je mišenja. Još jednom se falsificira povijest i obmanjuje narod u borbi za голу vlast.

Prešućivanje i zaobilazanje istine je jedna od ružnijih vrsta laži.

6. Opozicija indirektno hvali ranije (komunističko) vrijeme. Onda je, po njima, vladala sigurnost i blagostanje. Sigurnosti i izvjesnog blagostanja bilo je samo deset godina, između 1967. i 1977. godine, a slobode nikada nije bilo. Prije 1967. vladao je Ranković, Jugoslavija je bila prava policijska država, a red se održavao strahom i zastrašivanjem. Komunisti na duši imaju desetine hiljada nevinih ljudi koje su pobili ili držali po zatvorima. Oni žele da se zaboravi Goli otok, koji se nije događao u ratu nego u miru, egzekucije, zatvori, kontrolirani mediji, neefikasna privreda, permanentna inflacija i dr. Sistemi te vrste doživjeli su poraz širom svijeta. Uostalom, nesreća koja nas je zadesila ovim ratom nije bila "grom iz vedra neba", ona je nastajala u njihovom krilu, za vrijeme njihove vlasti (raspad SKJ na nacionalnoj osnovi, Memorandum Srpske akademije nauka, Milošević, Čosić, Karadžić, sve su to otrovni plodovi njihove vlasti). Zato ono što se pod njima događalo u Jugoslaviji ne može biti nikakav primjer i model.

7. Opozicija (i stranci): "Oni koji su narod povelu u rat ne mogu ga uspješno voditi

u miru." Odgovor: Lukavo i prikriveno izjednačavanje svih strana u ratu. Opet teza o građanskom ratu, a ne agresiji. SDA nije povela narod u rat, nego joj je agresijom rat nametnut i ona je organizovala odbranu. To su historijske činjenice, sve drugo je podvala koja se prodaje u finom pakovanju i za nesmotrenog čitaoca (slušaoca) zvuči prihvatljivo i logično. Međutim, ona sadrži prikrivenu pretpostavku da nije bilo agresije, nego su se "plemena" potukla.

8. Opozicija (i stranci): "Nacionalne stranke ne mogu integrirati BiH." Odgovor: nacije (Bošnjaci, Hrvati, Srbi) u Bosni su realnost kao i njen reljef. Uzalud je plakati nad tom činjenicom. Ako ima nacija, imat će i nacionalnih stranaka i to samo po sebi ne mora biti nikakva nesreća. Nacionalni pokreti u svijetu, uzimajući generalno, odigrali su pozitivnu ulogu i u Evropi i u borbi naroda za oslobođenje od kolonijalnog ropstva. Stoga, treba razlikovati nacionalne i nacionalističke stranke i pokrete. Prvi su zasnovani na ljubavi prema svom narodu, drugi na mržnji prema drugom. Prvi se bore za prava svog naroda, drugi hoće da uz svoja prava uzmu i tuđa. Prvi mogu biti konstruktivni, drugi su uvijek destruktivni. Zato su jedino ovi drugi nepoželjni i opasni po Bosnu kao miješanu državu. SDA jeste nacionalna, ali nije nacionalistička stranka, nacionalne stranke bi mogle graditi Bosnu, nacionalističke ne mogu, one je razaraju. To se jasno vidi po ulozi SDA prema SDS i HDZ.

9. Opozicija: "Ali mogu multinacionalne, lijeve stranke, naprimjer." Odgovor: Mogle bi kad bi bile realne opcije, a nisu to. U RS trenutno nema nijedna multinacionalna stranka, sve do jedne su srpske. Federalna SDP, koja sebe naziva multinacionalnom strankom, nema nikakvog uticaja u RS. Ona ima nekakav ured u Banjaluci, ali to je sve i za promjenu je sasvim nedovoljno. U politici se moraju realno gledati stvari. Želje, lijepe namjere, zavaravanja i samozavaravanja ništa ne pomažu, više odmažu. Ono što je moguće to je razbijanje nacionalističkih monolita i postepena evolucija nacionalističkih stranaka u normalne nacionalne stranke, i to je ono što se događa u Bosni u 1997. i 1998. godini i što mi podržavamo... Anacionalizam u Bosni nije moguć, barem za dugo vremena, moguć je neki razumni, civilizovani, prosvijećeni nacionalizam. Razumni ljudi će se sporazumjeti, definirati realne i legitimne interese svoga naroda, a tako definirani interesi mogu se uskladiti, jer ne posežu za tuđim. Tada Bosna postaje moguća. Dakle, Bosnu će učiniti mogućom razumni, umjereni nacionalisti, a ne internacionalisti, anacionalisti i ateisti. Po definiciji, ovo drugo je Bosni strano.

Priredio: Hamza RIDŽAL

Miro Lazović, političar i patriot

SOCIJALDEMOKRATIJA SE MORA VRATITI ODBRANI BOSNE I HERCEGOVINE

Bosna i Hercegovina u najvećem zavisi od Bošnjaka kao najbrojnijeg naroda. Bošnjaci ne mogu bez Bosne i Hercegovine, a opstanak Bošnjaka kao naroda ugrožen je bez građanske države. Ta građanska država odgovara svim patriotima, dakle, i svim Srbima i Hrvatima koji prihvataju Bosnu i Hercegovinu kao svoju državu. Ona mora biti ustrojena tako da se štite individualna prava, ali i da se nađu mehanizmi zaštite etničkih prava kroz institucije

Razgovarao: Mahir SOKOLIJA

Fotografija: Velija HASANBEGOVIĆ

U oči izbora 1990. godine Miro Lazović bio je član predsjedništva Centralnog komiteta Saveza komunista Bosne i Hercegovine. Na prvim višestranačkim izborima biran je u Vijeće građana Skupštine Bosne i Hercegovine, gdje na prijedlog Nijaza Durakovića biva izabran za šefa Kluba SDP-a. Rat ga zatiče u Vogošći, odakle se prebacuje u Sarajevo i aktivno uključuje u politički život grada pod opsadom. Bio je tokom rata predsjednik Skupštine Republike Bosne i Hercegovine i učesnik gotovo svih mirovnih pregovora – od Ženeve preko Washingtona do Daytona. Za *Stav* govori o početku

višestranačkog života u Bosni i Hercegovini, o mirovnim pregovorima, saradnji s Alijom Izetbegovićem, političkom životu tokom Agresije, o Slobodanu Miloševiću, Daytonu, Franji Tuđmanu...

STAV: Kako pamтите nacionalno raslojavanje unutar bivšeg Saveza komunista (SK) u Bosni i Hercegovini?

LAZOVIĆ: To je bio period kada je komunistički pokret u cijeloj Evropi rušenjem Berlinskog zida u svim zemljama istočnog lagersa bio smjenjivan, odnosno javljali su se pokreti koji su išli ka tome da se komunistička ideja potisne te je ona bila potisnuta

u svim tim zemljama. Na red je došla i bivša Jugoslavija. Na 14. kongresu Saveza komunista Jugoslavije došlo je do raspada ove partije, koja je do tog trenutka faktički bila temelj države. Nakon što se partija raspala na Kongresu, uslijedili su raspad i u republikama. S raspadom Komunističke partije rastao je srpski nacionalizam, pomognut htijenjima iz Hrvatske za stvaranjem samostalne države, što se sve prelijevalo i na Bosnu i Hercegovinu. Uslijedilo je formiranje nacionalnih stranaka 1990. godine, što je dodatno povećalo nacionalne podjele. Nakon prvih višestranačkih izbora u novembru 1990. godine jasno je bilo da se i unutar Saveza komunista desio rascjep na

nacionalnom pitanju, da je zov nacionalnih truba kod mnogih probudio određene osjećaje koji su ih odveli u nacionalne tabore, tako da je bilo i za očekivati da će Savez komunista u Bosni i Hercegovini na prvim višestranačkim izborima doživjeti poraz. To je bio i domino-efekat dešavanja u Evropi. Ali tada sam bio mlad, nisam mnogo razmišljao o nacionalnim podjelama vjerujući u snagu bosanskohercegovačkog društva, u način života koji je do tada bio temelj našeg opstanka, smatrajući da će etničke izmiješanost i institucija komšiluka, kao vezivno tkivo koje je spajalo sve stanovnike Bosne i Hercegovine, biti dovoljna snažna brana. Nisam očekivao da će na tako brutalan način

sve vrijednosti koje smo živjeli biti napadnute, a veze pokidane strašnom agresijom koja je krenula iz Beograda od režima Slobodana Miloševića. Savez komunista doživio je nešto što je, čini se, bilo neminovno, ali očito je da ogroman broj članova SK nije idejno pripadao toj ideji, pa su na zov nacionalnih truba otišli u novoformirane nacionalne stranke.

STAV: Kada kažete da niste očekivali da se tako mogu pokidati veze među ljudima različitih nacija, je li to znači da se potcijenila snaga nacionalizama ili su vladale iluzije o tom društvu?

LAZOVIĆ: Bio je to jednopartijski sistem s jakom partijom, jakom radničkom klasom koja je bila udarna igla tog sistema i s jakim sindikatima koji su ga čuvali. Taj sistem jeste u mnogima segmentima bio organiziran na način da je sprečavao ili sputavao bilo kakve nacionalne pobude koje bi vodile nekom organizovanom sukobljavanju s vladajućim sistemom. Mislim da se u vremenima kada je partija prolazila kroz određene probleme, pogotovo sedamdesetih godina, trebalo biti mnogo šire, da se tada trebalo prihvatiti uvođenje višepartijskog sistema. To bi bili na vrijeme uspostavljeni svojevrsni nacionalni i politički ventili. Savez komunista s Titom na čelu još je dugo mogao vladati, ali bi se tenzije koje su bile sputane u tom sistemu, a koje su narastale i eksponirale se devedesetih, raspršile, odnosno primirile. I moguće da bi se taj prostor bivše Jugoslavije sačuvao na drugačiji način. Ali desilo se šta se desilo. Mi u Bosni i Hercegovini bili smo multietničko društvo gotovo na svakom dijelu naše države i tadašnji način života nije nas navodio na misao da može doći do takvih strašnih nacionalnih podjela. Iskustvo govori da su upravo izražene multietničke sredine bile tokom Agresije najviše napadnute. Trebalo je razoriti to multietničko tkivo, razdvojiti ljude, stvoriti homogene nacionalne teritorije i na svaki način raslojiti Bosnu i Hercegovinu kao sredinu koja je odisala formulom koja je bila opasnost za nacionaliste, pogotovo za velikosrpski nacionalizam, te za Franju Tuđmana i njegov san o stvaranju "hrvatske banovine", ali i za pojedince među Bošnjacima koji su imali vizije o vlastitom nacionalnom prostoru.

STAV: Sjećate li se kad i ko u Savezu komunista prvi prepoznaje opasnost politike i ličnosti Slobodana Miloševića? Je li ga se moglo prepoznati na vrijeme?

LAZOVIĆ: Profesor Fuad Muhić bio je jedan od rijetkih intelektualaca koji je na vrijeme upozoravao na opasnost od Slobodana Miloševića. Sjećam se da sam do ranih jutarnjih sati pratio 14. kongres Saveza komunista Jugoslavije. Bilo je jasno

da Milošević igra nečasnu ulogu i da je on kreator raspada SK Jugoslavije. On je tada sjedio u Predsjedništvu odbijajući sve racionalne amandmane Slovenije i Hrvatske koji su išli ka tome da se partija transformira. Time je pokazivao da je on čovjek koji provodi program Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU) o stvaranju "Velike Srbije". Trebalo je prvo napasti partiju i tako osloboditi nacionalizam da bude nesputan partijskim stegama. Milošević je bio preuzeo tu mesijansku ulogu da omeđi velikosrpski prostor na teritoriji bivše Jugoslavije. Među prvim koji su upozoravali na Miloševića bio je Ivo Komšić, koji je tada bio član rukovodstva Partije. On je bio izrazito oštar u kvalifikacijama Miloševićeve politike, tražeći čak i to da se s Miloševićem prekine komunikacija. Vrativši se s 14. kongresa, Nijaz Duraković i Nijaz Skenderagić upozoravali su nas u Centralnom komitetu na posljedice onoga što se u Beogradu na kongresu desilo.

STAV: Kasnije ste, tokom pregovora o unutrašnjem ustrojstvu Bosne i Hercegovine, imali priliku da se upoznate s Miloševićem, je li on, po Vašem mišljenju, bio nacionalista ili je samo koristio nacionalizam za ostvarivanje svojih ciljeva?

LAZOVIĆ: Prihvativši program stvaranja "Velike Srbije", on je morao biti i nacionalista. Ali mislim da mu je nacionalizam, prije svega, bio oruđe za ispunjavanje ciljeva, da se ostvari kao mesija, kao čovjek koji je ostvario "vijekovni san srpskih nacionalista", da realizira ideju "homogene Srbije" iz *Nadžertanija* objavljenih 1844. godine. Koliko sam ga ja upoznao u Ženevi i Daytonu, to je bio čovjek dosta siguran u sebe, ponašao se nonšalantno, samouvjereno, prepotentno, nekada drsko i bezobrazno, ne uvažavajući protokole. Pogotovo u Daytonu, gdje se tokom pregovora gotovo svakodnevno šetao s čašom viskija u ruci, pa mu je jednom prilikom Izetbegović rekao: "Molim te, nemoj više s tom čašom ulaziti u moje prostorije." Ta njegova nadobudnost i prepotentnost na kraju ga je i koštala kao čovjeka koji nije

mogao racionalno vidjeti svu pogubnost svoje politike, sagledati je kroz procese koji su u Evropi već bili završeni. On je ostao zarobljenik velikosrpskog nacionalizma.

STAV: Činjenica je da su svi republički nacionalni lideri iz devedesetih, osim Alije Izetbegovića, bili članovi Saveza komunista, a većina od njih visokopozicionirani članovi te partije, dakle, deklarirani ljevičari. Koja je krivnja komunista za ono što se zbilo devedesetih u Jugoslaviji?

LAZOVIĆ: Krivnja komunista je ogromna. Nakon raspada Saveza komunista na 14. kongresu, republička komunistička vodstva nisu smogla ni snage, ni hrabrosti, ni sposobnosti da se odupru ekspanziji velikosrpskog nacionalizma.

STAV: A je li to u Bosni uopće bilo moguće?

LAZOVIĆ: Bosna se velikosrpskom nacionalizmu u prvom njegovom pokušaju bila oduprla. Podsjećam vaše čitaoce na događaje s kraja osamdesetih, na rušenja republičkih i pokrajinskih rukovodstava kroz takozvanu antibirokratsku revoluciju i "događanje naroda", a što je bila manifestacija organiziranog agresivnog srpskog nacionalizma. Smjenjivani su ljudi koji su vodili centralne komitete republika i pokrajina i postavljani oni koji su bili lojalni Miloševiću. Jedino je Bosna i Hercegovina, zahvaljujući Nijazu Durakoviću i tadašnjem partijskom i republičkom rukovodstvu, ali i Branku Mikuliću, donijela odluku da se zabrane takvi mitinzi. Tada je cijelo bosanskohercegovačko rukovodstvo, multietničko, moram naglasiti, stalo u odbranu Bosne i Hercegovine.

STAV: Gledajući iz ovog vremena, to izgleda i pomalo nevjerojatno, da mitinga nije bilo u Banjoj Luci, Trebinju, Bijeljini ili drugdje po gradovima i općinama koje su danas u RS-u.

LAZOVIĆ: Tada su svi prostori unutar Bosne i Hercegovine bili etnički izmiješani. Neki od onih koji danas vode Republiku srpsku, poput Milorada Dodika, pripadali

su drugim političkim opcijama, a i poslije su, kao članovi Saveza reformskih snaga, stranke koju je osnovao Ante Marković, bili žestoki protivnici Miloševića i ekspanzionizma koji je predvodio. Banja Luka je bila grad koji je do početka devedesetih još čuvao partizanske tradicije, nije to tada bio grad agresivnog nacionalizma, već multietnička sredina koja se odupirala Miloševićevoj politici. Nije se tu tada mogao napraviti prevrat. Sjećam se naših političkih skupova iz 1990. godine, kada smo punili sale i stadione širom Bosne i Hercegovine...

STAV: Nije li to tada malo i zavaralo partijsko rukovodstvo pa je ono s Nijazom Durakovićem na čelu pomislilo da će pobijediti nacionalne stranke na prvim višestranačkim izborima?

LAZOVIĆ: Bio sam tada jedan od najmlađih članova Centralnog komiteta SKBiH – Karlo Filipović, Zlatko Lagumdžija i ja – i prisustvovao sam svim većim predizbornim skupovima. Zaista smo vjerovali u snagu koja se tu iskazivala. Ljudi su osjećali opasnost koja se nadvila na Bosnom i Hercegovinom i dolazili su nam dati podršku. Nisu to bili skupovi u malim salama, već na stadionima i u velikim dvoranama poput Zetre, koja nije mogla primiti sve one koji su tada došli. Masovnost tih skupova, zabrinutost, poruke koje su tom prilikom bile izrečene i podrška koja smo dobivali govorili su da će SDP, tadašnji Savez komunista, dobro proći.

STAV: Vlada uvjerenje da je SDP zamrznuo svoje aktivnosti tokom Agresije, ali znamo da je opozicija djelovala. Da li je stranački život, generalno gledano, bio mrtav tokom rata?

LAZOVIĆ: Nije tačno da je SDP zamrznuo svoje djelovanje u ratu. Naprotiv, SDP je aktivnim učešćem u izvršnim i zakonodavnim strukturama Republike dao nemjerljiv doprinos odbrani Bosne i Hercegovine. Alija Izetbegović bio je svjestan da Bosnu i Hercegovinu u tom vremenu može odbraniti samo ako su državne strukture Bosne i Hercegovine multietničke. On je pravilno procijenio da Bosnu i Hercegovinu može braniti ako je opozicija aktivni dio te odbrane. Stoga je na početku agresije, 1992. godine, pozvao rukovodstvo SDP-a da se priključi državnim strukturama aktivnim učešćem svojih predstavnika. Mi smo to na jednoj sjednici predsjedništva stranke prihvatili.

STAV: Je li tome unutar stranke bilo otpora?

LAZOVIĆ: Bilo je razmišljanja kod pojedinaca da mi sa SDA ne trebamo ništa raditi, da su oni naši ideološki protivnici. Prevladao je stav da je ovo vrijeme agresije na Bosnu i Hercegovinu, da valja braniti

Donja granica uvijek je bila teritorijalni i politički opstanak Bosne i Hercegovine, da ne može doći do njene podjele. Moram kazati da je Alija Izetbegović tokom pregovora 1995. bio sasvim druga politička ličnost u odnosu na 1992. godinu. Izetbegović je 1995. godine bio politička ličnost koja je imala rezolutan stav, koja se naučila i političkoj lukavosti uz pomoć koje će kreirati neke stvar kako bismo dobili ono što smo zacrtali

državu, da političke i ideološke bitke treba ostaviti po strani. Taj stav je naročito zastupao Nijaz Duraković, u čemu je dobio podršku i Ive Komšića, i moju, i Zlatka Lagumdžije, zapravo podršku većine rukovodstva SDP-a. Neki pojedinci, koji su bili ideološki ostrašteni, govorili su da to nije naš rat, što su bile gluposti. Nakon ove odluke, Lagumdžija je postao potpredsjednik vlade, Tatjana Ljujić-Mijatović, Mirko Pejanović, Nijaz Duraković i Ivo Komšić nakon nekog vremena ušli su u Predsjedništvo RBiH, ja sam izabran za predsjednika Skupštine. SDP je imao većinu u Predsjedništvu RBiH, dakle uloga SDP-a bila je potpuno aktivna u ratu i zato volim reći: da nije bilo pogrešnih poteza sadašnjeg SDP-a, i sada bi u rukovodstvu ove stranke sjedio najveći broj Alijinih suboraca. Rukovodstvo SDP-a iz tog vremena imalo je odgovornost za državu, ali i za sudbinu socijaldemokratije, koja je morala na konkretnim stvarima pokazati da je država najbitnija, da su sve druge stvari manje važne od očuvanja njenog suvereniteta i integriteta u međunarodno priznatim granicama. Čini mi se da današnje rukovodstvo SDP-a nema tu odgovornost na potrebnom nivou jer i danas Bosna i Hercegovina bježe bitku za svoju opstojnost. Socijaldemokratija, kao odgovorna politička opcija, mora biti na terenu u odbrani Bosne i Hercegovine. Sadašnja bosanskohercegovačka politika traži zajedništvo u odbrani onih principa koji čuvaju Bosnu i Hercegovinu i grade je kao građansku, multietničku i sekularnu državu. Ljevica koja je danas razmrmljena mora se okupiti na jednom mjestu da bi to bilo moguće. Ono što danas Željko Komšić, Ivo Komšić i ja nastojimo jeste da objedinimo ljevicu kroz SDP i ponudimo nekoliko principa u funkciji očuvanja Bosne i Hercegovine, u funkciji njene odbrane i građenja stabilne, sekularne i građanske države. Te principe ponudit ćemo dugim strankama, pa time i Stranci demokratske akcije. SDA ne može biti stranka koja će predvoditi ove procese, ona mora pratiti ljevicu, zapravo građansku opciju, a ta ljevica mora biti jaka, organizirana i skupljena na jednom mjestu. Ti principi bit će oslonjeni na Brisel...

STAV: Ljevica nema snagu da sama vodi te procese?

LAZOVIĆ: Bosna i Hercegovina u najvećem zavisi od Bošnjaka kao najbrojnijeg naroda. Bošnjaci ne mogu bez Bosne i Hercegovine, a opstanak Bošnjaka kao naroda ugrožen je bez građanske države. Ta građanska država odgovara svim patriotima, dakle i svim Srbima i Hrvatima koji prihvataju Bosnu i Hercegovinu kao svoju državu. Ona mora biti ustrojena tako da se štite individualna

S pregovora između Ženeve i Lozane

IMAO SAM OSJEĆAJ DA BI ME MILOŠEVIĆ POPIO U ČAŠI VODE

Bilo je to 1993. godine. Na stolu se nalazio Owen-Stoltenbergov plan podjele Bosne i Hercegovine na tri etničke republike. Taj plan razmatrala je Skupština Bosne i Hercegovine u "Holiday Innu" u Sarajevu na sjednici koju sam ja vodio. Mi taj plan nismo bili prihvatili, ali nismo ga ni odbili, ali smo rekli da idemo u Ženevu na pregovore da vidimo šta maksimalno možemo izvući, a u skladu s principima koje smo definirali Platformom Predsjedništva u ljeto 1992. godine. Bosna i Hercegovina nalazila se politički i vojno pritisnuta i ucijenjena da ide ka podjeli na tri etničke republike. U Ženevu je otišla naša brojna delegacija s Predsjedništvom na čelu. Bili su tu Alija Izetbegović, Franjo Boras, Mile Akmadžić, Fikret Abdić, Tatjana Ljujić-Mijatović, Mirko Pejanović i ja kao predsjednik Skupštine. Na tim se pregovorima, koji su bili dosta oštri, bremeniti raznim pritiscima i ucjenama, ništa nije postiglo. Vraćamo se za Sarajevo, slijedeći u Zagreb. Tu istu noć, u hotelu, Izetbegović nas zove da sidemo u hol jer su iskrslili neki veoma važni momenti koje mi kao članovi delegacije moramo razmotriti. Ispričao je da ga je upravo zvao Owen, da postoje neke nove veoma važne informacije i da od nas traže da se vratimo u Ženevu. Tu se pojavio i Ganić, koji s nama nije bio u Ženevi. Počinje vijećanje o tome hoćemo li se vratiti. Izetbegović nam kaže da on mora u Sarajevo, u kojem u tom trenutku nema nikoga od članova Predsjedništva, a da mi odlučimo hoćemo li natrag u Ženevu. Donosimo odluku da se vratimo: Izetbegović i Ganić odlaze u Sarajevo, a mi u Švicarsku. U palati UN-a u Ženevi sastajemo se s Owenom, koji nas je najprije s tima pustio da čekamo. Mi održavamo sjednicu Predsjedništva i utom se pojavljuje Owen stavljajući na stol neki papir. Kako sam sjedio na čelu stola, uzmem taj papir i vidim prvi stav, da je Bosna i Hercegovina sastavljena od tri etničke republike, pogledam dalje i kažem mu: "Gospodine Owen, ako ste nas zvali da zbog ovoga vratimo u Ženevu, niste nas trebali ni zvati." Taj je papir počeo kružiti stolom, a kad je došao do Mirka, njega je uhvatila panika. Drugi članovi Predsjedništva nastavili su čitati, a Fikret Abdić otišao je u jednu fotelju, imao je naviku da popodne deset-petnaest minuta malo odspava. Vidjevši takvu atmosferu, Owen nam je rekao da se ne ljutimo na njega, da to nije njegov plan, već Milošević i Tuđmanov te da nas oni čekaju u nekoj vili između Lozane i

Ženeve, da odemo ondje i njima kažemo šta mislimo o prijedlogu. Ja sam odmah odbio da idem. Mirku je na to pozlilo, morali smo mu donijeti šećera i vode da dođe sebi. Čim su čuli da nas očekuju Tuđman i Milošević, ovi iz HDZ-a, Boras i Akmadžić, zanijemili su. Očigledno nisu o svemu ovome imali pojma. Owen za sve to vrijeme stoji i čeka našu odluku. Ja procijenim u tome trenutku da ćemo, ako odemo na razgovor, protiv plana biti Mirko, Tanja i ja. Ali prije nego što ću išta kazati, odem kod Fikreta: "Fićo, ako odemo sad pred Tuđmana i Miloševića, za šta ćeš ti biti?" On je izgovorio, otprilike: "Ja ovaj put moram biti s vama Srbima." Vratim se za stol i pitam Mirka je li on za ovaj plan, odgovori da nije, pitam Tanju, i ona potvrdi da je protiv plana. Mirko mi kaže da nam fali još jedan, ja mu objasnim da je i Fikret protiv, na šta Fikret samo potvrdi glavom te mi donosimo odluku da krenemo kod Miloševića i Tuđmana. Potrpamo se u neki kombi i vozimo prema vili. U jednom trenutku, a bio sam među njima najmlađi, počnem se zezati kao da sam dobio neku satisfakciju i snagu, pa se obratim Borasu i Akmadžiću: "Braćo Hrvati, idemo pred očeve nacija da vidimo ko je hrabriji, mi Srbi ili vi Hrvati." Oni i dalje ništa nisu govorili.

Ulazimo u vilu, odvođe nas u veliku salu. Za ovalnim stolom sve spremno, zakačene cedulje gdje ko sjedi. Mene zapadne mjesto kod Miloševića, a do njega Tuđman. Od naših, tu su bili još i rahmetli Amira Kapetanović i, čini mi se, Kasim Trnka.

Kad je Owen otvorio razgovore, mislim da sam se među prvima javio i dosta rezolutno i jasno odbio taj plan obraćajući se Tuđmanu i Miloševiću da dignu ruke od Bosne i Hercegovine: "Vi imate svoje probleme, vi, gospodine Tuđman, imate problem Kninske krajine, a vi, gospodine Miloševiću, imate problem Kosova i možda sutra i Vojvodine. Bosna i Hercegovina suverena je država, ima svoju stolicu u Ujedinjenim nacijama, pustite nas da sami rješavamo svoje probleme." Kako sam ja to počeo govoriti, Tuđman se unervozio, ne zna on ko sam ja. Vidim ga da gurka Akmadžića, da mu ovaj govori ko sam, šta sam. U jednom me trenutku prekida i pita koga ja predstavljam. Odgovaram mu da predstavljam 325.000 građana Bosne i Hercegovine koji su glasali za listu SDP-a na kojoj sam ja bio. Nastavljam nešto pričati, a on opet prekida: "Gospodine Lazoviću, vi ovdje ništa ne razumijete. Bosna i Hercegovina multietnička je država koja ne može kao takva opstati. Ovdje su na sceni zakašnjeni historijski procesi stvaranja nacionalnih država kroz koje je Europa prošla u osamnaestom i devednaestom stoljeću." Onda ja njega prekinem: "Ovo je kraj 20. vijeka, Bosna i Hercegovina međunarodno je priznata država, a ovo što vi pokušavate iscrtavati granice, to iscrtavate ratom, zločinima, suzama majki, protjerivanjem stanovništva. Takva Bosna i takve granice nikada neće biti stabilne." Nastavili smo tako, on meni, ja njemu, a Milošević me samo gledao, a kad sam bio spomenuo Kosovo i Vojvodinu, tako me očima prostrijelio da sam imao osjećaj da bi me u čaši vode popio.

Poslije mene javili su se Tanja i Mirko i također odbili plan. Čekalo se hoće li Fikret održati riječ. Milošević se nije javljao. Fikret se javi i ne prihvati plan s racionalnom argumentacijom.

Utom zvonit telefon, satelitska veza iz Sarajeva. Javlja se Owen. Prepoznajem da razgovara s Izetbegovićem i kaže mu da je plan "efikasno odbijen". Zatim se okrene i mene zovne. S druge strane Alija galami: "Miro, ne daj Bosne, ja i ti o Bosni isto mislimo." Ja mu kažem da bi bilo dobro da on sutra dođe u Ženevu, da se taj plan definitivno skine s dnevnog reda. "Ne, ne, samo ti ne daj Bosne, ako ste tako uradili, dobro je to i tako će biti." Tu završavamo razgovor i tu završavamo i s ovim planom. On je tada definitivno bio odbijen. Pitao sam se poslije često šta bi bilo da smo ga prihvatili.

prava, ali i da se nađu mehanizmi zaštite etničkih prava kroz institucije, da se done-su zakoni koji će definirati odnose prema nacionalnim, vjerskim, etničkim i građanskim pitanjima. Mora biti pronađen balans između nacionalnog i građanskog, kao i između vjerskog i sekularnog, i to treba biti ugrađeno u institucije sistema. Takva Bosna i Hercegovina ima budućnost, a taj proces mogu graditi zajedno SDA i ljevi-ca, ali i druge stranke ako to žele. Ujedi-njene ljevice, nažalost, nema, jer ljudi koji vode SDP misle da se nacionalne stranke tek tako mogu poraziti na izborima, što je iluzija. Ovdje će se procesi odvijati dugo, evolutivnim putem, a SDA kao najbrojnija stranka – koja jeste za Bosnu i Hercegovinu, za razliku od stranaka koje eksponiraju neke drugačije sumnjive politike – mora pratiti ono što ljevica kao građanska opcija nudi.

STAV: Bili ste učesnik pregovora u Ženevi, jesmo li mogli proći bolje? Ili lošije? Jesu li rezultati pregovora u kombinaciji s ratnim dešavanjima potvrdili pravilo da je “politika umijeće mogućeg”?

LAZOVIĆ: Mi smo od 1992. do 1995. godine, tokom mirovnih pregovora, prolazili kroz zaista teška vremena. Bili su to teški pregovori jer smo bili suočeni s agresijom, ali i s neprincipijelnom politikom pojedinih važnih zemalja koje su često bile naklonjene Slobodanu Miloševiću ili Franji Tuđmanu. Bosanskohercegovačka delegacija, koju je predvodio Alija Izetbegović, a koji 1992. godine, kada su počeli pregovori, nije imao veliko političko iskustvo, ipak je smogla i sposobnost i snage da se odupre podjelama Bosne i Hercegovine na tri etničke republike i zahtjevima da nestane. U Ženevi je početkom 1993. godine ponuđen Vance-Owenov plan. Za mene je on tada bio i prihvatljiv jer je su se njime ipak ču-vale granice Bosne i Hercegovine, a bila je predviđena kantonalna podjela cijele drža-ve bez entiteta. Međutim, taj plan odbila je “paljanska skupština” u maju 1993. godine iako je bio strahovit pritisak na njih da ga prihvate. Taj plan prihvatili su i Milošević i Tuđman. Odbijanju je prethodio manje poznati sastanak u Atini, gdje je Karadžić nakon pritiska međunarodne zajednice i Miloševića prihvatio plan. Stavio je svoj potpis uz klauzulu da će biti važeći ako ga prihvati skupština. Međutim, “paljanska skupština” plan odbija, nakon čega je po-čeo sukob s HVO-om. Bosanskohercegovačka pregovaračka delegacija našla se u novim problemima, bila je suočena s po-djelom koju su na terenu provodili VRS i HVO. Ali i tome smo uspjeli odoljeti planom o zaustavljanju rata između HVO-a i Armije RBiH. Jedan od kreatora tog plana bio je Ivo Komšić. Taj plan bio je ponu-đen u razgovorima u Frankfurtu početkom

1994. godine. Pregovori nisu bili uspješni, ali onda se uključuju Amerikanci. Haris Silajdžić iznenada nam javlja da idemo u Washington. Odlazimo on, Komšić i ja s ekspertnim timom koji je predvodio Ka-sim Trnka. Četrnaestodnevni pregovori rezultirali su donošenjem Vašingtonskog sporazuma.

STAV: Jeste li bili zadovoljni onim što je dogovoreno u Washingtonu?

LAZOVIĆ: Kada je postignut Vašington-ski sporazum, bogata hrvatska dijaspora u Americi organizirala je večeru na koju su bili pozvani članovi naše pregovaračke de-legacije. Organizatori i gosti bili su odušev-ljeni što je sporazum postignut, atmosfera je bila euforična, a od nas se očekivalo da svi nešto kažemo. Kada je na mene došao red, rekao sam da pozdravljam dogovor, da mi je drago što se zaustavlja rat između Ar-mije RBiH i HVO-a, ali da se bojim da smo stavili potpis na stvaranje “Velike Srbije”. Kako sam to rekao, vidio sam tadašnjeg američkog ambasadora u Bosni i Hercegovini Victora Jackovicha kako je podigao prst kao da time želi potvrditi moje riječi. Nastao je tajac. Charles Redman, koji je bio medijator vašingtonskih pregovora, upitao me je zašto tako mislim. Pitao sam ga zašto se daje ime Federacija Bosna i Hercegovina, šta je s ostatkom moje države koji je oku-piran, šta je s Kninskom krajinom, šta je sa Zapadnom Slavonijom, koji su takođe okupirani? Mene ovo navodi, rekao sam tada, na razmišljanje da ovaj potpis može značiti stvaranje “Velike Srbije”. Redman je zatim kazao da cijeni moju ulogu u sve-mu ovome, da razumije zabrinutost, ali me uvjeravao da je ovo prva faza, a da će u dru-goj fazi prostor pod kontrolom Karadžiće-vih snaga biti ugrunjan u federaciju i da će onda cijela država zvati Federacija Bosne i Hercegovine. To je u tom trenutku djelo-valo kao racionalno i prihvatljivo objašnje-nje. Međutim, druga faza otišla je drugim putem, čime je američka administracija skliznula u priznavanje Republike srpske kao posebnog entiteta.

STAV: Često možemo pročitati da je bilo previše popuštanja u našem pregovaračkom timu, šta su bile donje granice na koje ste kao tim i Vi kao njegov član mogli pristati?

LAZOVIĆ: Donja granica uvijek je bila teritorijalni i politički opstanak Bosne i Hercegovine, da ne može doći do njene po-djele. Moram kazati da je Alija Izetbegović tokom pregovora 1995. bio sasvim druga politička ličnost u odnosu na 1992. godinu.

STAV: U kojem smislu?

LAZOVIĆ: U tom smislu da je prevla-dao neiskustvo koje se ispoljavalo 1992. godine, možda i neko nesnalaženje, jer

nije bio tako vaspitan, tako formiran, da se sukobljava i svađa s Miloševićem i Tuđmanom. Izetbegović je 1995. godine bio potpuno druga politička ličnost koja je imala rezolutan stav, koja se naučila i političkoj lukavosti uz pomoć koje će kre-irati neke stvari kako bismo dobili ono što smo zacrtali.

STAV: A bolje smo i na terenu stajali, pa je imao više prostora...

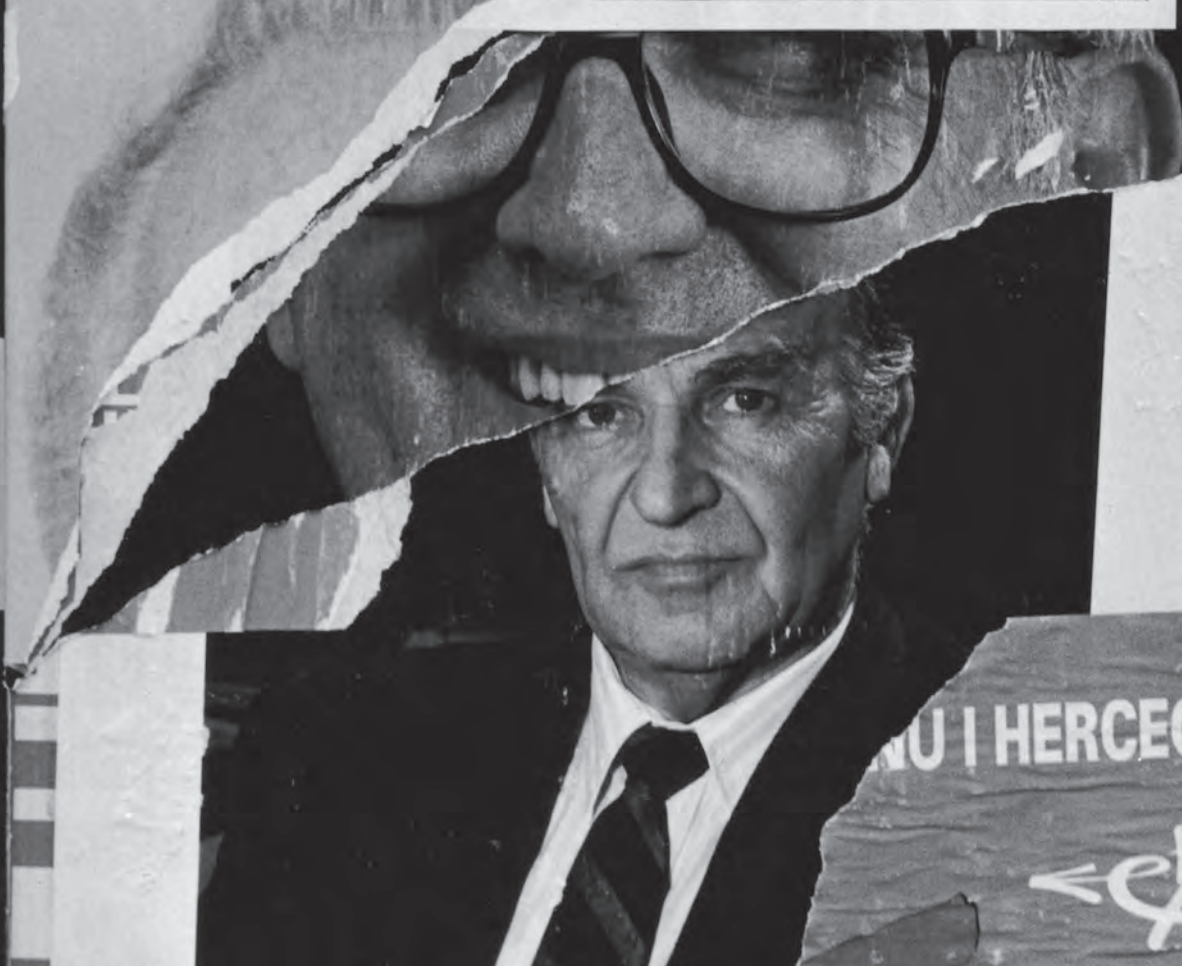
LAZOVIĆ: Da, stajali smo bolje na terenu, a i osjetio je da ima podršku Amerikanaca, da Amerika stoji iza multietničke Bosne i Hercegovine.

STAV: Kako se sjećate onog preokreta u Daytonu, kad Milošević na samom kraju pregovora mijenja dotadašnje čvrsto sta-jalište o podjeli Sarajeva?

LAZOVIĆ: To su bili dani kada su se lo-mila politička koplja oko Brčkog, bilo je pritisaka i da odustanemo od Goražda, jer je velikosrpska želja bila da potpuno ovlada-ju Drinom. Poruke koje su tada dolazile iz Goražda bile su dramatične i rezolutne. Borci su poručivali da neće odstupiti taman doživjeli sudbinu Srebrenice, da će ostati čvrsto da brane Goražde, što se pokazalo veoma značajnim za naše pregovaračke pozicije. Tako je razbijen velikosrpski san o potpunom prelasku preko Drine. Sara-jevo je takođe bilo sporno, jer je Grbavica bila okupirana. Krajišnik i njegova ekipa bili su pogotovo zainteresirani za Saraje-vo. Dejtonski pregovori počeli su upravo s pitanjem Sarajeva. Međutim, zbog čvr-stih i rezolutnih stavova SDS-a, Milošević je predložio da se to pitanje ostavi za kraj. Mišljenja sam da je Haris Silajdžić odigrao najvažniju ulogu u vezi sa Sarajevom, po-klanajući veliko vrijeme da kroz dugačke razgovore s Miloševićem dobijemo ono što smo na kraju dobili.

STAV: Zašto je Milošević na to pristao? Vjerovatno nije ukalkulirao da će SDS ini-cirati masovni odlazak Srba iz dijelova Sa-rajeva koji su “reintegrirani”. Da su kojim slučajem ostali, što je Milošević sigurno mislio da će se dogoditi, Sarajevo bi imalo umnogome drukčiju nacionalnu strukturu od današnje, a SDS je mogao kontrolirati mnoge društvene, kulturne i političke to-kove u glavnom gradu.

LAZOVIĆ: To bi za Srbe kao narod bilo bolje, ali sam uvjeren da Republika srpska ne bi bila ovo što jeste. Ne bi bila okrenu-ta protiv Sarajeva jer bi ovdje živjeli srpski intelektualci i srpska elita. Ali prevladali su mržnja i nacionalizam, opsjena da se stvara nacionalni homogeni prostor. Bilo je i straha, a taj strah proizvodio se među običnim Srbima, proizvodili su ga srpski političari iz Republike srpske. ■

NU I HERCEGO

Milomir Kovačević Strašni: Vječni nomad strašnog oka

STRAŠNI IZBORI 1990

Neposredno pred posljednji rat u Bosni i Hercegovini, fotograf Milomir Kovačević Strašni (Sarajevo, 1961.) svojim je fotoaparatom, na jedinstven način, zaustavio i učinio vidljivom atmosferu tragične promjene i loma koji će ubrzo uslijediti u bosanskohercegovačkom glavnom gradu. Urođena osjetljivost za ono što je važno i aktualno, za ono u čemu se oslikava duh određenog mjesta i vremena, omogućila je Strašnome da ne bude tek fotograf po narudžbi redakcije. Fotografijom se počeo baviti već sa sedamnaest godina, u Univerzitetskom foto-klubu "Cedus" i već tada njegovu pažnju primarno privlači život ulice i psihologija mase (prizori iz Međugorja, rock koncerti, navijači na nogometnim utakmicama, proslave državnih praznika, sjaj i bijeda buvljaka...). Član Udruženja likovnih umjetnika primijenjenih umjetnosti (ULUPUBiH) postao je 1989. godine.

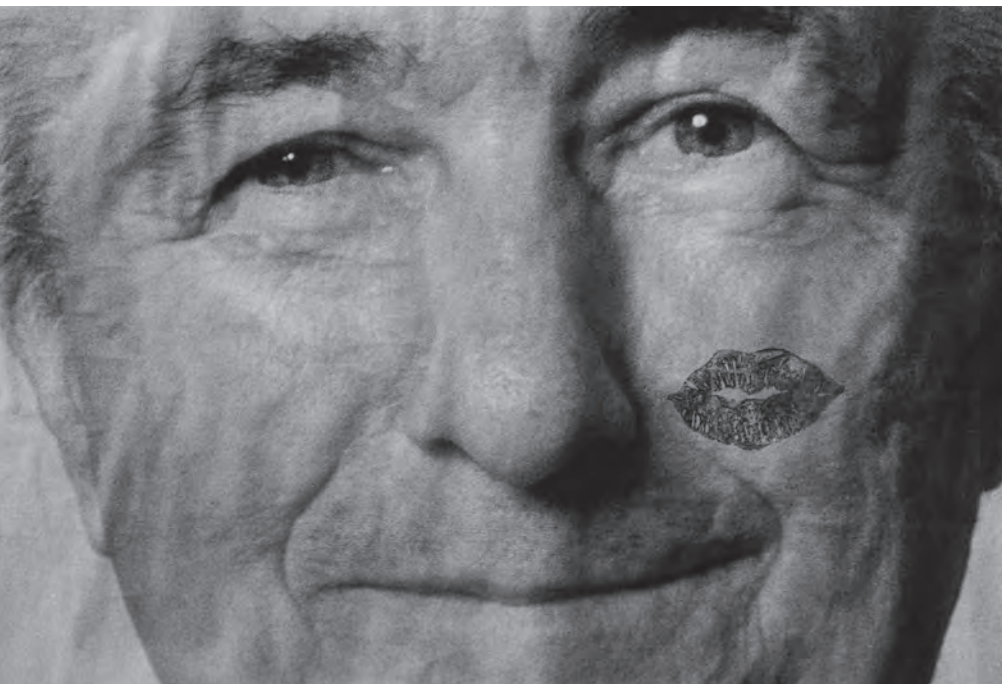
Svojim lutanjima po gradu sa kamerom u ruci, Strašni je, na stanoviti način, anticipirao teme koje su redakcije listova sa kojima je surađivao odabirale za svoje buduće tekstove. Poput Baudelaireovog "šetača-lutalice" koji je najbolje osjećao i utjelovljavao duh moderniteta i modernog grada, tako je i Milomir Kovačević Strašni na sarajevskim ulicama, izlozima, licima ljudi, među prvima predosjetio promjenu koja se slutila već u kasnim osamdesetim godinama nedavno minulog stoljeća.

Kovačevićeva izložba "Strašni Izbori 1990", organizirana prije tri godine u Umjetničkoj galeriji BiH u Sarajevu, u danima neposredno uoči tadašnjih oktobarskih izbora 2010. godine, na nekoliko stotina crno-bijelih fotografija podsjetila

je na ljude i događaje u danima osnivačkih konvencija nacionalnih stranaka i prvih demokratskih izbora 1990. godine. Kao međašne fotografije u kronologiji ove izložbe stajale su ona s posljednjeg Dana republike (novembar 1989.) i fotografija snimljena na samom početku rata, u središnjoj sarajevskoj ulici (maj 1992.). Upravo u promjeni koja se desila od vremena fotografije snimljene u novembru 1989. godine, prema riječima autora iz sinopsisa njegove izložbe, "sa ustakljenim, uredno poredanim portretima Tita, u jutarnjoj izmaglici, polusjeni i nagovještaju epohe na zalasku" do one od 2. maja 1992. godine i prvih granata ispaljenih na središnju sarajevsku, Titovu ulicu i "rasprskanim staklima Titovih portreta, u mraku, kraju jednog doba", Strašni je izvanredno zgusnuto i bez suviše naracije sazeo dramatiku jednog tragičnog perioda.

Kratke rečenice izložbenog koncepta ne samo da otkrivaju svu fotografsku osjetljivost Strašnog (važnost izmaglice, polusjene, popodnevnog sumaraka...) već otkrivaju i način njegovog fotografskog mišljenja – sposobnost iznimne sinteze. Kovačević nikada nije izgubljen u ekspliciranju ili prenaplašenoj emotivnoj ekspresiji. On ne fotografira svoj grad senzacionalistički – razmišljajući o naslovnicama koje bi dobro prodale dnevni list ili tjednik, osvojile pažnju velikih, multinacionalnih medijskih agencija. U razgovoru neposredno uoči otvorenja izložbe, autor je istakao: "Dok su strani fotografi slikali nesreću, ja sam fotografirao svoju sudbinu" (*Dani*, Sarajevo, 10.9.2010, str. 66), otvarajući, pri tome, važno pitanje očuvanja ljudskog dostojanstva i pitanje etike umjetnika u fotografiranju prizora ratnih stradanja.

Nadimak Strašni, koji se veže i uz njegovu neustrašivu, gotovo suludu, hrabrost da izlazi na ulice ratnog grada s aparatom u ruci u najopasnijim trenucima danas, bez svake sumnje potvrđuje da se ime Milomira Kovačevića ubraja među ona važna umjetnička imena koja su tih godina čuvala duh i život grada. U periodu ratnih devedesetih snimio je preko 30.000 fotografija iz kojih je izraslo nekoliko važnih fotociklusa: *Tito in War*, *Ase leži*, *Ratna arhitektura*, *Apokalipsa Now*, *In memoriam*.

Ni na jednoj od izloženih fotografija na tadašnjoj izložbi iz 2010. godine nije bilo prizora stradanja, smrti, niti riječi - rat. Ali, ono što je fotografirao Kovačević bio je rat plakata, rat verbo-vizualnih ideologija, kakofonija ispraznih obećanja i riječi kratkog daha. Izazvan, poput pariških dekolazista šezdesetih godina prošlog stoljeća, on pronalazi u izgubljenim plakatima i poderotinama jednu novu ljepotu i svježinu. Ali, Strašni ide i korak dalje: stupovi, zidovi i izlozi sa nekoliko slojeva prelijepljenih plakata nisu samo vizualno izazovni. Ta "nova slika ulice" koju više ne treba slikati već samo učiniti vidljivom za Strašnoga prvenstveno nudi mogućnost da ponudi širi nazivnik mogućeg razumijevanja političke stvarnosti. Gotovo doslovno, kako se gule slojevi plakata, tako i autor guli, rastvara i razotkriva složeno i kontradiktorno lice našeg vremena. Ali, on pri tome ne moralizira niti se priklanja nekoj od ponuđenih političkih opcija. On u onome što je prolazno, pa i trivijalno pokušava prepoznati i zaustaviti ono što je trajno i nepromjenjivo: uz ostatke političkih slogana, gostujućih cirkusa i modnih starleta, vidjeli smo tako male

prosjake, ulične prodavače, zaljubljene parove. I u tom, uvijek živom, zanimanju za ljude "sa društvene margine", Kovačević podsjeća na svoj veliki fotografski uzor – na Diane Arbus (1923–1971.) i na izuzetnog majstora portreta i dokumentarne fotografije, Nijemca Augusta Sander (1876–1964.). Kao i Sander u svome slavnom fotociklusu nastalom između dva svjetska rata, i Strašni traga za onim što čini jedinstveno i zaustavljeno "Lice našeg vremena". Međutim, kako tvrdi sam Kovačević, najdraži mu je ipak češki fotograf Josef Koudelka (1938.), fotograf jedinstvene životne i profesionalne biografije. Ovaj *vječni nomad* sa kamerom u ruci, zabilježio je nesmiljenu vojnu silu Varšavskog pakta

na ulicama Praga. Spomenute fotografije, koje su prokrijumčarene iz Praga posredstvom "Magnuma" i anonimno objavljene u *The Sunday Timesu* pod inicijalima P. P. (praški fotograf), osvojile su 1969. godine slavu *Robert Capa Golden Medal*.

Onakav kakav je i kao osoba, takav je Strašni i sa kamerom u ruci – inteligentan, nenametljiv, tih i pomalo sramežljivog osmijeha. On nas, poput nevidljive ruke, zaustavlja pred prizorima, scenama, ljudima i „slučajnim susretima“ udaljenih motiva i osvještava nam njihov humor, dvoznačnost, ironiju, besmisao ili njihovu laž.

Spomenuta je izložba u danima tadašnjih općih izbora u BiH istovremeno

ponudila mogućnost da se u zaglušujućoj galami i zbruci obećavajućih, predizbornih slogana zaustavimo i osvijestimo pred pitanjem: što doista novo i bolje nude ovi novi/stari glasovi? I kroz nju, na izniman način, Kovačević je oživio duh sarajevskog humora: na prvoj javnoj tribini o višepartijskom sistemu, održanoj na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu, predsjednici novih stranaka sjede ispod velikih fotografija i budnog oka Marxa, Engelsa, Lenjina i Tita; Adil-beg Zulfikarpašić smije nam se sa ostataka plakata svoje nove, MBO stranke na isti način i jednako bijelih zubiju kao i klaun na plakatu pored, a koji najavljuje gostovanje velikog talijanskog cirkusa u gradu;

dvoje djece prose ispred stupa sa plakatom koji nosi natpis: *S kim? Sa SKBiH-SDP*; plakat Ante Markovića na drugome mjestu smiješi se pored obnažene ljepotice sa plakata u neposrednoj blizini.

Bez suvišnog komentara, Strašni nudi niz jukstaponiranih fotografija istog motiva, gotovo poput filmskih sekvenci, sa tek jednom (važnom) izmjenom: pred pročeljem sarajevske katedrale, na istome panou, u razmaku od tek nekoliko dana, izmjenjuju se plakati vodećih nacionalnih stranaka: HDZ-SDA-SDS. U izlogu, uz fotografiju nekadašnjeg predsjednika Josipa Broza, našao se i trgovački slogan: *Nudimo sve*, a u sljedećem izlogu, uz Titovu fotografiju i natpis: *Vršimo otkup zlata*. Samo nekoliko

godina kasnije, iste fotografije više neće biti u društvu slogana koji su svjedočili o godinama ekonomske krize i nevjerovatnih inflacija u osvit rata, već se nalaze iza rasprsloga stakla i prekrivene krvlju.

U takvim delikatnim pomacima u istom motivu i sa izbrušenim fotografskim okom, Milomir Kovačević Strašni brižljivo je detektirao lom jednog sistema i zacrtao slutnju pred nečim što nadolazi i čiji se obrisi tek naslućuju. Na jednoj od izloženih fotografija prikazan je ulični prodavač koji prodaje ogledala različitih oblika i veličina. Zabrinutog pogleda i zagledan negdje u daljinu, i njegov se vlastiti profil zrcali u jednom od stakala. Ostala stakla hvataju tek krhotine i fragmente onoga što ga okružuje – nečiju ruku, isječak neba, granje, pogled prolaznika. Razbijeno u komade tisuće pojedinačnih priča i sudbina i naše se sjećanje dijelom iznova sastavlja u jednu sasvim novu cjelinu uz pomoć jednog *strašnog oka*. A plakati koji su preostali, razderani i u novom društvu, iznova potvrđuju koliko je tanka granica između gromoglasne političke retorike i potpune banalnosti.

Iako od januara 1995. godine živi i radi u Parizu (odnedavno, i kao dobitnik jednog od najviših priznanja francuske nacije), životni i profesionalni put Milomira Kovačevića Strašnog i dalje je značajno obilježen vezom sa Sarajevom. I zato je Strašni jedan od najrafiniranijih fotokroničara promjenjivih vizura svog rodnog grada.

Tekst je izvorno objavljen u Časopisu za kulturu i društvena pitanja "Behar", 2013, broj 115.

Stjepan Kljuić, novinar, pisac i političar

VOLJETI BOSNU, LJUBITI JE KAO DOMOVINU JE ISCRPLJUJUĆA, MUKOTRPNA STVAR

Razgovarao: Nedim HASIĆ

Stjepan Kljuić rođen je u Sarajevu 1939. godine. Studirao je na Filozofskom fakultetu, od 1965. do 1971. godine radio kao novinar u *Oslobođenju*, a potom bio dopisnik zagrebačkog *Vjesnika*. Od 1990. do 1992. godine bio je predsjednik Hrvatske demokratske zajednice Bosne i Hercegovine, a nakon odlaska iz te stranke osnovao je Republikansku stranku BiH. Političar, novinar i pisac, Kljuić je bio član Predsjedništva BiH od 1992. do 1996. godine. Osim svog političkog angažmana, poznat je i kao autor nekoliko knjiga, od kojih su najpoznatije *Izdaja Bosne* i *Ferhatović, majstor driblinga*. "Dva najvažnija muslimana u povijesti Bosne jesu Safvet-beg Bašagić i Asim Ferhatović-Hase", kazat će Kljuić na početku razgovora za *Stav*.

Za vrijeme komunizma postojala je jedna fantastična sintagma: Unutarnji i vanjski neprijatelj. Nas su koštali unutarnji neprijatelji. Franjo Tuđman nije imao pojma o Bosni. Slobodan Milošević je znao

nešto više zahvaljujući vojnim strukturama. Kada kažem da je Zagreb krvnik bosanskih Hrvata, onda oni u Zagrebu pjene. Ali je to tako. To što su Grude postale centar politike bosanskih Hrvata, a ne Sarajevo jeste izdaja hrvatstva, to je provincijalizam. Ne smije se zaboraviti da Hercegovina, za vrijeme Osmanskog Carstva, nije bila administrativna jedinica. Bila je toliko beznačajna da je pripadala Imotskom. Hrvati su prelazili na islam pa su se onda vraćali na katoličanstvo kada je došla Austrija, ali su zadržali prezimena; Muselimović, Alilović, Pašalić. Asanović... I onda su devedesetih i to malo što su imali upropastili. Lažna tendencija može napredovati do izvjesnog vremena, ali u krajnjoj tački pada, kaže filozof. Tako je i ovdje. Kada vidiš fizionomiju ljudi koji vladaju od Srbije do Hrvatske, sve ti je jasno.

Tuđman sa mnom nije mogao manipulirati. Ne smije se zaboraviti da je Gojko Šušak bio najopasniji čovjek u to

vrijeme. Šušak je ubijao. Tuđman, kakav god da je bio, nije ubijao. Tuđman je bio zadržan, knjiški oficir. Nije bio operativac kao što su bili Antun Tus i Martin Špegelj. Bio je predsjednik "Partizana", tjerao hrvatsku djecu da igraju za "Partizan", inače im je alternativa bila služiti vojni rok u Strumici. To što se politika vodila iz Gruda je zagrebačko maslo, tragedija hrvatskog naroda pogotovo zato što ju je vodio Mate Boban, agent UDB-e. Kada su bile demonstracije u Imotskom 1971. godine, policija poslika prisutne i preda slike s njihovim imenima Komitetu. Iz Komiteta javljaju da se izuzme drug Mate Boban jer je on na skupu bio po službenoj dužnosti.

Gojko Šušak je *spiritus movens* hrvatskog zla. Tuđman je bio narcisoidna figura. Nije imao nikakvog znanja o Bosni. Rekao sam mu da mu je bilo bolje da je otišao na pregovore u Pečku patrijaršiju nego u Karađorđevo. Jer to je Karađorđevo bilo najtragičniji događaj za Hrvate u

miru. Svi Hrvati koji su nešto značili su prije toga uklonjeni. U zatvoru je Vlado Gotovac, Savka Dapčević i Mika Tripalo su u izolaciji, Veselko Tenžera ostaje bez posla. Kao "mali" sam ostao bez posla u *Oslobođenju*. Dolazi emigracija po mene, ali ja neću emigraciju. Nemam nikoga među njima, a i ne volim slušati. U Sarajevo je došao Bruno Bušić, njegova sestra Zdravka bila je kasnije u uredu predsjednika Tuđmana. Bruno je bio obrazovan, ali zadržat čovjek, nije bio za ove naše prilike. Kada je došao u Sarajevo, prvo sam ga odveo na Bistrik, do Svetog Ante i do Careve džamije. Objasnio mu šta je Bašćaršija, šta Stara pravoslavna crkva, šta židovski hram, pa ga onda doveo na česmu ispred Begove džamije. Idemo ka Katedrali i prolazimo Štrosmajerovom. Bušić je teško govorio pa me je gurao i pokazivao rukom na tablu na kojoj je ćirilicom bilo napisano Ulica Josipa Juraja Štrosmajera. Kazao sam mu da je bolje da piše Štrosmajerova ćirilicom nego Cara Lazara latinicom. Tada me je zavolio, ali ja nisam htio s njim, kazao sam mu da će me ubiti KOS ako budem s njima a ako ne budem slušao emigraciju, ubit će me ona. Ostao sam ovdje. Zato sam znao odbrusiti Šušku, koji je do rata gladio muda po Kanadi.

Da je sve bilo legalno, nikada me ne bi mogli smijeniti s mjesta predsjednika HDZ-a. Statut stranke sam prepisao od Tuđmana, a Tuđman je Statut prepisao iz Sjeverne Koreje. Kada sam vidio da pripremaju odluku da se ne izglasa referendum, shvatio sam da je ozbiljno. Imam većinu, ali drugi je februar. Mrak je već, ljudi iz Bosanskog Šamca, Bosanske Krupe, Bihaća viču da su uz mene, ali da moraju doći makar do Sarajeva tokom dana jer su već barikade, ljudi se boje ići noću na put. Tada u salu ulaze neke ličnosti četvrtastih glava, Tuta, Štela, kako li su se već zvali. Spisak onih koji imaju pravo glasa je kod mene, ali Tuta prijeti, viče da je odležao 12 godina zbog hrvatstva i da se sad njega pita iako svi znaju da je odležao zbog lopovluka. Prekinem sjednicu i imam status predsjednika u ostavci. Boban je htio nastaviti sjednicu, ali nije imao načina jer je to bilo suprotno Statutu. Računao sam da ćemo izaći na referendum, nakon što dobijemo referendum, održat ću konvenciju i likvidirati ove što su bili protiv referenduma.

Bio je neki Ivan Bender, potpredsjednik stranke. Kada je potpisan Vašingtonski sporazum, on je govorio da nema federacije bez konfederacije. To je ono što

su njih dvojica i dogovorili, da uzmu ono što hoće, Milošević i Tuđman. Tri puta sam svjedočio u Hagu i nikad ni s jednim zatvorenikom nisam srdačnije razgovarao kao tada s Miloševićem. Kada sam polazio kući, on mi kaže: "Sretan put." Okrenem se i kažem: "Hvala." Šta ću, ne mogu mu reći "sretan ostanak". Milošević je meni govorio: "Stjepane, kako, bre, Franja hoće, a ti nećeš?" Kažem mu da je to jednostavno, da je lako tuđim gloginje tresti. Ovo nije Franjino. Ovo je moje. Onda meni Milošević objašnjava šta pripada Hrvatima. "Bihačka krajina, Livno, 70 posto Čapljine, Neum i ceo Prozor." Počnem se smijati do suza. Čuj "ceo Prozor". Pa u Prozoru nikada nije bilo Srba, jednom naišli Đujićevi četnici u Drugom svjetskom ratu, poklali sve što su zatekli i otišli. I sada on nama kao nešto daje.

Referendum je najznačajniji datum u historiji Bosne i Hercegovine, na referendumu je 64,7 posto ljudi izašlo i dalo glas za Bosnu, a nije se moglo glasati u ustaničkim Šekovićima, Drvaru, Šipovu... Sjećam se dviju zanimljivosti. U Trebinju su četnici pustili da se glasa, a onda su mislili otići vreću s glasačkim listićima. Medždžida Kreso, predsjednica Izborne komisije, Trebinjka je, ona zna njihove metode. Ona im pobjegne s vrećom kroz prozor. Jasmin Odobašić, čuveni pronalazač posmrtnih ostataka nestalih, imao je dobrog prijatelja Srbina, advokata. On je bio predsjednik Komisije i na zadnji ulaz izađe s vrećom, taj ga prijatelj odbaci do Doboja i tako spase listiće. U takvoj atmosferi imati 64.7 posto glasova bilo je ogromno. Građani srpske nacionalnosti dali su ogroman doprinos na referendumu. Muslimana je u tom trenutku 42.6 posto, ali ih je moglo glasati oko 37 posto. Puno ih tada nije glasalo, policajci, neki današnji generali, pripadnici JNA, oni što su radili u Beogradu, u administraciji i službama, malo je onih među njima koji su glasali.

Hrvati su glasali na referendumu jer su iza sebe imali Vatikan i fra Petra Anđelovića. Izlazak Hrvata na referendum inkompatibilan je dogovoru u Karadorđevu. Tuđman Hrvatima u Bosni i Hercegovini nikada nije rekao "izađite i glasajte" nego je, pod pritiskom Vatikana, u subotu rekao: "Izađite na referendum." Nije rekao kako glasati. Mi smo imali infrastrukturu. Fra Petar Anđelović je u Nedžarićima okupio 380 franjevac, popeo sam se pred njima na stol i govorio im kao s oltara. Onda smo krenuli.

Mi smo dobili izbore u deset gradova gdje nismo bili većinsko stanovništvo. U Kotor-Varoši smo bili treći po brojnosti. Srbi, Muslimani pa Hrvati. Muslimani su bili neorganizirani, i ne znaju za Kotor-Varoš. Poslije prvog kruga SDA otpala, ostali mi i Srbi, koji tu vladaju već decenijama. Imao sam jedan kombi u kojem sam putovao po Bosni. Bio je tamo jedan poslanik Anto Mandić, direktor Kožare. Kažem mu da mi dovede lokalnog hodžu. Oni se k'o ljutnuše, došao predsjednik HDZ-a, a traži hodžu. Dođe hodža. "Sabah hajrola, efendija", kažem mu. U njega se bijeli ahmedija, čista k'o snijeg. Pitam kako su prošli na izborima, kaže da su izgubili. Imaju pare i hoće da prave džamiju, ali vlast ne da. Kaže mu ovako: "Efendija, ne vjerujem ja tebi ništa, ali haj'mo se dogovoriti. Idi po selima, reci ljudima da glasaju za HDZ, a ja ću ti dati ne samo potvrdu da se može graditi džamija nego i 300 ljudi na mobu." Besa? Besa! Kažem mu da ću ga pratiti jel agitira. I, bogami, hodža ode i mi dobijemo izbore. Mene prisluškiju, u tom trenutku svako svakog sluša. Onaj mali Munir Alibabić sluša sviju, ali imaju četiri profesionalna agenta, Srbina, koji za pare slušaju svakoga. Radovan Karadžić sluša mene, onda se i ja dosjetim pa počnem plaćati te agente da i ja slušam njega. Mi dobijemo izbore u Kotor-Varoši i slušam. Karadžić se dere na nekog svog Peru, koji mu je glavni čovjek tamo: "Pero, mamu ti tvoju, pa znaš li ti da je Kotor-Varoš oduvek bio srpski?" Pero se jadan brani i kaže mu: "Pa što niste i vi jednom došli ovdje k'o onaj bradonja iz HDZ-a?" Onda ja Karadžiću, da mu dam od znanja da sad i ja njega slušam, kažem: "Radovane, nemoj da galamiš na Peru, nije, bre, Pera kriv."

Aliji Izetbegoviću sam dva puta spasio glavu. Prvi put 1991. godine, kada mu je istekla prva godina mandata predsjedanja Predsjedništvom BiH. Srbi hoće da se mijenja predsjedavajući. Slušao sam prije toga razgovor Nikole Koljevića i Karadžića, kada mu Koljević kaže da su našli Franju Borasa jer se s "onim Ključem ne može ništa dogovoriti". Ustane Nikola Koljević, kaže da je istekla godina dana Alijinog mandata, da bi bilo dobro da se zamijeni predsjedavajući i da oni predlažu Hrvata. A Hrvat svakako treba doći. I predlažu da to bude Boras. Ustanem i kažem im da nikada više Srbi neće birati Hrvata u Predsjedništvu. Onda riječ uzme Biljana Plavšić i kaže da predlaže, ako se ne možemo dogovoriti, Ejupa Ganića, Jugoslavena. A Ganić se

poče utezati, popravljati kravatu, on kao kandidat. Zagalamim opet i kažem Aliji da stavi to na glasanje. Jednostavno je, da sam na to pristao, dva su Srbina, dva su Hrvata, vjerovatno bi uz nas bio i Fikret Abdić i Alije više nema.

Nije tačno da ne volim Aliju, ali se mora reći da je velika i njegova odgovornost za ovo što nam se dešavalo. Zamjeram mu najviše što se okružio isključivo pripadnicima "Mladih muslimana", ljudima koji nisu imali političku naobrazbu. Vjerovao je Mahmutćehajiću, ubačenom agentu KOS-a, onda dovede i Muhameda Čengića. Sve ih je nagradio iako ti ljudi nisu zaslužili da budu nagrađeni. Sve sam o Mahmutćehajiću napisao u svojoj knjizi, neka demantira i tuži ako smije i ako ima kontraargumente za napisano. Bosna je imala multinacionalnu podlogu, referendumsko Bosna bila je jako značajna, ali je to počelo nestajati uklanjanjem kadrova u Sarajevu. Ostali su samo patuljci koji slušaju. Tako je izgubila dobar dio potencijala i kvaliteta koji je imala.

Ja sam čovjek kojem su Bošnjaci bliski, rođen sam s njima. Sestra mi je udata za Bošnjaka, moja je kćerka udata za sarajevskog Bošnjaka. Meni je Karadžić nudio novac da budem uz njega, a ne da budem uz Aliju. "Ti si seljak, primitivac koji nije iz Bosne i ne voliš Bosnu", odgovorio

Ja sam čovjek kojem su Bošnjaci bliski, rođen sam s njima. Sestra mi je udata za Bošnjaka, moja je kćerka udata za sarajevskog Bošnjaka. Meni je Karadžić nudio novac da budem uz njega, a ne da budem uz Aliju. "Ti si seljak, primitivac koji nije iz Bosne i ne voliš Bosnu", odgovorio sam mu kada mi je prigovarao što sam stalno uz Aliju. Tuđman mi je nudio da budem uz njega, da budem ambasador u Argentini, uzmem vilu i da uživam. Nisam to htio

sam mu kada mi je prigovarao što sam stalno uz Aliju. Tuđman mi je nudio da budem uz njega, da budem ambasador u Argentini, uzmem vilu i da uživam. Nisam to htio. Okupio sam tim ljudi koji je bio za Bosnu. Vitimir Lukić, čuveni književnik, bio je moj potpredsjednik, u Mostaru Damjan Vlašić, pa onda doktor Mandić, pa Barišić, pa Martin Udovčić, profesor u Travniku. Imali smo tim za Bosnu i Bobana sam porazio na Konvenciji stranke. Moja je politika bila politika Bosne, politika bosanskih franjevac, Ivana Franje Jukića, bosanskog HSS-a... Meni nije padalo na pamet sve to baciti i otići u Grude, piti vino i ratovati tuđom djecom, ali isto tako zamjeram debelo Sarajevu što je odustalo od takvog koncepta multinacionalnosti. Nije se to nikako smjelo uraditi.

Za mene, Dayton je donio kapitulaciju Bosne i Hercegovine. Svi ljudi koji su činili delegaciju BiH u Daytonu su, kada su ulazili u vlast, dali zakletvu da će čuvati i braniti državu Bosnu i Hercegovinu. Nisu branili. Nisu trebali popustiti pritisku Clintonove administracije. Mi smo bili u ofanzivi, napredovali smo vojno i trebali su riskirati i nastaviti čak i pod prijetnjom bombardiranja. Ja bih dao glavu, ali ne bih potpisao. Sada ispada da su se tamo borili za Ustikolinu, a ne za Doboj, Modriču ili Bosanski Brod. Za mene je isto tako vrlo upitan kredibilitet članova delegacije koja nas je predstavljala u Daytonu. Ivo Komšić i Miro Lazović za mene nisu bili kredibilni da budu dijelom delegacije. Da li bih uspio nešto promijeniti da sam bio u Daytonu, ne znam. Možda bi me neki Bobby odveo ustranu i zavrnuo ruku, ali

bih ja rekao. Ne bih šutio, rekao bih i napustio bih to.

Ne radim ništa, završio sam sve što sam trebao uraditi. Pišem rodoslovlje svoje familije. Stara smo porodica, posljednji sam muškarac u njoj i želim podsjetiti na svoje pretke koji su bili veoma časni ljudi. Pradjed Gaspar poginuo je braneći Bosnu od austrougarske vojske, bio je u društvu Hadži Loje, Avde Jabučice i ostalih velikana. Jedan od mojih predaka bio je gazda i pjesnik, jedan stric bio je jedan od organizatora Drugog kongresa Komunističke partije Jugoslavije u Dresdenu 1928. godine, drugi stric je za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske bio zatočen u logoru u Wiener Neustadtu, a najmlađi je stric odveden u Jasenovac i tamo ubijen. Ploča s njegovim imenom nalazi se na tvrđavi na Vracama. Pišem o svom životu, gdje sam bio, šta sam i s kim radio. Imam divnu kćerku i divnog zeta, dvije unučice. Zato pravim taj portret svoje familije da djeca, kada narastu, ako ih bude proganjao duh Bosne, znaju ko su i šta su.

Nažalost, ne razmišljam o budućnosti. Vidim da se Bosna topi. Star sam čovjek, umrijet ću sa svojim uvjerenjima, ali da mi je neko prije 50 godina rekao šta će biti od Bosne, ja bih se s njim pobio. Voljeti Bosnu, ljubiti je kao domovinu je iscrpljujuća, mukotrpna stvar. Ali obični ljudi koji je vole ne mogu od toga odustati jer je to u genima. Nažalost, danas je sve manje patriotizma, a sve više lopovluka. Bosnu u svijetu ne diskvalificira to što u njoj živi puno muslimana, nego zato što u njoj ima puno lopovluka. ■

Pretplatite se na magazin "Stav" putem brojeva telefona: 033/942-660 i 033/944-390 ili putem emaila: pretplata@stav.ba

Godišnja pretplata na časopis Stav 150,00 KM

Pretplatiti se možete i na online izdanje, i to na period 6 mjeseci za samo 50 KM ili na period 12 mjeseci za 100 KM.

STAV

Magazin "Stav" izlazi duže od pet godina i jedini je bosanskohercegovački sedmični magazin.

"Stav" je koncipiran kao sadržajno raznolik medijski proizvod i otvara prostor koji pokriva široki raspon tema i pristupa – od političko-analitičkih do društvenih i kulturoloških.

Magazin iz broja u broj donosi tekstove relevantnih autora, kolumne priznatih književnika i publicista, aktuelne reportaže, osvrte, putopise...

Od ove godine pokrenuto je specijalno tematsko izdanje koje će se nastaviti u mjesečnom/dvomjesečnom ritmu.

Magazin "Stav" pokretač je književne nagrade "25. novembar", koju dodjeljuje od 2016. godine.

Zapratite nas i putem portala www.stav.ba

Portal "Stav.ba" iz dana u dan postaje jedan od najposjećenijih portala iz svoje kategorije.

Godišnjica Dejtonskog sporazuma

ČETVRT STOLJEĆA GORKOG LIJEKA

Piše: Mesud ŠADINLIJA

Iako je iskustvo izgradnje društva u ovom okviru uglavnom takvo da potvrđuje jednom već napisanu ocjenu da se radi o dokumentu kojim je rat bez pobjednika okončan mirom bez pravde, ipak ne treba smetnuti s uma težak historijski put i kompleksan sistem faktora koji su u jednom kratkom periodu morali biti harmonizirani da se i do takvog sporazuma dođe. Bio je to gorak lijek, ali su i rane na koje je privijen bile teške i duboke

O pći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini, sam po sebi kompleksan međunarodni pravni akt, kakvi obično izmiču neposrednom iskustvu građana ostajući u sferi pravne teorije i visoke politike, ipak predstavlja historijski fenomen koji od trenutka usvajanja 21. novembra 1995. pa do dana današnjeg, cijeli frtalj jednog teškog stoljeća, u svim svojim aspektima i aneksima, trajno i efektivno utječe na naše živote u toliko mnogo oblasti i na toliko različitih načina da su sva njegova tumačenja i svaki odnos prema njemu danas očekivani i na određeni način razumljivi. Tako brojna i u stvarnosti konkretnih ljudskih egzistencija utemeljena

iskustva i tumačenja, nužno raznolika, često i duboko proturječna, govore o značaju i složenosti same pojave, ali ne olakšavaju njeno razumijevanje. Zato je dobro i korisno, a uz jubileje uobičajeno, povremeno skrenuti pažnju na historijski kontekst nastanka i skicirati uzročno-posljedičnu matricu koja je odredila formu, sadržaj i putanju transformacije tog teksta od prvobitne diplomatske skice do fenomena koji tako sveobuhvatno uređuje u organizaciji naših života.

POGREŠNA PLATFORMA MIROVNIH POSREDOVANJA

Međunarodno diplomatsko i mirovno posredovanje u Bosni i Hercegovini

od svojih početaka u vremenu koje je neposredno prethodilo agresiji bilo je zasnovano na potpuno pogrešnoj platformi etničkog određenja pojedinih dijelova teritorije, a zatim na pokušajima da se na taj način definirane teritorije objedine u ispregovarani ustavno-pravni okvir. Takav je pristup s jedne strane poticao nastojanja da se političkim, a nakon početka oružane agresije i vojno-polijskim nasiljem, vještački stvore takve, historijski i pravno nepostojeće etničke teritorije u Bosni i Hercegovini, što je rezultiralo politikama i praksama etničkog čišćenja, ostvarivanjem masovnim terorom nad civilnim stanovništvom, aktima ratnih zločina i zločina protiv čovječnosti, uključujući i genocid kao najteži oblik zločina. Ovo nasilje i počinjeni zločini ostajali su bez adekvatne reakcije međunarodnih faktora i bez posljedica po agresore i izvršioce zločina. S druge strane, mirovni pregovori vođeni na bazi realpolitičkog principa neskrivenog respektiranja sirove sile i njom stvorenog stanja na terenu, kao i skrivenog ignoriranja međunarodno-pravnog legitimiteta žrtve agresije i njenih prava, imali su za posljedicu planove čiji su sadržaj bili ustavno-pravni koncepti koji su Bosnu i Hercegovinu, iz faze u fazu pregovora, definirali kao sve očitiji državni provizorij, a planiranim etničkim konstituentima davali sve više prerogativa potrebnih za konačnu podjelu zemlje. Ova su se dva pristupa,

očito kauzalnošću, međusobno preplitala, omogućavajući da se mirovni koncepti modificiraju silom stvorenom stanjem na terenu, kao i da se oružana sila usmjerava ciljevima koji su konvenirali samim mirovnim konceptima.

Taj začarani krug funkcionirao je i krajem 1993. godine, u terminalnoj fazi Owen-Stoltenbergovog plana. Kada je cijeli pregovarački proces zapao u ozbiljan politički ćorsokak, ponovo su u pogon stavljena oba navedena pristupa. Uz diplomatski pritisak zainteresiranih međunarodnih faktora, pokrenute su i vojne akcije s ciljem da se ostvare promjene stanja na terenu koje bi primorale rukovodstvo Republike Bosne i Hercegovine da prihvati podjelu zemlje. Borbe su intenzivirane na svim dijelovima ratišta, a s velikim ambicijama izvođene su operacije srpskih snaga usmjerene slamanju Armije Republike Bosne i Hercegovine na strateški najvažnijim pravcima. Težište ove ofanzive bilo je na području Sarajeva, gdje su napadi na vitalne tačke njegove odbrane trajali od zadnje trećine decembra 1993. do kraja januara 1994. Njihov neuspjeh završetak kulminirao je početkom februara, tipično za srpske vojne kampanje u ovom ratu, artiljerijskim napadima na civilno stanovništvo Sarajeva.

Sve se odvijalo po već ustaljenom obrascu agresije i činilo se da će tako i nastaviti, ali je stravični masakr na pijaci Markale, u kojem je ubijeno 68 građana

Brz uspjeh američke diplomatije podrivao je uspostavljenju paradigmu diplomatske bespomoćnosti da se strane u bosanskohercegovačkom sukobu privole na sporazum. Do tada se pregovarački proces odvijao inercijom cikličnih nastojanja da se dodatno derogira suverenitet Republike Bosne i Hercegovine i beskonačnih rasprava o varijantama njene teritorijalne podjele. Uspostava Federacije pod američkim pokroviteljstvom podvukla je crtu ispod destruktivnih tendencija multipliciranja potencijalnih konstitutivnih elemenata, poput izdajničkog projekta Fikreta Abdića, i svela problem na odnos dvaju entiteta

Sarajeva, uz veliki broj ranjenih, ipak pokrenuo konsterniranu međunarodnu javnost, pod čijim su pritiskom politički faktori konačno počeli efektivno djelovati, pa je uz ultimatum NATO saveza da će izvršiti zračne udare na položaje srpskih snaga oko Sarajeva potpisan i kako-tako sproveden sporazum o stavljanju teškog naoružanja u zoni 20 kilometara od centra Sarajeva pod kontrolu snaga UN-a. Ultimatum NATO snaga s ciljem zaustavljanja napada na civilno stanovništvo postavljen je i u gorazdanskoj enklavi, koja se nakon Sarajeva tokom aprila 1994. našla pod udarima srpskih snaga. Tom prilikom avijacija NATO-a djelovala je i borbeno

po nekoliko vojnih ciljeva. Iako su to bili više simbolični gesti ograničenog značaja, ipak su predstavljali jedan konkretan iskorak realne političke i vojne sile u bosanskohercegovačkoj krizi, koji je nago- vještavao mogućnosti promjena.

ZAOKRET

Pravi i vidljiv zaokret u pristupu krizi predstavljalo je potpisivanje Vašingtonskog sporazuma u martu 1994. godine, američkog diplomatskog projekta kojim je uspostavljena Federacija Bosne i Hercegovine i okončan oružani sukob Armije Republike Bosne i Hercegovine s Hrvatskom vojskom i Hrvatskim vijećem

obrane. Prekid neprijateljstava i normalizacija odnosa okončali su potpunu blokadu Bosne i Hercegovine, olakšali snabdijevanje njenog stanovništva i oružanih snaga, što je uz američkim posredovanjem usmjeravano savezništvu s Hrvatskom postepeno stvaralo pretpostavke za promjenu odnosa snaga na ratištu i otvaralo drugačije stratejske perspektive.

To je na proces mirovnog posredovanja utjecalo na više načina. Brz uspjeh američke diplomatije podrivao je uspostavljenu paradigmu diplomatske bespomoćnosti da se strane u bosanskohercegovačkom sukobu privole na sporazum. Do tada se pregovarački proces odvijao inercijom cikličnih nastojanja da se dodatno derogira suverenitet Republike Bosne i Hercegovine i beskonačnih rasprava o varijantama njene teritorijalne podjele. Uspostava Federacije pod američkim pokroviteljstvom podvukla je crtu ispod destruktivnih tendencija multipliciranja potencijalnih konstitutivnih elemenata, poput izdajničkog projekta Fikreta Abdića, i svela problem na odnos dvaju entiteta. Federacija je ustavnim definiranjem prvobitno na 58 posto državne teritorije znatno suzila i prostor za beskrajne manipulacije procentima potencijalnih teritorijalnih podjela.

Oblik međunarodne medijacije morao je zato pretrpjeti konceptualne promjene, što je našlo izraza u formiranju tzv. Kontakt grupe, koju su činili predstavnici SAD-a, Rusije i Evropske unije. Novi pristup u pregovorima nije polazio od ustavnih i političkih rješenja kao prethodni planovi već od mape teritorijalnog razgraničenja, nastojeći da osigura pretpostavke da se, nakon iznalaženja u

Iza scene, u povjerljivim razgovorima s izvršiocima srpskih poslova u Bosni i Hercegovini, Slobodan Milošević iznosio je procjenu da će Alija Izetbegović odbaciti plan i da je napor američke diplomatije koncentriran na to da on ne izgovori riječ "odbijam", već da to učine Srbi prije njega. Govorio je da treba biti kooperativan i pustiti Izetbegovića da odbije plan

tom smislu prihvatljivog prijedloga, razgovara o mogućem ustavnom uređenju na pojednostavljenom dvoentitetskom obrascu. Plan je zasnovan na procentualnoj raspodjeli teritorije: 51 posto za Federaciju i 49 posto za srpski entitet, uz očuvanje Bosne i Hercegovine u okviru njenih međunarodno priznatih granica. Inaugurirani princip po kojem se trebalo odlučivati o prihvatanju plana bio je princip "uzmi ili ostavi".

Srpska strana nastojala je u početku ignorirati ponuđeni prijedlog Kontakt grupe, pa je, ponašajući se slično kao i u prethodnim fazama pregovora, plan koji nije željela prihvatiti pokušavala izmanevrirati novim idejama i prijedlozima koji

su dodatno komplicirali situaciju. Javno iskazani stav Srbije u odnosu na plan bio je pozitivan. Iza scene, u povjerljivim razgovorima s izvršiocima srpskih poslova u Bosni i Hercegovini, Slobodan Milošević iznosio je procjenu da će Alija Izetbegović odbaciti plan i da je napor američke diplomatije koncentriran na to da on ne izgovori riječ *odbijam*, već da to učine Srbi prije njega. Govorio je da treba biti kooperativan i pustiti Izetbegovića da odbije plan. Ipak, srpsko rukovodstvo u Bosni i Hercegovini smatralo je da je prihvatanje plana previše rizično po njihove interesa i da još uvijek može diktirati pravila traganja za mirom, pa je zaključilo da "plan treba odbiti, a rat dobiti". S druge strane, suprotno Miloševićevim očekivanjima, Skupština RBiH usvojila je 18. jula plan Kontakt grupe, prihvativši predloženu mapu razgraničenja.

Milošević je odlučio ostati u javnoj ulozi mirotvorca, pa su početkom augusta uvedene sankcije SR Jugoslavije prema rukovodstvu prekodrinskih Srba i formalno zatvorene granice za sve transporte prema teritoriji pod njihovom kontrolom, osim hrane, odjeće i lijekova. Ova odluka nije stvarno naudila Karadžiću i njegovim saradnicima. Nije prestala njihova komunikacija s Miloševićem niti vojna pomoć Jugoslavije, bez koje VRS nije predstavljala veliku snagu. Miloševićeva nova i njegovoj politici nesvojestvena mirotvoračka istrajnost bila je siguran znak posrtanja Srbije pod ekonomskim sankcijama i cijenom rata u Bosni i Hercegovini, koju ona nije bila u stanju plaćati neograničeno dugo, pa se srpski lider nudio kao sagovornik u traganju za mirom u zamjenu za olakšavanje režima sankcija. Miloševićovo istrajavanje u takvoj je ulozi Karadžića i paljansko rukovodstvo neumitno vodilo u sve veću izolaciju u odnosu na međunarodne diplomatske faktore angažirane u mirovnom procesu. Pogotovo što su cijenu za ratobornost ispoljenu u ostvarivanju zajedničkih interesa i akcija u Bosni i Hercegovini, poput vojne podrške Fikretu Abdiću i s njom vezanih napada na Bihać, što je preduzeto na izričit Miloševićev zahtjev, plaćali samo oni, dok je Milošević i dalje licitirao očekivanim benefitima za usluge njihovog discipliniranja. To će u narednom periodu bitno utjecati kako na njihove odluke i postupke, tako i na ukupan razvoj događaja u Bosni i Hercegovini.

Nakon srpskog odbijanja plana, međunarodna zajednica nije ispoljila mnogo od odlučnosti koju je najavljivala. Potpisan je prekid vatre koji se uglavnom održavao tokom ljeta 1994. i za vrijeme kojeg je ponovo voženo nekoliko krugova jalovog diplomatskog uvjeravanja. Pokušaji da se

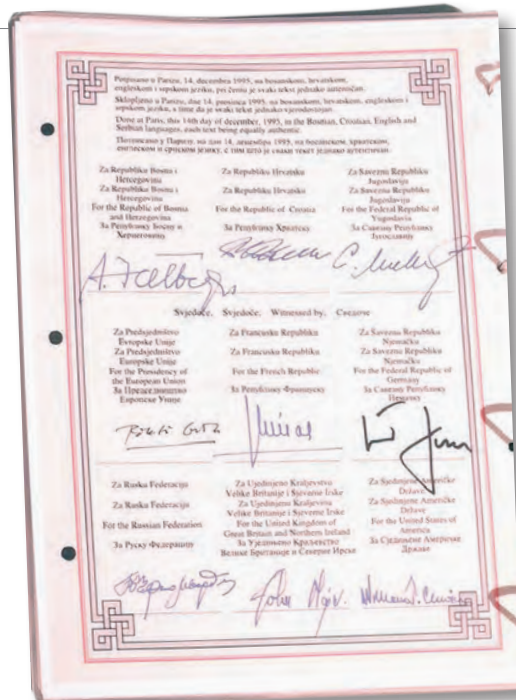
u Vijeću sigurnosti UN-a usvoji makar uvjetna rezolucija o ukidanju embarga na uvoz naoružanja za Bosnu i Hercegovinu i tako sankcionira srpska nekooperativnost nisu uspjeli. Zbog toga je američki predsjednik Bill Clinton 11. novembra donio odluku da američki brodovi i letjelice više neće nadzirati provođenje embarga na uvoz naoružanja.

PERSPEKTIVE NISU BILE POVOLJNE PO SRPSKE SNAGE

Ova odluka bila je važna jer je eskalacija borbi nakon isteka ljetnog primirja na gotovo svim dijelovima ratišta već rezultirala značajnim pomacima i nagovijestila

promjene u odnosima snaga. Jedinice ARBiH, rasterećene sukoba s hrvatskim snagama, reorganizirane, snabdjevene i opremljene onoliko koliko je to u novonastaloj situaciji bilo moguće, do kraja 1994. godine izvele su na više pravaca uspješna ofanzivna dejstva i oslobodile 1.824 kvadratna kilometra, što je predstavljalo 3,7 posto ukupne teritorije Bosne i Hercegovine. Dalekosežne posljedice imalo je i oslobađanje Kupresa, koje je postignuto koordiniranim dejstvima Armije RBiH, Hrvatske vojske i HVO-a.

Borbe u Bosanskoj krajini u novembru su kulminirale ofanzivom združenih srpskih snaga, koja je ozbiljno ugrozila

Sporazum za mir u Bosni i Hercegovini

“zaštićenu zonu” UN-a u Bihaću. Udari zračnih snaga po pisti srpskog aerodroma u Udbini i po dvije radarske stanice u okolini Bihaća, koji su predstavljali konkretan odgovor međunarodne zajednice na krizu, nisu zaustavili srpske napade. Zaustavila ih je odsudna i odlučna odbrana ARBiH na prilazima gradu i uspjesi Hrvatske vojske na prostoru Livanjskog polja i padinama Dinare. Mada su privremeno vratile Fikreta Abdića u Veliku Kladušu, srpske snage nisu uspjele zauzeti Bihać. Još značajnije, njihovo rukovodstvo nije ovim nasiljem i brutalnošću ojačalo svoju poziciju u pregovorima. Sve što su u tom pogledu dobili bila je posjeta Palama bivšeg američkog predsjednika Jimmyja Cartera, koji je u misiji dobre volje na početku predložio obnovu pregovora bez ikakvih prethodnih uvjeta, uz vraćanje Karadžića za pregovarački stol, da bi na kraju uspio ispregovarati tek potpisivanje četveromjesečnog primirja.

Perspektive koje je najavljuvao istek zimskog prekida vatre nisu bile povoljne po srpske snage u Bosni i Hercegovini. Ojačana ARBiH pokazivala je sposobnost da ofanzivno djeluje u koordinaciji s ponovo aktiviranim snagama HVO-a i HV-a na vrlo širokom frontu, duž borbenih linija koje su za brojnost i preostalu mobilnost VRS-a bile predugačke. Srpski efektivni bili su još uvijek nadmoćniji u pogledu teškog naoružanja i oklopnih sredstava, ali sa znatno smanjenim debalansom. Sve je to postalo vidljivo već u drugoj polovini marta 1995. tokom napada ARBiH na planinskim visovima Vlašića i Majevice, a nakon toga i tokom akcija hrvatskih snaga na vrhovima Dinare i Šatora. Ovako nepovoljan razvoj vojne situacije

Na američki prijedlog usvojen je zaključak da će NATO povući "crtu u pijesku" kada je u pitanju Goražde, što je bila aluzija na riječi predsjednika Busha starijeg kojima je najavio "Pustinjsku oluju" u Iraku. Da bi "crta" bila povučena, trebalo je donijeti formalne odluke NATO-a i eliminirati kočnice koje je sadržavao mehanizam odlučivanja u okviru UN-a, koje su imale tako teške posljedice po odbranu Srebrenice

srpsko rukovodstvo u Bosni i Hercegovini očekivalo je ostajući i dalje u gotovo potpunom diplomatskoj izolaciji i isključeno iz zvaničnih mirovnih pregovora. Jedini način povratka na svjetsku scenu za koji su znali, i na koji su u dotadašnjem toku rata navikli, bila je neka značajna vojna pobjeda i užasi humanitarne katastrofe koji su inače pratili srpske pobjede. Uslijed sve nepovoljnijeg odnosa snaga na ratištu, jedina područja na kojima se takva pobjeda mogla planirati i jedina područja na kojima se mogla očekivati odgovarajuća reakcija međunarodnih faktora bile su "zaštićene zone" UN-a definirane na području Bihaća, Sarajeva, Tuzle, Srebrenice i Goražde. Srpske su snage od proljeća 1995. svoje napade usmjerile prvenstveno na njih.

Najprije su u prvoj polovini marta ponovo blokirali Sarajevo zatvarajući puteve za snabdijevanje grada, a zatim su počeli i s napadima. Tokom maja su artiljerijskom vatrom ubijali i ranjavali sve veći broj Sarajlija, a sve ugroženiji bili su i životi vojnika iz sastava mirovnih snaga UN-a. Počeli su koristiti tenkove i teško naoružanje iz zone isključenja, da bi zatim i oteli određen broj oruđa iz sabirnih punktova UN-a. Nakon odbijanja da ga vrate i prestanu s napadima, avioni NATO saveza, na zahtjev komande UNPROFOR-a, 25. maja izvršili su zračne udare po skladištu naoružanja VRS-a u blizini Pala. Udari su narednog dana ponovljeni po istom objektu.

Ova još uvijek vrlo ograničena kontramjera potakla je još veću obijest srpskih snaga. Nastavili su bombardirati Sarajevo, a počeli su i s odmazdom nad drugim "zaštićenim zonama". Jedna od granata ispaljenih sa srpskih položaja na Majevici 25. maja u centru Tuzle uzrokovala je masakr u kojem je smrtno stradalo 71 lice, većinom mladići i djevojke. Narednog je dana na teritoriji pod kontrolom VRS-a preko 400 pripadnika osoblja UN-a uzeto za taoce. Bombardiranje srpskih položaja od strane NATO avijacije bilo je obustavljeno, ali to nije zaustavilo njihove napade koji su postajali sve drskiji. Koristeći uniforme i opremu zarobljenih pripadnika francuskog kontingenta mirovnih snaga, vojnici VRS-a zauzeli su 27. maja francuski položaj na Vrbanja mostu u Sarajevu, ubili dva i zarobili 11 francuskih vojnika. Francuzi su izvršili kontranapad, vratili zauzeti položaj, ubivši četiri i zarobivši šest srpskih vojnika.

SLIKA ŽELJENOG UŽASA

Sve je ovo predstavljalo sliku željenog užasa nakon kojeg su uslijedili pregovori s vojnim i političkim predstavnicima UN-a tokom kojih je dogovoreno oslobađanje

talaca iz srpskih ruku. Ovi pregovori ostavili su trajnu i debelu sjenku osnovane sumnje da je dogovor postignut i plaćen garancijama da neće biti daljih zračnih napada na srpske položaje. Formaliziran ili ne, ovaj dogovor ohrabrio je dalje napade na "zaštićene zone" i oni su rezultirali zločinima i stvarnim užasom genocida koji na tlu Evrope nije viđen od Drugog svjetskog rata. Nijedan od elemenata djelovanja srpskog rukovodstva u tome nije bio slučajan.

Savjetnik Radovana Karadžića Jovan Zametica, nakon otvaranja talačke krize, formulirao je prijedlog mjera kojima bi se prevazišli negativni efekti i srpsko rukovodstvo vratilo za pregovarački stol na međunarodnoj diplomatskoj sceni. Prijedlog je podrazumijevao strategiju postepenog oslobađanja talaca usmjerenu da izazove međusobno sumnjičenje i razdor u međunarodnoj zajednici, kao i radikalnu zamisao da se istovremeno napadnu istočnobosanske enklave i da se to pitanje riješi u sjeni negativne percepcije srpskog odnosa prema taocima u zapadnom svijetu. Posrbljeni i pokršteni Omer, pod imenom Jovana Zametice, cijenio je da bi samo vojna pobjeda i osvajanja u istočnoj Bosni ili u Krajini mogli vratiti Karadžića za pregovarački stol. Srebrenica je napadnuta 6. jula i svakog dana, sve do njenog pada 11. jula, snage UN-a iz Srebrenice tražile su blisku zračnu podršku aviona NATO-a u zaustavljanju srpskog napada. I svaki put, sve do posljednjeg dana, kada je bilo kasno i kada su dva aviona F-16 djelovala više nego simbolično, ova podrška bivala je uskraćena na nekoj od instanci odlučivanja unutar mirovnih snaga UN-a.

Civilno stanovništvo, žene, djeca, stari i iznemogli, ranjenici i bolesnici, skoncentrirali su se u i oko kampa Holandskog bataljona UN-a u Potočarima. Vojnici i vojno sposobni muškarci izašli su iz grada, formirali kolonu i krenuli u proboj prema Tuzli. Ova je kolona u narednih nekoliko dana stalno napadana, a razbijeni i odsječeni dijelovi, u grupama i pojedinačno su progonjeni, zarobljavani i nakon zarobljavanja likvidirani. Iz mase civila u Potočarima odvojeni su muškarci i dječaci i zajedno sa zarobljenim muškarcima u zbjezgovima i iz kolone prema Tuzli tokom jula likvidirani od strane Vojske i MUP-a Republike Srpske, u okviru izvršenja najtežeg zamislivog zločina genocida. Preostalo civilno stanovništvo koncentrirano u Potočarima evakuirano je prema Kladnju.

Dok je Savjet sigurnosti UN-a dan nakon pada enklave usvajao rezoluciju kojom je zahtijevao da se "snage bosanskih Srba" odmah povuku iz "zaštićene

zone" Srebrenice, one su već bile započele s protjerivanjem civilnog stanovništva i masovnim zločinima. Za to vrijeme glavnina srpskih snaga usmjerila je svoje napade na Žepu. Odbrana žepske brigade ARBiH popustila je 23. jula, kada su njene snage povukle prostor Žepske planine i uz posredovanje UNPROFOR-a počele pregovore u kojima je dogovorena evakuacija civila prema Kladnju i ranjenika u Sarajevo, što je učinjeno do 28. jula. Nakon pada posljednjih linija odbrane, branioци Žepe u većini su uspjeli preći Drinu i predati se vlastima u Srbiji, dok se ostatak ljudstva podijelio u manje grupe i u različitim pravcima probijao prema slobodnoj teritoriji.

Ubrzo su se počele pojavljivati vijesti o razmjerama zločina i detalji o zverstvima koje su počinile srpske snage u zauzetim podrinskim enklavama. Također su se počeli pojavljivati znakovi da je nastupio trenutak prekretnice u zapadnoj, prije svega američkoj politici prema bosanskohercegovačkoj krizi. Američki predsjednik počeo je zagovarati odlučnije mjere. Još dok je trajala drama žepske enklave, britanski premijer Major zakazao je za 21. juli u Londonu hitnu konferenciju povodom situacije u Bosni i Hercegovini. Na

Posrbljeni i pokršteni Omer, pod imenom Jovana Zametice, cijenio je da bi samo vojna pobjeda i osvajanja u istočnoj Bosni ili u Krajini mogli vratiti Karadžića za pregovarački stol. Srebrenica je napadnuta 6. jula i svakog dana, sve do njenog pada 11. jula, snage UN-a iz Srebrenice tražile su blisku zračnu podršku aviona NATO-a u zaustavljanju srpskog napada. I svaki put, sve do posljednjeg dana, kada je bilo kasno i kada su dva aviona F-16 djelovala više nego simbolično, ova podrška bivala je uskraćena na nekoj od instanci odlučivanja unutar mirovnih snaga UN-a

američki prijedlog usvojen je zaključak da će NATO povući "crtu u pijesku" kada je u pitanju Goražde, što je bila aluzija na riječi predsjednika Busha starijeg kojima je najavio "Pustinjsku oluju" u Iraku. Da bi "crta" bila povučena, trebalo je donijeti formalne odluke NATO-a i eliminirati kočnice koje je sadržavao mehanizam odlučivanja u okviru UN-a, koje su imale tako teške posljedice po odbranu Srebrenice.

NOVINA U AMERIČKOM PRISTUPU

Osim kroz insistiranje na odlučnijem djelovanju NATO-a, američka diplomatija djelovala je i na drugim pravcima. Na jasan poticaj s te strane, državne delegacije Bosne i Hercegovine i Hrvatske potpisale su u Splitu 22. jula 1995. deklaraciju o oživotvorenju Vašingtonskog sporazuma, zajedničkoj odbrani od srpske agresije i postizanju političkog rješenja u skladu s naporima međunarodne zajednice. Dogovorena je proširena i pojačana vojna saradnja. Kada je dogovorena saradnja ostvarena, stanje na ratištu počelo se dramatično mijenjati, što je vodilo ubrzanom promjeni pregovaračkih pozicija i perspektiva cijelog mirovnog procesa. Osim munjevitog slamanja kninske paradržave, hrvatske snage zauzele su na teritoriji Bosne i Hercegovine Bosansko Grahovo i Glamoč. Snage 5. korpusa ARBiH oslobodile su Veliku Kladušu i izašle na državnu granicu.

Na političkoj ravni američka administracija izašla je s mirovnim okvirom zasnovanim na reafirmaciji plana Kontakt grupe, sveobuhvatnom mirovnom ugovoru i međusobnom priznanju Bosne i Hercegovine, Srbije i Hrvatske, uz obećanje značajne međunarodne vojne i ekonomske pomoći nakon uspostave mira. Za konkretizaciju ove inicijative kroz pregovore bio je zadužen pomoćnik američkog državnog sekretara Richard Holbrooke. Novina u američkom pristupu bila je sadržana i u otklonu od suštinskog stava iskazanog u prethodnim fazama, kada se smatralo da je neophodno osigurati prekid borbi radi mirovnog posredovanja. Novi stav američkog pregovaračkog tima bio je da su hrvatska i bosanskohercegovačka ofanziva bile korisne za pregovarački proces i da se do daljeg ne traži prekid vatre.

Jedna od novina bilo je i privođenje kraju igre s dva lica jedinstvene srpske politike, u kojoj je Milošević iz komfora svoje navodne kooperativnosti bezuspješno pokušavao disciplinirati svoje bosanske "ludake". Neopoziv američki stav bio je da se na pregovorima mora pojaviti Slobodan Milošević kao jedini srpski pregovarač. Odluku o tome srpska strana donijela

Njihov otpor promjenama u pristupu traganju za mirovnim rješenjem nije se iskazivao samo u oklijevanju pri predaji ovlaštenja Miloševiću već i u upornom istrajanju na ustaljenim obrascima djelovanja, pogotovo kada je u pitanju teror nad civilima. Tokom druge polovine augusta obnovili su praksu da nekoliko puta na dan nasumice granatiraju Sarajevo. U jednom od takvih napada 28. augusta počinili su minobacačkom granatom novi masakr civila na pijaci Markale

je nakon dva sastanka u Dobanovcima, uz priličan otpor Karadžića i saradnika. Tokom uvjeravanja je Milošević objašnjavao da je format pregovora unaprijed definiran i da postojanje Republike Srpske nije nikakav preduvjet konferencije, ali da može biti njen rezultat. Na kraju je uz dosta otpora dobio traženo ovlaštenje da potpiše sporazum o miru.

Njihov otpor promjenama u pristupu traganju za mirovnim rješenjem nije se iskazivao samo u oklijevanju pri predaji ovlaštenja Miloševiću već i u upornom istrajanju na ustaljenim obrascima djelovanja, pogotovo kada je u pitanju teror nad civilima. Tokom druge polovine augusta obnovili su praksu da nekoliko puta na dan nasumice granatiraju Sarajevo. U jednom od takvih napada 28. augusta počinili su minobacačkom granatom novi masakr civila na pijaci Markale, ubivši 43 i ranivši 81 građanina Sarajeva. Televizijske fotografije s mjesta zločina obišle su planetu, s pozivima na reakciju i kažnjavanje odgovornih za zločin.

ZAJEDNIČKI DOGOVORENA IZJAVA O POLITIČKIM PRINCIPIMA

U pojednostavljenom mehanizmu djelovanja NATO snaga u sprečavanju napada na zaštićene zone, usvojenom nakon pomenute konferencije u Londonu, odluka je donesena brzo i već 30. augusta ujutro počela je kampanja zračnih udara NATO-a po položajima i infrastrukturi VRS-a oko Sarajeva. Iz sjedišta zapadne alijanse saopćeno je da operacija neće biti opozvana sve dok se ne podigne opsada Sarajeva, što je značilo uklanjanje naoružanja oko grada, otvaranje aerodroma, garantiran prolaz putevima za ulazak i izlazak iz grada, snabdijevanje strujom i drugim komunalijama.

Zračni udari NATO-a i njihov nastavak do definitivnog okončanja opsade Sarajeva, kao i nastavak ofanzive Armije RBiH i hrvatskih snaga u zapadnim dijelovima Bosne i Hercegovine tekli su naporedno s diplomatskim aktivnostima američkog pregovaračkog tima, koji je u takvim okolnostima bilježio iznenađujuće brze pomake. Prvi konkretan rezultat bio je sazivanje sastanka ministara vanjskih poslova Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Jugoslavije. Za usvajanje je trebao biti ponuđen dokument pod nazivom *Zajednički dogovorena izjava o političkim principima*. U vezi s ovim dokumentom raspravljana je suštinska nedosljednost u pogledu činjenice da nije sadržavao naziv države Republike Bosne i Hercegovine, a jeste naziv jednog od entiteta Republika srpska. U kompromisu koji je nametnuo Richard

Holbrooke naziv Republika srpska je ostao, dok je vraćen i naziv Bosna i Hercegovina, bez određenja u smislu republika, unija i slično. U uvjeravanju bosanskohercegovačkog rukovodstva u neophodnost ovog kompromisa, osim članova Holbrookeovog pregovaračkog tima, učestvovao je i američki državni sekretar Warren Christopher, pa je Predsjedništvo RBiH dalo saglasnost da šefovi diplomatije na sastanku u Ženevi 8. septembra 1995. usvoje ponuđeni dokument. Njegovim sadržajem potvrđeno je da Bosna i Hercegovina nastavlja svoje međunarodno pravno postojanje u postojećim granicama i s neprekinutim međunarodnim priznanjima, te da se sastoji iz dvaju entiteta: Federacije Bosne i Hercegovine i Republike srpske, s distribucijom teritorije kakva je utvrđena prijedlogom Kontakt grupe.

Diplomatske pomake ponovo su slijedile promjene stanja na ratištu. Snage ARBiH oslobodile su 11. septembra Vozuću, skrativši komunikaciju između Tuzle i Zenice za 160 kilometara. Snage HV-a i HVO-a ušle su 12. septembra u Drvar i Šipovo, a 14. septembra u Jajce. ARBiH je 13. septembra oslobodila Donji Vakuf, 14. Kulen-Vakuf, 15. Ključ i Bosanski Petrovac i nastavila ofanzivu prema Sanskom Mostu i Prijedoru, tokom koje je 17. septembra oslobodila Bosansku Krupu.

SPORAZUM O DALJIM USKLAĐENIM NAČELIMA

Nakon toga, pojavili su se i prvi konkretni znakovi srpske kooperativnosti. U Beogradu je 14. septembra potpisan sporazum o obustavi vatre na području Sarajeva i otvaranju grada. Potpisnici su se obavezali da će VRS prekinuti sve ofanzivne

Novina u američkom pristupu bila je sadržana i u otklonu od suštinskog stava iskazanog u prethodnim fazama, kada se smatralo da je neophodno osigurati prekid borbi radi mirovnog posredovanja. Novi stav američkog pregovaračkog tima bio je da su hrvatska i bosanskohercegovačka ofanziva bile korisne za pregovarački proces i da se do daljeg ne traži prekid vatre

operacije i odmah početi s izmještanjem teškog naoružanja, kao i drugim mjerama koje su značile prekid opsade grada. U skladu s usvojenim rokovima, najprije je otvoren aerodrom, a zatim i putevi preko Kiseljaka i Hadžića. Zračna kampanja NATO-a, kao ni borbena dejstva na području grada, do kraja rata nisu obnovljeni.

Bez obzira na stabilizaciju stanja na području Sarajeva, što je predstavljalo njihov nesumnjiv uspjeh, američki pregovarački tim i dalje je poticao ofanzivu u Zapadnoj Bosni, smatrajući je korisnim agensom za mirovni proces u čijem je nastavku na sastanku ministara vanjskih poslova Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Jugoslavije s predstavnicima Kontakt grupe 26. septembra u New Yorku potpisan naredni dokument pod nazivom *Sporazum o daljim usklađenim načelima*. Predstavljao je nastavak i dogradnju dogovora postignutog 8. septembra u Ženevi i predviđao da će se vlade obaju entiteta odmah obavezati na punu podršku u pogledu ostvarenja slobode kretanja, povratka imovine i skupa međunarodno priznatih ljudskih prava, da će provesti slobodne izbore pod međunarodnim rukovodstvom, na kojima će biti izabrani državni organi pobrojani u dokumentu, te o više drugih pitanja bitnih za implementaciju mira.

Nakon usvajanja ovih principa, pregovarači su pristupili uspostavi primirja kao preduvjeta za održavanje buduće mirovne konferencije, čiji se rad trebao temeljiti na tri definirana pravila: da svaka delegacija mora imati ovlaštenje za pregovaranje u ime svoje vlade, da delegacije ne smiju prijetiti napuštanjem pregovora i da medijima neće biti dopušten pristup.

MIROVNA KONFERENCIJA U DAYTONU

U ime Bosne i Hercegovine, predsjednik Alija Izetbegović potpisao je 5. oktobra 1995. *Sporazum o prekidu vatre u Bosni i Hercegovini*, s tim da je njegovo stupanje na snagu odložio do 10. oktobra i uvjetovao ga uspostavom snabdijevanja gasom i električnom energijom Sarajeva i otvaranjem putnih komunikacija prema Goraždu u navedenom roku. Prekid vatre dogovoren je na rok od 60 dana ili do završetka mirovne konferencije. Tekst sporazuma usaglašavan je u toku noći s Beogradom i Zagrebom, pa su ga istog dana potpisale i te strane. Nakon toga, u Washingtonu je predsjednik Clinton objavio da je potpisan dugoočekivani sporazum o općem prekidu vatre u Bosni i Hercegovini.

Ipak, još nije bilo rečeno sve što su vojske imale reći na bojnopolju. Predsjednik Izetbegović izjavio je 9. oktobra u

razgovoru s američkim ambasadorom u Sarajevu da nisu ispunjeni postavljeni uvjeti za stupanje na snagu dogovorenog primirja koji se tiču Sarajeva i Goražda. Borbe su nastavljene. Hrvatske snage ušle su 10. oktobra u Mrkonjić-Grad, a narednog je dana ARBiH oslobodila Sanski Most. Tek nakon toga su ispunjeni uvjeti vezani za Sarajevo i od prvog minuta 12. oktobra stupilo je na snagu potpisano primirje. Borbe su zaustavljene u trenutku kada je stanje na ratištu bilo takvo da su, po proračunima UNPROFOR-a, ARBiH i hrvatske snage kontrolirale 51,6 posto, a srpske snage 48,4 posto teritorije Bosne i Hercegovine, što je bilo približno odnosu traženom planom Kontakt grupe i dogovorenim zajedničkim principima.

Time su stvoreni svi potrebni uvjeti za mirovnu konferenciju koja je održana u američkoj zračnoj bazi u Daytonu od 1. do 21. novembra 1995. godine, kada je parafiran *Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini*. Mirovni sporazum svečano je potpisan 14. decembra 1995. u Jelisejskoj palati u Parizu. Njegovom provedbom nastala je državna struktura Bosne i Hercegovine i ustavnopravni okvir u kojem i danas živimo. Iako je iskustvo izgradnje društva u ovom okviru uglavnom takvo da potvrđuje jednom već napisanu ocjenu da se radi o dokumentu kojim je rat bez pobjednika okončan mirom bez pravde, ipak ne treba smetnuti s uma težak historijski put i kompleksan sistem faktora koji su u jednom kratkom periodu morali biti harmonizirani da se i do takvog sporazuma dođe. Bio je to gorak lijek, ali su i rane na koje je privijen bile teške i duboke.

BP SARAJEVO
BOJNIČKA br. 62 LIĐZA

BP ZENICA 1
VRANUČKA bb

BP ZENICA 2
RIČICE bb

BP ZAVIDOVIĆ 1
Dr. PINKASA BANDITA bb

BP ZAVIDOVIĆ 2
RADNIČKA bb

ISOMAX[®]

ENERGIJA KOJA POKREĆE

Muhamed Sacirbey, bivši ambasador BiH u UN-u i ministar vanjskih poslova Republike Bosne i Hercegovine

JA ZNAM DA PREDSJEDNIK IZETBEGOVIĆ NIKAD NIJE IZDAO

Bosna i Hercegovina je preživjela, nije nestala, ona je trebala da nestane. Prvi koji su zaslužni za to jesu branioci Bosne i Hercegovine, oni su branili i odbranili državu. Kada nas nisu mogli izbrisati, onda je došlo pitanje "šta sad". Željeli su da nam se klanja džezaza, a mi se još uvijek bavimo s nekim našim građanima koji su postali dosta antagonistični prema našim liderima i optužuju nas da smo dopustili genocid. Na kraju, dr. Silajdžić i ja, iako smo imali nekada neke nesporazume, mi smo znali i imali zajedničku strategiju s predsjednikom Izetbegovićem i svim drugim liderima, uključujući Hrvate i Srbe u našim redovima, da treba da se gura ili da Zapad i UN prihvate ili pravu intervenciju da se završi rat ili da podignu embargo na oružje da se mi možemo braniti. Na kraju, mi smo pokazali da se možemo odbraniti, ali se nismo mogli osloboditi jer nismo imali takvu vrstu oružja, vojna ofanziva traži vrstu oružja koju mi nismo imali, a krv i hrabrost da odbranimo većinu Bosne i Hercegovine smo imali

Razgovarao: Jakub SALKIĆ

Muhamed Sacirbey rođen je u Sarajevu 1956. godine kao Muhamed Šaćirbegović. Njegova porodica morala je 1963. godine odseliti zbog toga što je njegov otac Nedžib bio dio pokreta "Mladi muslimani". U Sjedinjene Američke Države doselili su 1967. godine. U SAD-u je Muhamed završio srednju školu i fakultet, za koji je dobio sportsku stipendiju kao talentiran igrač američkog fudbala. Kasnije je Muhamed postao pravnik i investicijski bankar, a devedesetih godina uključio

se u bosanskohercegovačku diplomaciju. "Iskreno, to nije bila moja ideja, to je više bila ideja rahmetli predsjednika Alije Izetbegovića i doktora Harisa Silajdžića, koji su već 1991. došli u Washington i tražili sastanke s američkim političarima i Svjetskom bankom. Ja sam po struci i advokat i investicijski bankar, moja uloga je bila više u kontekstu ekonomske revizije Bosne i Hercegovine, da ide od komunizma prema sociodemokratskoj zajednici. Moj otac je već bio uključen i kao prijatelj dr. Harisa Silajdžića i predsjednika Alije Izetbegovića i drugih koji su bili povezani ne samo s 'Mladim muslimanima' nego koji su bili povezani s vizijom neke demokratske Jugoslavije, tada je, naravno, bila riječ o Jugoslaviji.

U to vrijeme nije bila ni nada, ni, mislim, zahtjev da Bosna i Hercegovina postane nezavisna, međunarodno priznata država. Tu su stvari dosta brzo tekle 1991. i početkom 1992. i dosta toga je bilo povezano s onim što se dešava u Hrvatskoj najviše, a i drugim susjednim državama. Dosta kasnije, sjećam se, kada smo imali više sastanaka s gospodinom Miroslavom Tuđmanom, on je zamjerio Aliji jer nije išao za nezavisnošću prije, da nije prije pomogao protiv tog projekta da se sačuva neka Jugoslavija u kojoj bi dominirala Srbija. Tako da su predsjednika iz jedne perspektive osuđivali da je krenuo previše rano u nezavisnost, a i iz druge da je krenuo suviše kasno. Po mom mišljenju, najvažnija stvar je bila kako da se Bosna

i Hercegovina ekonomski razvija, iskreno, to i danas smatram, mada je to sada mnogo drugačija priča”, kaže Sacirbey.

Neformalni ambasador u UN-u: Kada je počelo pitanje referenduma, predsjednik Izetbegović me imenovao za ambasadora, predstavnika BiH u New Yorku specijalno po pitanju prijema BiH u Ujedinjene nacije, iako nisam formalno bio ambasador BiH. To je bilo već početkom 1992. Bio sam prisutan na svim tim sastancima s Cyrusom Vanceom, Boutros-Ghalijem i bila je jasna poruka da Bosna i Hercegovina ne samo da treba da ide naprijed s referendumom, iako smo već tada znali da će neke strane u BiH pokušati da to koče, već su urgirali da idemo što brže i što jače s referendumom. Zato me malo iznenadilo kada su neki počeli da govore protiv nezavisnosti BiH i pokušali su da sve to koče.

Antibosansko raspoloženje Mitterranda: Nisam baš bio upoznat sa svim perspektivama u Parizu i Londonu u to vrijeme, ali u Washingtonu, u Americi, u vrhu Ujedinjenih nacija, na nezavisnost BiH gledalo se pozitivno, ali kasnije su neki počeli da miniraju taj proces. Saznao sam sredinom maja 1992. da su neki čak pokušali da miniraju našu aplikaciju i da kažu da nije zadovoljavajuća jer je poslata faksom. To je dolazilo iz kabineta Boutros-Ghalija. Mnogi su optužili generalnog sekretara UN-a Boutros-Ghalija da je bio protiv Bosne i Hercegovine, a ja nisam baš siguran u to, ja mislim da su neki koji su bili u njegovom kabinetu radili protiv BiH. Bio je jedan iz Indije, iako se prikazao moderno, imao je neku vrstu hinduske nacionalističke perspektive, a Indijci i Pakistanci su nas gledali očima vlastitog iskustva, bio je također jedan Englez koji je bio protiv toga. Mogu kazati da je gospodin Mitterrand (predsjednik Francuske, François Mitterrand, op. a.) bio najviše protiv toga. Tokom kasnijih sastanaka s gospodinom Mitterrandom ja sam vidio da on ima velike predrasude i on je uvijek govorio o vlastima u Bosni i Hercegovini

Nisam baš bio upoznat sa svim perspektivama u Parizu i Londonu u to vrijeme, ali u Washingtonu, u Americi, u vrhu Ujedinjenih nacija, na nezavisnost BiH gledalo se pozitivno, ali kasnije su neki počeli da miniraju taj proces. Saznao sam sredinom maja 1992. da su neki čak pokušali da miniraju našu aplikaciju i da kažu da nije zadovoljavajuća jer je poslata faksom. To je dolazilo iz kabineta Boutros-Ghalija

kao o muslimanskim vlastima. Često sam pričao da je jednom na sastanku optužio našeg ambasadora u Parizu Tomu Kovачića da je izdajica srpskog naroda. A kada malo pogledamo Mitterrandovu historiju, to je bilo sasvim prirodno, jer on je bio izdajica Francuske, bio je dio višijejske vlade Francuske i sarađivao je s nacistima. Kada su pobijedili saveznici, on je brzo promijenio boje. Imao je i antisemitske poteze.

Dokumenti o etničkom čišćenju. “Tokom pregovora često sam osjećao da nismo imali dovoljno zadovoljavajućih zaključaka. Najvažnije je da se jako mnogo krilo, krilo se u Ujedinjenim nacijama, u Parizu, Londonu, pa čak i Washingtonu, oni su znali da su etničko čišćenje i genocid ranije počeli nego što smo čak i

mi znali, jer su oni imali posmatrače na terenu koji su već bili tu da prate mirovni proces u Hrvatskoj. Ja sam dobio prvu informaciju početkom augusta 1992. kroz tajne izvore. Jedan prijatelj iz Hrvatske, koji je bio u štabu UNPROFOR-a u Zagrebu, poslao mi je dva dokumenta s datumom april 1992. Niko ih nije vidio do augusta 1992, kada sam ih ja primio. U tim dokumentima bili su podaci o ubistvima i etničkom čišćenju. Saznao sam da su ljudi na visokim funkcijama u Londonu, Parizu, UN-u i Washingtonu to znali. Kad sam ja to otkrio novinarima, oni su pokušali da mene optužuju da radim s tajnim dokumentima UN-a, a ja kažem da nije bitno odakle sam to primio nego je pitanje zašto oni to niste dali u javnost da se zna šta se dešava u Bosni i Hercegovini. Oni su tada već pokušali da traže način ne samo da izbjegavaju neku intervenciju nego da izjednače odgovornost svih snaga. Ja sam tu počeo da guram jaku diplomatsku ofanzivu, tada je postalo jasno da se situacija krije, da njima nije stalo da pomognu, nego da Bosna i Hercegovina tiho umre. Sada neću da ih optužim da im je stalo da milioni ljudi budu ubijeni, ali za njih je bilo već presuđeno da Bosna i Hercegovina ne može preživjeti. Oni su željeli da o nama fino govore u javnosti, ali iza zatvorenih vrata kažu da ne mogu učiniti ništa za Bosnu, neka se priča Bosne i Hercegovine završi što

Tokom kasnijih sastanaka s gospodinom Mitterrandom ja sam vidio da on ima velike predrasude i on je uvijek govorio o vlastima u Bosni i Hercegovini kao o muslimanskim vlastima. Često sam pričao da je jednom na sastanku optužio našeg ambasadora u Parizu Tomu Kovača da je izdajica srpskog naroda. A kada malo pogledamo Mitterrandovu historiju, to je bilo sasvim prirodno, jer on je bio izdajica Francuske, bio je dio višijejske vlade Francuske i sarađivao je s nacistima. Kada su pobijedili saveznici, on je brzo promijenio boje

brže, što tiše i da Zapad ne bude krivac za sve što se dešava, što se manje zna šta se dešava, Zapad će biti manje kriv za to. Već u maju 1992. Bosna i Hercegovina je bila dio porodice nacija svijeta. Mi smo imali i formalno pravo, a da ne govorim da su građani BiH imali pravo na život, slobodu i imovinu, to se sve ignoriralo.

Podvala Mitterranda: Gospodin Roy Gutman i još nekoliko hrabrih novinara su nakon tih pisama koje sam dao javnosti počeli da istražuju zločine. Oni su pokušali da spriječe da to postane dokument Vijeća sigurnosti jer bi onda ono što se dešava u BiH bila i njihova odgovornost. Odmah nakon tih medijskih izvještaja Englezi su pozvali na sastanak, London-sku konferenciju. Ja sam saznao mnogo kasnije da je ta Londonska konferencija bila Mitterrandova jer je on osjećao da se previše pokazao kao prijatelj Beograda i Miloševića. Njegova inicijativa da dođe u Sarajevo u junu 1992. nije bila da pomogne, to je bila inicijativa da se spriječi američka intervencija i intervencija NATO-a. To sam čuo od Milana Pavića, s kojim sam imao dobre odnose da je to bila Mitterrandova ideja. Pavić je tada bio premijer Jugoslavije, ja se sjećam te konferencije, gdje je Milan Pavić, koji je sebe smatrao srpskim nacionalistom, a ujedno je bio i čovjek koji razumije Zapad i Ameriku (školovao se i odrastao u

Americi, gdje je izgradio uspješan biznis, razišao se s Miloševićem jer je zagovarao mir i priznavanje teritorijalnog integriteta susjednih zemalja, op. a.), pokušavao da isposluje da mu svijet dadne priznanje prvog čovjeka Srbije i Crne Gore, male Jugoslavije, i da zamijeni Miloševića, koji je također bio prisutan na toj konferenciji. Dobro se sjećam da lideri nisu željeli da idu u tom pravcu jer su smatrali da Milan Pavić nije pravi lider, ali s druge strane, mnogi su bili šarmirani Miloševićem i on se uvijek pokazivao kao čovjek koji može da donese ono što se traži. Tako se prodavao kroz cijeli rat i na kraju u Daytonu je to i Richard Holbrooke kupio i zato je Milošević ostao na vlasti još toliko dugo i to je mnogo koštalo Bosnu i Hercegovinu, Srbiju i cijelu regiju. Iako je bio veoma sposoban političar i znao da drži duge sastanke s pijanim diplomatima i da ih šarmira, govorio je sve što je trebao govoriti, on je na kraju bio čovjek koji je dao podršku, snagu toj ideji velike Srbije, koliko je na kraju bio odgovoran za svaki potez, ko zna, ali je znao sve što se dešava i sve je to plaćao sredstvima Srbije.

Dženaza spremna, mrtvaca još nema: Bosna i Hercegovina je preživjela, nije nestala, ona je trebala da nestane. Prvi koji su zaslužni za to jesu branioci Bosne i Hercegovine, oni su branili i odbranili državu. Kada nas nisu mogli izbrisati, onda je došlo pitanje "šta sad". Željeli su da nam se klanja dženaza, a mi se još uvijek bavimo s nekim našim građanima koji su postali dosta antagonistični prema našim liderima i optužuju nas da smo dopustili genocid. Na kraju, dr. Silajdžić i ja, iako smo imali nekad neke nesporazume, mi smo znali i imali zajedničku strategiju s predsjednikom Izetbegovićem i svim drugim liderima, uključujući Hrvate i Srbe u našim redovima, da treba da se gura ili da Zapad i UN prihvate ili pravu intervenciju

da se završi rat ili da podignu embargo na oružje da se mi možemo braniti. Na kraju, mi smo pokazali da se možemo odbraniti, ali se nismo mogli osloboditi jer nismo imali takvu vrstu oružja, vojna ofanziva traži vrstu oružja koju mi nismo imali, a krv i hrabrost da odbranimo većinu Bosne i Hercegovine smo imali.

Kako su izdate Srebrenica i Žepa: Stvari u Daytonu uopće nisu izgledale kako sam ja zamislio. Mi smo prije toga imali proces koji nas je trebao voditi prema miru, ja sam želio da se taj proces produži što je moguće dalje, prije svega zato što smo u tom momentu imali vojnu akciju koja bi možda mogla dovesti do boljih rezultata na diplomatskom stolu. Bilo je jasno da će ono što se dešava na terenu vojno oni pokušati da nekako prihvate i zalede na diplomatskom stolu. Bila je jedna velika mana toj strategiji, to smo svi znali, a i predsjednik Izetbegović je to znao, što rat duže traje, iako pobjeđuješ, opet ljudi ginu, nema normalnosti u državi, ljudi traže da idu van države, da budu izbjeglice u drugim državama, da traže edukaciju, posao i mir. Iako je počeo rat da ide u našu korist, dvije su stvari bile bitne, ljudi ginu i rat je velika nepravda. Ne možeš da podržavaš rat. Iako je rat za pravdu, on je istom velika nepravda. Cijeli taj mirovni proces je počeo 1994. godine mapom Kontakt grupe za Bosnu i Hercegovinu. Ja sam bio prisutan kao ambasador u UN-u u Ženevi 1994, kada je američki predstavnik predao zadnju kartu, ta karta se više ne može pregovarati, kako bi unutrašnja raspodjela mogla izgledati između srpskih, hrvatskih i bošnjačkih sredina. Mi smo u međuvremenu dosta uspješno, tu je dr. Silajdžić dosta zaslužan, dogovorili Vašingtonski sporazum, koji je zaustavio rat s Hrvatima. Tu kartu 1994. godine su Milošević, Karadžić i Mladić

odbili i rat se nastavio još godinu dana. U međuvremenu, nakon smrti doktora Irfana Ljubijankića, ja sam postao ministar vanjskih poslova. Bio je ogroman pritisak da se prihvate promjene na toj karti koja je trebala biti posljednja karta, ali mi nismo željeli da zamijenimo teritorije Srebrenice, Žepe i Goražda za neke druge teritorije. To je bilo nemoralno i neprihvatljivo, nije to naša zemlja da je mi sada mijenjamo, a i zašto bismo mi sada dali neku vrstu prednosti u pregovorima Beogradu i Palama za ono što su oni zahtijevali?! Zato je došlo do toga da oni izdaju Srebrenicu i Žepu, imali su namjeru da isto urade s Goraždem i Bihaćem, imali su tajni sporazum s Miloševićem, koji nikada na papiru nije potpisan, ali je došao u javnost kroz tajne dokumente. Cijela ideja je bila da puste da Goražde, a da Srebrenica i Žepa padnu, da bi onda doveli novu realnost na terenu. Ideja je bila vođena s Mitterrandom i njegova dva generala. U međuvremenu je Mitterrand napustio, ali su ostala dva njegova generala koji su nastavili voditi tu politiku u dogovoru s Miloševićem. U to vrijeme već su dolazili ljudi kao Holbrooke, koji je dobio indikaciju o sporazumu u maju 1995. godine. Možda je on bio protiv toga, ali neko mu je naredio i on je ispunio te instrukcije. Neki ljudi u Washingtonu su to prihvatili, ne znam koliko je to bilo poznato samom predsjedniku SAD-a Billu Clintonu, ali na kraju, iako ga smatram prijateljem, smatram da on treba da traži oprost od građana Srebrenice i Bosne

Ja sam u diplomatiju došao kao čovjek izvana, imao sam najmanje da izgubim i nisam želio da njima kažem da moraju ili da ću ih ja nekako ucijeniti. Meni je bilo stalo da napravim što je najbolje, ali podsjetit ću vas na jednu istinu, rizik da Dayton propadne, rat se nastavi i da mi budemo optuženi za to je ogroman, mnogo veći za nas koji predstavljamo cijelu Bosnu i Hercegovinu i njeno stanovništvo nego za neke koji predstavljaju svoje lične interese i interese Srbije

i Hercegovine jer je i on dopustio da se desi genocid.

Odgovornost NATO-a: Danas svako optužuje Ujedinjene nacije, i to je lako, jer Ujedinjene nacije su tu da donešu reda koliko mogu, njih svi optužuju kada nešto ide loše, ali Ujedinjene nacije mogu biti efikasne onoliko koliko velike

sile dopuste. NATO je imao odgovornost da, kada ga pozovu UN, dođe u pomoć. Mi smo saznali nekoliko godina poslije toga, jer smo tražili istragu dok sam još bio ambasador u UN-u, zašto NATO nije došao u pomoć. Saznali smo da su Holandani sedam ili osam puta, prema riječima istražioca tog slučaja, tražili da zračne snage NATO-a dođu u pomoć Srebrenici i nisu dobili nikakav odgovor. Svako je šutio i to je bio sporazum, to je bilo žuto svjetlo, možda čak i zeleno, jer je odgovaralo da padnu Srebrenica i Žepa. Meni je jasno da su se neki u američkoj administraciji, kao državna sekretarka SAD-a gospođa Madeleine Albright, protivili tom sporazumu. Kada je vidjela da se ta ubistva dešavaju, ona je pokazala satelitske snimke da spriječi dalju izdaju tih sigurnih zona, ali je problem da je ona kao dio te administracije prešutjela tu izdaju. Mi i dalje patimo zbog te izdaje iako je ona jasna.

Ime Republika Srpska: Iza toga je počeo taj mirovni proces jer je u tom momentu Holbrooke mogao da dadne Miloševiću Srebrenicu i Žepu. Cijeli taj proces, uključujući i da se prihvati ime Republika srpska, vodio je Holbrooke. Kako je došlo do toga? Predsjednik Izetbegović i ja smo bili u Ankari i Holbrooke od mene traži da ja idem na sastanak s turskim vojnim šefom zajedno s američkim ambasadorom. To je već bio august 1995, kada je NATO počeo bombardirati Mladića, da dogovorimo s Turcima kako će oni prebaciti oružje Bosni i Hercegovini, ali u međuvremenu je Holbrooke izašao s tog sastanka i otišao predsjedniku Aliji, koji je bio sam u hotelu kasno navečer. Holbrooke je rekao predsjedniku Izetbegoviću da Milošević traži da se prihvati ime Republika srpska i rekao je da neće pristati na mirovne pregovore ako se to ime ne prihvati. I onda Holbrooke kaže: Možda je Milošević blefirao, ali mi nismo bili sigurni i trebalo je onda da uvjere Izetbegovića da prihvati ime Republika srpska. Ja mislim da je to sve tako bilo jer su pokušali da nas uvjere da prihvatimo nove granice, nove karte, gdje bi Srebrenica i Žepa bile u RS-u. Ja sam bio protiv bilo kakvih pregovora o kartama jer sam smatrao da je to podvala, šarena laža, jer na kraju, kada mi pristanemo da pregovaramo o kartama, prihvatamo neku vrstu praktične podjele Bosne i Hercegovine jer nismo dogovorili kako ta Bosna i Hercegovina treba da funkcioniše i tu se odvajam i od predsjednika i od premijera Silajdžića. Tu sam dao svoju ostavku.

Rizik da Dayton propadne: Ja sam u diplomatiju došao kao čovjek izvana,

imao sam najmanje da izgubim i nisam želio da njima kažem da moraju ili da ću ih ja nekako ucijeniti. Meni je bilo stalo da napravim što je najbolje, ali podsjetit ću vas na jednu istinu, rizik da Dayton propadne, rat se nastavi i da mi budemo optuženi za to je ogroman, mnogo veći za nas koji predstavljamo cijelu Bosnu i Hercegovinu i njeno stanovništvo nego za neke koji predstavljaju svoje lične interese i interese Srbije. Zato neću kazati da je predsjednik u tome bio kriv, ali hoću kazati da nismo trebali ići jer je Holbrooke vidio da pregovori ne idu u pogledu toga kako kvalitativno politički treba BiH da izgleda. Njegov je rezon bio veoma jasan, ne mogu dovesti Bošnjake da se slože s Miloševićevom i Karadžićevom vizijom Bosne i Hercegovine, onda ću ih dovesti u pregovore o kartama, kada staviš liniju u te karte, to je već gotovo. RS je primila prava autonomne jedinice i pravo da sve negira i osporava. To nema nijedna autonomna regija. A ona to radi sada na instrukcije ne samo Beograda nego i Rusije i Kine. Mi smo sada postali novi diplomatski ratni teren velikih sila. U Daytonu 1995. sam vidio da su moje američke vrijednosti izdate, sada vidimo da su izdati i američki i evropski interesi. Mi smo bili uvjereni od 1992. do 1995. da je ono što se dešava u Bosni zadnji rat 20. stoljeća, ali jasno je sada da je to bio prvi sukob 21. stoljeća i da se dalje nastavlja.

Kandidat za predsjednika BiH:

Ne znam da mogu kazati da je rahmetli predsjednik Izetbegović ponudio, ali ja sam to smatrao ponudom, rekao je: 'Muhamede, bi li ti bio kandidat za predsjednika iza mene?' Mislim da je tačno tako rekao. I Bakir (Izetbegović, op. a.) je bio tu. Da vam pravo kažem, Bakir i ja smo često imali neke razlike, ali u jednom razgovoru koji ja neću ponoviti, pustit ću neka Bakir ispriča ako hoće, on je mene u jednom momentu bio razočarao nekim svojim odgovorom, a onda nakon nekog vremena vidjeli smo se u New Yorku i ja sam ga podsjetio na taj razgovor. Tada mi je rekao da je bio u krivu. Ja sam to smatrao veoma pozitivnim. Ne znam šta je Alija imao u vidu za svog sina, ali moja razlika s Bakirom je da sam ja odrastao u posve drugačijoj zajednici i sredini, vidim Bosnu i Hercegovinu mnogo više sličnu Americi. Je li to realno, ko zna. Naša budućnost napisana je u Bruxellesu, u Evropskoj uniji i NATO-u. Ja vidim da smo se vrlo lahko prodavali u momentima kada su velike carske imperije bile u vidu. Na kraju, nemam ni sumnje da bi nas neki

u Americi lahko prodali, ali ideja je da ćemo tu biti partneri. I zapamtite, bez obzira na to što sam bio protiv Daytonu, ja sam ga potpisao jer sam dobio pisane i usmene potvrde da je Dayton put integracije Bosne i Hercegovine u NATO i evropsku zajednicu, to je jedini zaključak Dejtonskog sporazuma i to je jedini pravi mir za Bosnu i Hercegovinu. Mnogi govore o Daytonu 2, ali on podrazumijeva ulazak Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju i NATO. To nije nešto što sam ja izmislio.

Preko reda u Evropsku uniju: Onaj dan kada je Srebrenica pala ja sam putovala za Strasbourg na sastanak s velikim brojem parlamentarnih predstavnika, uglednih ljudi u Evropi, koji su željeli da otvore put Bosni i Hercegovini da tada odmah postane članica Evropske unije. Neko će reći kako nije ispunila nikakve uvjete, ali svako razumije da se to neće desiti ako se ne desi na jedan vanredni način. Ta vizija nije bila samo moja nego mnogih u BiH, to je bila vizija velikog dijela američkog i evropskog *leadershipa* i oni su, nažalost, pustili da taj jedan Milošević koči taj proces, a nažalost, sada tu snagu da koče imaju i Rusija i Kina. Nažalost, pustili su da Bosna i Hercegovina bude neprirodna zemlja za one koji u njoj trebaju živjeti i da bude žulj Evropi i Americi. Je li to zato što ne znaju ili zato što ignoriraju i hoće da govore da smo mi odgovorni za to? Rješenje za Bosnu je važan strateški interes za Evropu, Ameriku i NATO. Nemojmo više govoriti šta je važno za

Bosance i Hercegovce, to smo govorili 25 godina i niko nas nije slušao. Ubuduće treba pitati ne šta Evropa i Amerika mogu učiniti za Bosnu nego šta Bosna može učiniti za Evropu i Ameriku kao partner. Ako hoće da mi igramo pozitivnu ulogu, trebamo biti prihvaćeni kao partneri, a to je bilo spremno još prije 25 godina. Sada smo se opet vratili nazad na onu poziciju gdje neko čeka na našu dženazu, a niko neće da bude okrivljen za našu smrt.

Šta mi možemo dati EU i SAD-u: Mnogi muslimani u Evropi i danas traže svoj evropski put, a mi smo uvijek bili na tom evropskom putu, i to ne samo zato što smo dio kontinenta. U našoj politici i kulturi mi smo više dio Evrope nego oni protiv kojih smo se borili od 1992. do 1995. Zato ja kažem svojoj braći izbjeglicama u Americi: Vi ste bili Amerikanci prije nego što ste došli ovdje jer ste se vi borili za američke vrijednosti i za američke strateške interese, iako ste mislili da se samo borite za svoju porodicu i da Bosna preživi. Mi nikada nismo izdali te vrijednosti. Ja znam da predsjednik Izetbegović, iako nije posve razumio Ameriku i Evropu, on nije izdao koncept da svi imaju pravo u Bosni. Mi nikada nismo izdali zapadne vrijednosti.

O Aliji: Neću pretjerati ako kažem da je on jedna vrsta Georgea Washingtona za Bosnu i Hercegovinu. On je bio veoma hrabar lider, znao je šta se od njega očekuje na terenu. ■

**Kasim Trnka, ekspert
za ustavno pravo**

DAYTON JE BIO CLINTONOV PRAGMATIČNI POTEZ, BiH GA MORA NAPUSTITI I KRENUTI U BRISELSKU FAZU

Po diplomatskim pravilima svakome se daje ponešto, svi će biti nezadovoljni, ali ćemo postići cilj kojem težimo. Nažalost, napravljena su velika odstupanja. Prihvatanjem Republike srpske, koja je nastala na protuustavan način, kršeći ustavni poredak tadašnje Republike Bosne i Hercegovine, koja je kasnije nastala na ratnim zločinima i genocidu. Jedna takva tvorevina koja je nastala nasiljem, iako u međunarodnom pravu postoji striktno pravilo koje kaže da ono što se osvoji silom neće biti priznato, nažalost je priznata. To je bio najveći ustupak. Osim toga, zadržan je pojam Republika srpska, dok se Bosni i Hercegovini to oduzima i ostaje država Bosna i Hercegovina

Razgovarao: Nedim HASIĆ

Kasim Trnka doktor je pravnih nauka iz domena ustavnog prava. Objavio je više od 100 naučnih i stručnih radova iz oblasti ustavnog prava i političkih nauka, bio je član ustavnih komisija Skupštine BiH, brojnih stručnih udruženja, te Odbora za pravne nauke Akademije nauka i umjetnosti BiH. Na dužnost sudije Ustavnog suda BiH izabran je 1989. godine, a 1990. i za predsjednika Suda. Od 1991. godine, u

svojstvu eksperta za ustavno pravo, bio je angažiran u procesu državnog osamostaljivanja BiH i u cjelokupnom mirovnom procesu za BiH, uključujući i zaključivanje Vašingtonskog i Dejtonskog sporazuma, kao i njihovu implementaciju. Od 1993. obavljao je dužnost ministra pravosuđa u Vladi RBiH, od 1994. ambasadora BiH u Republici Hrvatskoj, a od 1998. godine savjetnika za ustavno-pravna pitanja u Predsjedništvu BiH.

Od 2000. do 2002. godine obavljao je dužnost agenta BiH pred Međunarodnim sudom pravde u predmetu BiH protiv SR Jugoslavije (Srbije i Crne Gore) zbog kršenja Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida. Za sudiju Ustavnog suda Federacije BiH izabran je 2002. godine, te u dva mandata za potpredsjednika tog Suda. Istekom mandata 2009. godine otišao je u penziju. Trnka za *Stav* govori o svojim iskustvima u Daytonu, dobrim i lošim stranama mirovnog sporazuma i načinu budućeg uređenja Bosne i Hercegovine. "Bio sam dijelom timova u mirovnim pregovorima koji su prethodili Daytonu. Praktično, od raspada Jugoslavije pa sve do Daytonu uvijek sam bio u državnim delegacijama, ali uvijek u svojstvu eksperta, nikad političkog čovjeka", kaže Trnka na početku razgovora.

STAV: Bili ste dijelom delegacije Bosne i Hercegovine na pregovorima u Daytonu. U kakvim je okolnostima nastao taj mirovni sporazum?

TRNKA: Kada govorimo o Daytonu, uvijek moramo govoriti o tome šta je bilo realno u to doba, šta se moglo napraviti, a šta ne. Da bismo razumjeli rješenja u Daytonu, moramo se vratiti u devedesete godine prošlog stoljeća, kada su se desili krupni civilizacijski procesi. Raspad komunističkog sistema, rušenje Berlinskog zida, raspad bivše Jugoslavije – to su bili dramatični događaji. Kada je naša zemlja u pitanju, napušten je stari sistem, taj svjetski proces raspada komunizma dohvatio je i Bosnu i Hercegovinu. Tadašnji Savez komunista, stranka koja je bila na vlasti, tu je vlast predao bez borbe. Doneseni su amandmani na Ustav BiH 1990. godine, u kome se, prateći svjetske procese, napušta jednopartijski sistem i uvodi višestranačje. Kako to da se desilo da su, nakon jednopartijskog sistema, da ne kažemo jednoumlja, pobijedile tri nacionalne stranke? Po mom mišljenju, za to postoji logično objašnjenje. U zemljama u kojima nije bilo demokratske tradicije, u kojima se nije stvarao politički spektar zasnovan na drugim interesima, u trenutku raspada i države i sistema najlakše je bilo motivirati građane na potenciranje nacionalnog interesa. Rijetko se to naglašava, ali su se raspadom Jugoslavije i Srbija i Hrvatska definirale kao nacionalne države. Kada su na vlast došla nacionalistička rukovodstva, odmah su počeli pokazivati tendenciju objedinjavanja svih svojih državljana, odnosno proširenja svoje teritorije. Naravno, prvo je to bilo usmjereno protiv BiH. To je kulminiralo dogovorom Tuđmana i Miloševića o podjeli Bosne i Hercegovine, koji su kasnije, tokom rata, pokušali da

operacionaliziraju Mate Boban i Radovan Karadžić. Oni su napravili karte, podijelili Bosnu i Bošnjacima ostavili svega tri posto teritorije. Ti su nacionalizmi iz susjednih država odmah po raspadu sistema smatrali da su se stvorile međunarodne političke prilike da oni prošire svoje teritorije. Zbog toga su prvo krenuli na rušenje ustavnog poretka iznutra, formiranje Srpske Republike BiH i Hrvatske zajednice Herceg-Bosna, koja će kasnije prerasti u Hrvatsku Republiku. Tada počinju i vojne operacije u koje su susjedne zemlje direktno involvirane. Međunarodna zajednica, koja je pokušala smiriti ratno žarište u Evropi, odmah je od početka išla u svojim planovima u koncept nacionalne podjele. Pokušavali su izaći u susret srpskim i hrvatskim interesima. Da im osigura ako ne odmah teritoriju, a onda snažan utjecaj na dio teritorije BiH. Srećom, pojavile su se patriotske snage koje su, prvo kroz Patriotsku ligu, a kasnije Armiju RBiH, pružile oružani otpor takvim koncepcijama iz susjedstva. Ti evropski planovi pokazali su se potpuno neuspješnim jer je njihov koncept od početka bio neuspješan. Tako je bilo sve do Vašingtonskog sporazuma, odnosno do uključivanja Sjedinjenih Američkih Država u pokušaj zaustavljanja rata u BiH. Naravno, SAD su imale svoj interes zbog kojeg su se umiješale u ratne događaje.

STAV: Šta je bio njihov interes?

TRNKA: Tadašnji predsjednik Bill Clinton imao je interes da uđe u kampanju i pokaže američkom narodu kako je Amerika sposobna da zaustavi krvoproliće koje su američki građani neprekidno gledali na svojim televizijskim ekranima. Građani su tražili od svoje administracije da zaustavi taj rat, da prekinu ta stradanja. Clinton je zadužio Richarda Holbrookea i State Department da naprave projekt zaustavljanja rata ne pitajući za cijenu. Kada se krenulo u taj mirovni projekt, prvo je trebalo izbalansirati odnos vojnih snaga. Snage bosanskih Srba, obilato potpomognute agresijom iz Srbije, bile su superiorne u pogledu naoružanja i vojnog potencijala. Kada je došlo do genocida u Srebrenici, konačno su Amerikanci odlučili da zračnim udarima oslabe vojni potencijal tadašnje Jugoslavije, odnosno bosanskih Srba. Kada su se vojni potencijali koliko-toliko izjednačili, onda su stvorene pretpostavke za dejtonske razgovore. Američki pregovarači tada uključuju zemlje iz regije, Hrvatsku i Srbiju, koje su duboko uključene u sukob u BiH. Počinje diplomatsko pregovaranje u kojem svi imaju neke svoje interese. U pregovore u Daytonu

ne uključuje se samo američka administracija nego i sve svjetske sile. Kako bi zaustavili rat, Amerikanci su išli na to da se svakome udijeli onoliko koliko je moguće da se zadovolje njegove potrebe. Zato su pristali na koncept koji će, formiranjem ideje o konstitutivnim narodima i takozvanim paralelnim vezama entiteta sa susjednim državama, široko otvoriti vrata neprekidnom utjecaju susjednih zemalja u BiH.

STAV: Da li je to napravljeno svjesno?

TRNKA: Itekako su oni bili svjesni toga, ali su rekli otprilike ovako: "Dajte da se zaustavi rat, napraviti ćemo sistem koji ćete vi, kada uspostavimo mir, sami dalje usavršavati." Odmah je bilo jasno da takav koncept podrazumijeva diskriminaciju prema ostalima koji nisu pripadnici konstitutivnih naroda.

STAV: Čija je konkretno bila ideja za takav koncept?

TRNKA: Amerikanci su ga osmislili nakon dugih pregovora s relevantnim svjetskim silama i predstavnicima nama susjednih zemalja. Srbiju je sponzorirala Rusija, Hrvatsku Njemačka i ostatak evropskih zemalja i, u namjeri da njima izađe u susret, Amerika je napravila takav koncept i tako napravila konstrukciju ustavnog uređenja koje je "držalo vodu" u smislu da se zaustavi rat. Ugradio je elemente dugoročne nestabilnosti jer je predstavnicima konstitutivnih naroda u sistemu u ruke dao takve instrumente kojima mogu zaustaviti svaku akciju koju bi država poduzela. Imali ste potpuno suprotne koncepte. Armija i država RBiH, njene probosanske snage, insistirale su na jačanju države BiH, a susjedne države i njihovi kolaboranti u BiH insistirali su da se što više oslabi država. Napravljeni su kompromisi kojima je, da tako kažem, dato Bošnjacima da se očuva državnost BiH i njen kontinuitet, ali da to bude slaba država, dok je susjedima data mogućnost da preko konstitutivnih naroda utječu na dešavanja, da u sistemu odlučivanja imaju instrumente kojima mogu blokirati svaki napredak. Holbrooke je to stavio na stol i kazao da će uskoro izbori i da BiH sama uređuje svoj sistem.

STAV: Ništa drugo do čista pragmatičnost.

TRNKA: Samo pragmatičnost. Isto kao i nedavni takozvani sporazum Aleksandra Vučića s vlastima Kosova. Trump je završio svoj posao, pomogao Izraelu, ambasade će biti premještene u Jerusalem: oni pod krinkom relaksiranja odnosa završavaju svoje poslove. To se isto desilo u Daytonu. Pitanje je zašto se nije desilo ono što su oni očekivali, da će nove vlasti

biti demokratski orijentirane i da će promijeniti taj neuspješni politički sistem.

STAV: Koliko je taj nametnuti koncept bio daleko od stava s kojim je bosanskohercegovačka delegacija otputovala na pregovore u Dayton?

TRNK: Bitno je različit jer je tamo otišla državna delegacija Bosne i Hercegovine koja je uvijek insistirala na tome da se što jače učvrsti državnost BiH. Tu su zaista postignuti dobri rezultati. Izričito je naglašen nastavak kontinuiteta državnosti BiH, on nije prekinut kao što neki govore, pogotovo neki iz Republike srpske. Država zadržava članstvo u međunarodnim asocijacijama, nema nikakve sukcesije, naglašavaju se neki bitni elementi demokratskog uređenja, da će BiH biti demokratska država zasnovana na vladavini prava i slobodnim i demokratskim izborima. To je ono što se moglo postići da se očuva državnost BiH.

STAV: Američki je cilj postignut, prekinut je rat. Kada nam Dejtonski sporazum postaje problem?

TRNK: Postao je brzo problem jer je stalno postojao pritisak da se prizna postojanje Republike srpske, kao i da se susjednim državama omogući tako snažan utjecaj na odnose u BiH. Po diplomatskim se pravilima svakome daje ponešto, svi će biti nezadovoljni, ali ćemo postići cilj kojim težimo. Nažalost, napravljena su velika odstupanja prihvatanjem Republike srpske, koja je nastala na protuustavan način, kršeći ustavni poredak tadašnje Republike Bosne i Hercegovine, koja je kasnije nastala na ratnim zločinima i genocidu. Jedna takva tvorevina koja je nastala nasiljem, iako u međunarodnom pravu postoji striktno pravilo koje kaže da ono što se osvoji silom neće biti priznato, nažalost je priznata. To je bio najveći ustupak. Osim toga, zadržan je pojam Republika srpska, dok se Bosni i Hercegovini to oduzima i ostaje država Bosna i Hercegovina.

STAV: Raspisivanje referenduma srpskog naroda i odluke koje su nakon toga donesene Ustavni sud SR Bosne i Hercegovine odbacio je proglasivši ih neustavnima.

TRNK: Naravno, taj su referendum i njegovi rezultati odbačeni, tada sam bio predsjednik Ustavnog suda i nisam samo taj čin proglasili neustavnim nego i uspostavljajući HZ-HB i ono što je rudimentarno, pokrenuto formiranje takozvanih srpskih autonomnih oblasti, srpskih opština. Tada je Ustavni sud sve te paradžavne tvorevine ocijenio neustavnim jer su nastale silom.

STAV: Tada nije bilo stranaca u Ustavnom sudu pa da se takva Vaša odluka tumači onako kako se danas u entitetu RS tumače odluke Ustavnog suda?

TRNK: Ne, naravno da nije. To je bio domaći sud, u njemu je bilo devet sudija koji su bili birani u Skupštini Bosne i Hercegovine.

STAV: Rečenica koju Milorad Dodik posljednjih godina često govori jeste ona o "vraćanju izvornom Daytonu". Na šta on misli kada to kaže?

TRNK: Kada to kaže, Dodik ne interpretira korektno Dejtonski sporazum. Kada se pravilo razgraničenje u nadležnostima između države i entiteta, onda je stavljena jedna formulacija da sve ono što nije izričito propisano da pripada državi ostaje entitetima i on se poziva na tu odredbu, tražeći da se sve ostalo, osim onih deset nadležnosti koje su u članu 3. navedene kao isključive nadležnosti države BiH, prenesu entitetima. Međutim, on, ali i mnogi drugi često zanemaruju druge odredbe Ustava u kojem stoji da postoje takozvane dodatne nadležnosti u kojima BiH može preuzeti sve one nadležnosti koje su potrebne za očuvanje njenog suvereniteta, teritorijalnog integriteta i političke neovisnosti BiH. Počevši od izgradnje pravosuđa, granične službe, indirektnog oporezivanja... Kada su iz RS-a osporavali te zakone, onda je sadašnji Ustavni sud rekao da je to bila ustavna osnova da se donesu ti propisi jer je to bilo neophodno da se očuva suverenitet države. Također, kaže se da će država preuzeti sve nadležnosti koje su potrebne radi provođenja aneksa pet do osam. U tim su aneksima, recimo, ljudska prava i slobode. Država mora preuzeti sve obaveze da bi ih osigurala po evropskim standardima na cijeloj teritoriji BiH. Zatim povratak izbjeglica i raseljenih. To u javnosti niko ne spominje, a Dodik to vrlo dobro koristi i ne pominje dodatne nadležnosti, isključivo one u članu 3, tačka 1.

STAV: Također, sve se češće povezuje status Kosova sa statusom entiteta Republika srpska. Može li se to dvoje uopće povezivati i upoređivati?

TRNK: Dodik je veliki manipulator. Objektivno, on vrlo dobro koristi medije, svakodnevno je prisutan u medijima i tako indoktrinira javnost svojim stavovima. Nažalost, često nemamo adekvatan odgovor na njegove istupe. Kosovo i entitet Republika srpska apsolutno su neuporediva stvar. Kosovo je bilo konstitutivni element jugoslavenskog federalizma. Šest republika i dvije pokrajine bile su direktno predstavljene u

institucijama vlasti Jugoslavije. Kosovo je postojalo kao subdržavni element u sastavu bivše Jugoslavije. Kada su nastali problemi u odnosima između Srbije i Kosova, vojska, policija i obavještajne službe Slobodana Miloševića na teritoriji su Kosova počinile strašne ratne zločine. Međunarodna zajednica na to je reagirala dajući Kosovu status kakav ima. S druge strane, Republika srpska nikad nije postojala, ona je nastala na protuustavan način. Stanovnici u Republici srpskoj nisu bili izloženi kršenju ljudskih sloboda i prava od strane vlasti Bosne i Hercegovine, štaviše, upravo su vlasti Republike srpske počinile najveće zločine koji su kulminirali genocidom u Srebrenici. Dakle, situacija je potpuno obrnuta. Kosovo je bilo žrtva kršenja ljudskih prava, a Republika srpska je ta koja je prava kršila. Dodik pokušava da razvija srpsku tezu da im se, ako su izgubili Hrvatsku, Kosovo i utjecaj u Crnoj Gori, mora dati kompenzacija s Republikom srpskom. Sve kad bi to i

državnosti Bosne i Hercegovine, Dodik direktno govori o disoluciji BiH, Čović govori o trećem entitetu, koji u krajnjem znači disoluciju...

STAV: Kako se Dayton može promijeniti i ko ga uopće može mijenjati u ovakvom odnosu snaga, ne samo u državi nego i u svijetu?

TRNKA: Kreatori Dejtonskog sporazuma moraju shvatiti da imaju odgovornost prema ovome što su napravili i da trebaju preuzeti određene korake. Najbolje bi bilo organizirati nekakav novi Dayton, ali mislim da je to nažalost nemoguće. Jedina solucija za BiH da se izade iz ovog neodrživog stanja jeste da međunarodna zajednica pritisne domaće vlasti. Da počnu ispunjavati kriterije kvaliteta života za pristup evropskim integracijama. Za nas je taj proces pristupanja evropskim integracijama mnogo značajniji nego samo članstvo u EU. Time bi se podizao kvalitet života, od najbanalnijih stvari, kakva je selektiranje smeća, do najvažnijih stvari, kakve su jednaka ljudska prava i slobode za sve, što je, uostalom, Evropski sud za ljudska prava i naložio državi BiH da to uradi kroz svoje presude. Kada se te presude budu provodile, a morat će se provoditi, onda se koncept konstitutivnih naroda dovodi u pitanje. Evropski sud u više je svojih presuda, a kasnije je to ponovila i Evropska komisija u svojim mišljenjima, kazao da BiH mora napuštati dejtonski model i krenuti ka briselskom modelu. Postepenim reformiranjem unutrašnjih odnosa i jačanjem garancija ljudskih sloboda i prava mogle bi ojačati demokratske snage koje bi se suprotstavile ovom nacionalnom konceptu, gdje se te političke opcije zatvaraju u svoje nacionalne korpuse. Nažalost, ne traže saglasnost ni podršku od pripadnika drugih naroda nego samo unutar svog nacionalnog tora.

pokušali, to bi bio faktor nove destabilizacije na jugoistoku Evrope i to se nikako ne bi moglo dogoditi bez ponovnih ratnih sukoba.

STAV: Izuzev nasilnim putem, postoji li ikakav drugi način da se Republika srpska osamostali od Bosne i Hercegovine?

TRNKA: Ne postoji jer ne postoji takav pregovarač u Bosni i Hercegovini koji bi mogao dovesti u pitanje njen suverenitet i teritorijalni integritet, koji bi mogao pristati na neko takvo rješenje. Čak i ako bi velike sile, sa stanovišta svojih strateških interesa, radile u tom pravcu, to bi naišlo na otpor demokratskih snaga u svijetu. Osim toga, postoje i čvrste garancije od strane SAD-a, koje stalno ponavljaju da one stoje iza suvereniteta BiH jer su se na to i obavezale kada su kreirale Dejtonski sporazum. Prva rečenica u Dejtonskom mirovnom sporazumu jeste da se Bosni i Hercegovini garantira suverenitet, teritorijalni integritet i politička neovisnost BiH, što se u javnosti previše

i ne spominje. Nažalost, ta se politička neovisnost krši, pogotovo iz susjednih zemalja iako su se ugovorom obavezali da će je poštovati.

STAV: Da li Vam danas Dejtonski sporazum za državu BiH izgleda onako kako bi izgledala borba boksera kojem svežete ruke iza leđa i pustite ga u ring na megdan Muhamedu Aliju?

TRNKA: Nažalost. Dayton je napravljen tako da blokira institucije vlasti. Predstavnicima konstitutivnih naroda dato je pravo kroz entitetsko glasanje, kroz zaštitu vitalnog nacionalnog interesa, kroz mogućnost opstruiranja nedolaskom na sjednice ili nedostatkom kvoruma. Sve su to elementi kojim mogu bez ikakvog obrazloženja zaustaviti svaki proces koji se ne slaže s njihovim konceptom. Svugdje na svijetu stranke na vlasti prave koaliciju na osnovu bliskosti političkih programa. Programi naših nacionalnih političkih stranaka potpuno su dijametralni. Probosanske stranke insistiraju na očuvanju

STAV: Postoji li danas političar kakav je bio Richard Holbrooke koji bi mogao za stol dovesti pregovarače o nekom novom Daytonu? Zanimamo li mi uopće više ikoga?

TRNKA: Nažalost, fokus američkog interesa više nije na ovom prostoru. Ako se nastavi realizacija Trumpovog koncepta po kojem je na prvom mjestu Amerika, da se nastavi okretati unutrašnjim stvarima, ako on i dalje ostane na vlasti, to bi bilo vrlo pogubno za BiH. Mislim da u američkoj javnosti ipak postoji uvjerenje da Amerika ne smije napustiti prostor Zapadnog Balkana i da doprinese uklanjanju grešaka nastalih zaključivanjem Dejtonskog sporazuma. ■

Fragmenti iz političke historije

POSTDEJTONSKE
POBJEDE BOSNE I
HERCEGOVINE

Piše: Admir MULAOSMANOVIĆ

U okviru prvog kola Edicije "Bošnjaci", pokrenute povodom 25 godina od održavanja Bošnjačkog sabora i vraćanja historijskog imena Bošnjak, a koje je *Stav* objavio u saradnji s Internacionalnim univerzitetom u Sarajevu 2018. godine, objavljena je i knjiga Admira Mulaosmanovića *Kratka politička historija Bošnjaka*. Ovom prilikom prenosimo dio iz knjige u kojem autor piše o periodu nakon potpisivanja Daytonskog mirovnog sporazuma, reintegraciji države i rješavanju pitanja Brčkog

Provedba odredaba Daytonskog sporazuma u prvim mjesecima mira nije bila nimalo jednostavna. Veliki napor morao se učiniti u mirnoj reintegraciji Sarajeva. Srpska politička vrhuška, pomirivši se s političkim gubitkom dijelova Sarajeva koje je vojno držala, odlučila se na politiku "spaljene zemlje". Napuštene su sarajevske općine i kvartovi, a iza masa koje su odlazile ostajali su uništeni stanovi i kuće. "Nijednom Srbini ne smijemo dozvoliti da ostane na teritoriji koja je pala pod muslimansku kontrolu", govorio je Gojko Kličković, budući premijer Republike Srpske i osoba zadužena za zbrinjavanje izbjeglih u to vrijeme. Na kraju, kada je Sarajevo reintegrirano (20. mart 1996) evidentirano je da je većina Srba napustila područja koja su ponovo postali njegovim dijelom.

Richard Holbrooke išao je korak dalje u naporu da se ratnog zločinca Radovana Karadžića smjesti u Haag. Bavio se idejom, koju je razvio Robert Frowick (OSCE), da se SDS-u onemoguću izlazak na izbore. No, bilo mu je značajno i mišljenje Alije Izetbegovića o ovome pitanju koje je podrazumijevalo

izolaciju Radovana Karadžića, zabranu izlaska na izbore SDS-u i niz poteza protiv ove partije koje je Holbrooke mislio pokrenuti. Nakon nekoliko razgovora američkog posrednika na relaciji Sarajevo – Zagreb – Beograd, Izetbegović je rekao Holbrookeu da treba izolirati Karadžića, a pustiti SDS da izađe na izbore, plašeći se bojkota kakav je bio 1991/1992. godine i smatrajući da bi to bio preveliki izazov za mirovni proces. Ovo Izetbegovićovo razmišljanje izuzetno je utjecalo na konačnu odluku u vezi s ovom Holbrookeovom inicijativom. U izjavi koju je dao novinskoj agenciji, Izetbegović je pozdravio odluku i pozvao na progon zločinaca te njihovo izručivanje Haagu.

Biljana Plavšić, kasnije osuđena ratna zločinka, postavši glavni srpski političar i pregovarač u Bosni i Hercegovini, nakon Karadžićevog povlačenja (18. jula), a pripremajući se za jesenje izbore, izjavila je da granice, teritorije, suverenitet i pitanje Brčkog predstavljaju minimum ispod kojeg ona neće ići. Ovim svojim stavovima otvorila je problem Brčkog jer se arbitraža približavala, a niko nije imao namjeru odustati od ovoga grada na Savi.

KRITIKA IDEJNE UČMALOSTI

Izetbegović je, nakon što je doživio infarkt, mnogo vremena posvetio društvenim zbivanjima: posjećivao je udruženja, školske ustanove i manifestacije te poneka takmičenja koja su se počela organizirati u Sarajevu. Izrekao je kritiku svojim ideološkim istomišljenicima na skupštini udruženja "Mladi muslimani" zbog idejne učmalosti.

Slušao sam vaš izvještaj o radu za protekle četiri godine i bio sam pomalo razočaran. Zapleli ste se u trice i kućine svakodnevnice: ovoliko paketa, ovoliko novca, sve nešto usitno. Dozvolite da o tome kažem par riječi. Neka se država bavi svakodnevnicom; "Mladi muslimani" neka se bave – IDEJOM. Mi smo još 1945. godine prognozirali propast komunizma i uspon islamskog svijeta. Prvo smo pogodili, drugo ne (...) Nadam se da smo konačno shvatili pouku koliko je važno da se islamski svijet osloni na dva stuba; jedan je islam, a drugi obrazovanje... Posljedice nedovoljnog obrazovanja jesu i razni korumpirani režimi, razni diktatorski režimi... i nedostatak jedinstva. Zbog toga kandidiram temu za razmatranje, za buduće okrugle stolove: Istok i Zapad! Oslobodimo se prizemnih pitanja! Bavimo

se idejom! Samo na taj način možemo privući mlade (...)

Radio je sve da pokrene kreativnu energiju među Bošnjacima i usmjeri ih na zajednički rad. Iz njega i njegovih postupaka ponovo je u prvi plan izbijala dimenzija preporoditelja i vizionara. No, sada je, ipak trebalo biti lider vlasti, a Izetbegović je "kružio" oko te pozicije, prepuštajući drugima da se brinu o državnim poslovima uz mogućnost svoga etičkog poziva političarima. Takav je bio apel općinskim načelnicima i predsjednicima općinskih odbora SDA u vezi s "rascvjetalom" korupcijom i zaboravljanjem boračke populacije u "raspodjeli dobara". Ipak, koliko god da je Izetbegović apelirao, nije poznato da je neko odgovarao za ove negativne pojave. Kategorički imperativ, izgleda, u real politici nije bio prepoznatljiva norma. Izetbegović je, zapravo, i dalje bio okrenut državičkim poslovima.

Kako su se približavali izbori (14. septembar 1996), pitanje Brčkog postajalo je sve značajnije, a izjave koje su stizale iz većine političkih tabora svjedočile su o teško rješivom problemu. Izetbegović je, nakon pobjede na izborima i zadobivanja dvogodišnjeg mandata, ponovo postao predsjedavajući Predsjedništva. Odmah po objavljivanju rezultata dao je izjavu u kojoj je integraciju zemlje naveo kao primarni cilj svoga budućeg političkog djelovanja. Brčko je bilo najznačajnije pitanje, ali i najočitiji odgovor na dilemu može li Bosna i

Hercegovina krenuti integrativnim putem. Odaslao je i veoma jasnu poruku srpskim političarima u intervjuu banjalučkim *Nezavisnim novinama* izjavom da je "Brčko bošnjačko-hrvatski grad po svom postanku, po stanovništvu i po vlasništvu (...)" i da treba biti u okviru Federacije. Borba za ovu riječnu luku mogla je početi.

Za napore u vezi s gradom Brčko Izetbegović je pronašao i jakog saveznika. Bio je to Haris Silajdžić, predsjednik novoosnovane Stranke za BiH i kopredsjedavajući Vijeća ministara BiH. Nakon što je osuo paljbu na Silajdžićev politički projekt prilikom govora u Zenici na

Pobjedom na septembarskim izborima Izetbegović i SDA mogli su sami ući u koaliciju s pobjednicima među srpskim i hrvatskim strankama, ali je Izetbegović odlučio da Silajdžić, ipak, bude dio vlasti. Rekao je, objašnjavajući odluku, da je "Silajdžić jedan od aktivnih učesnika tih sudbonosnih razgovora. Zna njihov tok i sve okolnosti koje su ih pratile. Kao takav, on je više od nekih drugih zainteresiran da dogovor u kojem je učestvovao uspije".

Admir
Mulaosmanović

skupu SDA (14. april 1996), ocijenivši da je riječ o borbi za vlast, a ne o borbi za bosansku Bosnu, kako je tvrdio Silajdžić, izgledalo je da su im se putevi razili. No, nije bilo tako. Pobjedom na septembarskim izborima Izetbegović i SDA mogli su sami ući u koaliciju s pobjednicima među srpskim i hrvatskim strankama, ali je Izetbegović odlučio da Silajdžić, ipak, bude dio vlasti. Rekao je, objašnjavajući odluku, da je "Silajdžić jedan od aktivnih učesnika tih sudborskih razgovora (misli na daytonske pregovore, op.a.). Zna njihov tok i sve okolnosti koje su ih pratile. Kao takav, on je više od nekih drugih zainteresiran da dogovor u kojem je učestvovao uspije".

BORBA ZA BRČKO

Da bi pokrenuli stvari u svoju korist u pogledu arbitražne odluke za Brčko, bosanski Srbi su pred donošenje odluke u februaru 1998. godine pokušali napraviti aranžman sa SRJ i međunarodnom zajednicom u vezi s otvaranjem Luke Brčko, na što je Silajdžić veoma burno reagirao i time ponovo "zatalasao" političku scenu u Bosni i Hercegovini. No, pitanje je bilo koliko moć imaju bošnjački političari da promijene tok stvari i kakav će on, zapravo, biti. Međunarodna zajednica počela je "igrati" na izrastajuću političku figuru Milorada Dodika, s ciljem istiskivanja SDS-a i početka istinskog procesa demokratizacije u RS-u. U Sarajevu je odlučeno

da se održi veliki miting "Pravda za Brčko", kojim će se poslati poruka da bošnjački politički vrh nema namjeru odustati od svojih ranijih zahtjeva. Izetbegović se obratio velikom broju građana s poznatim stavovima i ponovio da "tu nepravdu nećemo prihvatiti ni danas, ni sutra, ni za pet godina, jednom riječju nikada".

Konačna odluka za Brčko proglašena je iz trećeg pokušaja, u martu 1999.

U Sarajevu je odlučeno da se održi veliki miting "Pravda za Brčko", kojim će se poslati poruka da bošnjački politički vrh nema namjeru odustati od svojih ranijih zahtjeva. Izetbegović se obratio velikom broju građana s poznatim stavovima i ponovio da "tu nepravdu nećemo prihvatiti ni danas, ni sutra, ni za pet godina, jednom riječju nikada".

godine. Konstelacija političkih odnosa bila je dosta povoljnija nakon septembarskih izbora 1998. godine, s obzirom na to da je iz RS-a došla umjerenija politička opcija predvođena Živkom Radišićem (koalicija Sloga), koji je postao član Predsjedništva BiH nakon izbora, i Miloradom Dodikom (Savez nezavisnih socijaldemokrata – SNSD), novim premijerom RS-a, koji je to postao zahvaljujući podršci zastupnika SDA u Narodnoj skupštini RS-a. Izetbegović je, postizujući dogovor s Dodikom, na određeni način ucijenio američke pokrovitelje i entuzijastičnog srpskog političara rješenjem problema Brčkog. Naveo je da arbitražna odluka mora biti pravična i istakao da je "minimum da ovaj grad bude vezan za BiH. Ne mora biti u Federaciji ali je važno da ne bude ni u Republici Srpskoj".

Na planu učvršćivanja državnosti Bosne i Hercegovine dva politička događaja imala su veliki značaj i izuzetan odjek u svijetu. Madridska konferencija, održana 15. decembra 1998. godine u organizaciji Vijeća za implementaciju mira (PIC), koja je završena usvajanjem Madridske deklaracije, predviđala je jačanje Bosne i Hercegovine u skoro svim segmentima, a možda najznačajniji probitak bilo je odlučno zagovaranje da se formira Granična služba.

Drugi je bio Pakt stabilnosti za Jugoslaviju, čije je održavanje bilo predviđeno za 30. juli 1999. godine u Sarajevu. Ovaj događaj veoma je važan jer je bio prvi istinski ispit za državu u smislu njenih mogućnosti da bez velikih problema organizira značajniji međunarodni skup. Svjetska krema toga je dana bila u maloj Bosni i Hercegovini, od predsjednika Clintona, Chiraka, Demirela do kancelara Schroedera i ostalih svjetskih dužnosnika i diplomata, svi na jednom mjestu. Dodatni značaj ovoga skupa ležao je u činjenici da je održavan u vrijeme NATO bombardiranja Srbije zbog krize na Kosovu.

Potpisan je tokom održavanja pakta i Sporazum o granicama između Bosne i Hercegovine i Republike Hrvatske. Sporazum je, zapravo, značio potpuno odustajanje Tuđmana od "bosansko-hercegovačke politike" koju je vodio tokom posljednjeg desetljeća, a koja se ogledala u nijekanju Bosne i Hercegovine kao države. Sudionici se sjećaju Izetbegovićevog kašnjenja na potpisivanje i tajanstvenog osmijeha na njegovom licu, što su protumačili kao uživanje u pobjedi koju je upravo izvojevao. Dopustio je sebi taj ne baš diplomatski gest, i doista, teško je vjerovati da mu nije bilo drago. ■

Edicija Bošnjaci

STAV

INTERNATIONAL
UNIVERSITY OF SARAJEVO

Tel: 033 944-390 Fax: 033 942-668 Email: prodaja@faktor.ba / **Cijena 5 KM**

FAKTOR

#aktuelno #brzo #provjereno

www.faktor.ba

30% POPUST

ZA OGLAŠAVANJE NA
MEDIJSKOJ FASADI

KONTAKT: reklame@scc.ba

**SARAJEVO
CITY CENTER**

Member of Al Shiddi Group

SEDAM VELIČANSTVENIH ČEKA NA VAS!

CIJENE VEĆ OD

1 KM

OD 5.10.2020. DO 5.1.2021. NE PROPUSTITE **SUPER JESENSKU**
PONU DU UREĐAJA, UZ EXTRA POPUSTE I ODABERITE:

Nokia 3310

1 KM

jednokratno
uz sve pakete

LG K41S

1 KM

jednokratno
uz Extra L i
Moja TV Full 1

Realme C11
(3+32)

1 KM

jednokratno
uz Extra L i
Moja TV Full 1

Alcatel 1
(1+16GB)

1 KM

jednokratno uz
Extra M, Extra L,
Moja TV Net 1 i
Moja TV Full 1

Motorola One
3/32

2,99 KM
mjesečno
uz Extra L

Honor 9X
4/128GB

9,99 KM
mjesečno
uz Extra M

8,99 KM
mjesečno
uz Moja TV Full 1

Xiaomi Redmi
Note 9 Pro
(6+128GB)

11,99 KM
mjesečno
uz Extra M

10,49 KM
mjesečno
uz Moja TV Full 1

Ova posebna ponuda vrijedi za sve korisnike koji tokom trajanja akcije potpišu ugovor o obaveznom trajanju na 24 mjeseca za korištenje paketa: **Moja TV**: Moja TV Phone, Moja TV Net 1 i Moja TV Full 1; **mobilnih paketa**: Extra S, Extra Net, Extra M i Extra L (rezidencijalni i poslovni korisnici); **Internet paketa**: netFlat 5 i netFlat 10 (rezidencijalni i poslovni korisnici); **Fiksne telefonske usluge**: osnovni paket (rezidencijalni korisnici). U jednokratne cijene uključen je PDV, a cijene rata su prikazane bez PDV.

www.bhtelecom.ba

bh

Moja priča.